

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Навчально-науковий інститут «Каразінський інститут міжнародних відносин
та туристичного бізнесу»
Кафедра міжнародних відносин

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

МАГІСТРА

на тему: **«Співробітництво України та Туреччини в умовах російсько-української війни»**

Виконав:

здобувач вищої освіти 2-го курсу, групи УМІБ-61
спеціальності 291 «Міжнародні відносини,
суспільні комунікації та регіональні студії»
ОПП «Міжнародна інформаційна безпека»
Федорук Ростислав Олегович

Керівник:

д.держ.упр., професор
Резніков Валерій Володимирович

Рецензент:

ХАРКІВ – 2024 рік

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ КОНЦЕПЦІЇ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ТА ГЕОПОЛІТИКИ.....	8
1.1. Теоретичні засади міжнародних відносин та еволюція розвитку.....	8
1.2. Роль геополітики у формуванні міжнародних відносин.	21
1.3. Методи дослідження геополітики	32
Висновок до Розділу 1	40
РОЗДІЛ 2. ГЕОПОЛІТИЧНІ ІНТЕРЕСИ КРАЇН ЧОРНОМОРСЬКОГО РЕГІОНУ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ.....	43
2.1. Еволюція розвитку геополітичних концепцій Чорноморського регіону.....	43
2.2. Роль Туреччини, як регіонального лідеру у Чорноморському регіоні – геополітичний аспект.	57
2.3. Геоекономічне співробітництво Туреччини з країнами чорноморського регіону.....	67
Висновок до розділу 2	73
РОЗДІЛ 3. СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКО- ТУРЕЦЬКИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ.....	76
3.1. Розвиток зовнішньо-економічного співробітництва України та Туреччини.	76
3.2. Перспективи розвитку військово-технічного україно-турецького співробітництва.	83
3.3. Перспективи розвитку зовнішньо-політичного співробітництва України та Туреччини в умовах війни.	91
Висновок до Розділу 3	102
ВИСНОВКИ.....	104
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	109

ВСТУП

Актуальність теми. Актуальність дослідження полягає в тому що Туреччина відіграє значну роль в регіоні Чорного моря, а війна що триває між Україною та Росією є значним дестабілізуючим фактором, що значно впливає на стабільність регіону та загалом світового устрою. Російська агресія суттєво змінила баланс сил у цьому регіоні, що вимагає від країн, зацікавлених у стабільності, пошуку нових форм взаємодії. Туреччина, будучи членом Організації Північноатлантичного договору (НАТО) та важливим гравцем у Чорноморському регіоні, відіграє важливу роль у підтримці безпеки та забезпеченні свободи судноплавства. Співробітництво України та Туреччини стало одним із факторів стримування російської експансії та зміцнення регіональної безпеки. Крім того, економічні та військово-технічні аспекти співпраці двох держав набули нового значення в умовах війни. Спільні проекти, такі як виробництво безпілотників, будівництво заводів оборонно-промислового комплексу, а також активізація політичного діалогу сприяють посиленню обороноздатності України. У той же час, Туреччина зацікавлена у збереженні стабільності регіону для забезпечення своїх економічних і безпекових інтересів, що робить її природним партнером для України. Дослідження теми співпраці України та Туреччини дозволить краще розуміти, який шлях вже пройшли відносини між нашими державами, та які є перспективи подальшого розвитку взаємин. Не менш важливою частиною дослідження є й геополітичний аспект, аналіз якого може надати розуміння, чому для Туреччини та України є вигідним співпраця та стратегічне партнерство.

Ступінь вивченості теми. Тема співробітництва України та Туреччини в умовах російсько-української війни є відносно новою в академічних дослідженнях, оскільки її актуальність зростає після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну у 2022 році. Попередні дослідження здебільшого зосереджувалися на аналізі геополітики

Чорноморського регіону, ролі Туреччини в міжнародній політиці та співробітництві України з іншими країнами НАТО, в комплексі досліджень проведено не було. Втім, специфіка сучасного військово-політичного партнерства між Україною та Туреччиною в умовах війни наразі ще не отримала достатньо широкого висвітлення.

Мета дослідження. Метою дослідження є з'ясування напрямків та змісту співробітництва України та Туреччини.

В процесі дослідження вирішувалися наступні **завдання:**

- Розкрити теоретичні засади міжнародних відносин та еволюцію розвитку
- Визначити роль геополітики у формуванні міжнародних відносин.
- Розглянути методи дослідження геополітики
- Визначити трансформацію зовнішньополітичних концепцій держав щодо Чорноморського регіону.
- З'ясувати роль Туреччини, як регіонального лідера у Чорноморському регіоні – геополітичний аспект.
- Розкрити зміст гео економічного співробітництва Туреччини з країнами чорноморського регіону.
- Визначити перспективи україно-турецького співробітництва в умовах війни.

Об'єкт дослідження – процес побудови міжнародних відносин між Україною та Туреччиною.

Предмет дослідження – Співробітництво між Україною та Туреччиною в економічній, військово-політичній та дипломатичній сферах у контексті російсько-української війни.

Теоретико-методологічна база. Теоретико-методологічна база дослідження ґрунтується на використанні низки підходів та теорій, які дозволяють комплексно аналізувати співробітництво України та Туреччини в умовах російсько-української війни. Невід'ємною частиною стали теорії

Реалізму та Лібералізму. Було застосовано контент-аналіз міжнародних договорів, заяв та офіційних документів, сайтів та інших онлайн джерел, а також кількісні та якісні методи для оцінки впливу співробітництва на військово-економічні показники та регіональну безпеку. Застосовувався порівняльний метод, для оцінки змін у двосторонніх відносинах до та після початку повномасштабної війни, а також історико-генетичний підхід, що забезпечує дослідження еволюції українсько-турецьких відносин у контексті геополітичних трансформацій Чорноморського регіону.

Інформаційна база дослідження. У процесі дослідження зазначеної теми кваліфікаційної роботи магістра була використана наступна джерельна база: монографії, посібники іноземних видань, наукові статті вітчизняних та зарубіжних авторів, періодичні видання, наукові інтернет-ресурси. Інформаційну базу дослідження склали також: міжнародні угоди та ініціативи, що пов'язані з відносинами України, Туреччини та російсько-української війни.

Практичне значення отриманих результатів. Практичне значення отриманих результатів полягає в можливості їх використання для розробки стратегій поглиблення співробітництва між Україною та Туреччиною в умовах війни та післявоєнного відновлення. Результати можуть бути застосовані для вдосконалення зовнішньополітичної діяльності України, зокрема в контексті зміцнення обороноздатності, розширення економічної співпраці та координації зусиль у сфері регіональної безпеки. Окрім цього, матеріали дослідження можуть стати основою для подальших наукових досліджень у галузі міжнародних відносин, а також бути корисними для аналітичних центрів, дипломатичних установ і державних органів, які займаються питаннями зовнішньої політики та безпеки.

Апробація дослідження була здійснена у вигляді публікації тез наукової доповіді для участі у всеукраїнському науково-практичному круглому столі «стратегічні напрями зовнішньої політики та дипломатії країн світу», на тему:

“Співробітництво Туреччини та України: сучасні виклики та партнерство в контексті регіональної безпеки”.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота магістра складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, що налічує 61 найменувань. Загальний обсяг роботи становить 119 сторінок, з яких основного тексту – 94 сторінки. В роботі 1 рисунок та 4 таблиці.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ КОНЦЕПЦІЇ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ТА ГЕОПОЛІТИКИ.

1.1. Теоретичні засади міжнародних відносин та еволюція розвитку

Розглядаючи міжнародні відносини, як живий організм, слід спочатку дослідити основні теорії та еволюцію цього явища, оскільки самі вони є невід'ємною частиною функціонування як геополітики так і простої політики будь якої держави, а еволюція міжнародних відносин й систем відіграє важливу роль у розквіті нових імперій та занепаді старих. Отже, існує багато класичних теорій міжнародних відносин, що формувались століттями, однак більш розвинуті вони були й описані на початку 20-го сторіччя. Річ йде про такі концепції міжнародних відносин, як Лібералізм, Реалізм, Марксизм тощо.

Реалізм це теорія в якій країни шукають та намагаються реалізувати свої національні інтереси, зберігаючи чи навпаки здобуваючи могутність на міжнародній арені. Супроводжуваними факторами реалізації теорії Реалізму можна назвати війну та мир, що являють собою цикл періоду становлення держав у їх боротьбі за могутність [1]. Загалом можна сказати що будь який конфлікт або ж війна є невід'ємною частиною політики Реалізму й завжди буде, оскільки держава це організм що завжди знаходиться у стані битви й шукає шляхи для покращення свого становища та виживання. Сутички між групами неминучі, і протистояти силі в конфлікті можна лише за допомогою сили. Уникнути таких протистоянь неможливо, оскільки природу людини змінити не вдасться. Однак деякі теоретики також вважають, що не малу роль у т.з. могутності грає й економічний фактор, а саме сильна економіка є запорукою здобуття сили та виживання. Підсумовуючи щодо реалізму можна сказати, що це одна з найвпливовіших теорій, що прагне пояснити поведінку держав на світовій арені. В її основі лежить думка, що міжнародна система анархічна, тобто відсутній централізований орган, який би контролював дії держав й навіть існування Ліги націй або ООН ніяк не впливає на положення дій. Кожна держава діє в межах власних інтересів, де головною метою є

забезпечення національної безпеки та виживання. Отже, реалізм розглядає міжнародні відносини як арену, де головну роль грає сила та інтереси, а не співпраця чи моральні принципи. [1]

Лібералізм є наступною важливою теорією в міжнародних відносинах. Ця ідея має за мету довести, що держави спроможні мирно співіснувати не переходячи межу й починати війни або інші конфлікти, що притаманні політиці реалізму. Ліберальні ідеї полягають в тому що всі держави можуть співіснувати в одній площині за рахунок існування або створення такої системи в якій працюють морально-правові регулювання, тобто теоретики цієї ідеї вважають, що створення міжнародних інститутів та вплив останніх на міжнародні відносини принесе усім мир та процвітання без великих збройних конфліктів. Прихильники цього підходу намагалися аналізувати зовнішньополітичні цілі та завдання виключно на основі моральних та абстрактних правових норм. На думку політичних лібералів, світова спільнота демократичних держав за підтримки та тиску громадськості може вирішувати конфлікти між державами-членами мирним шляхом, збільшуючи кількість і роль міжнародних організацій, які сприяють взаємовигідному співробітництву між країнами-членами, а також шляхом збільшення кількості та ролі міжнародних організацій, які сприяють взаємовигідному співробітництву та обміну [1]. Одним з її пріоритетів є створення системи колективної безпеки, заснованої на добровільному роззброєнні та взаємній відмові від війни як інструменту міжнародної політики. Рубіж 19-20 століть створив сприятливі умови для розвитку ліберально-ідеалістичних досліджень і політичних програм. Світова ситуація оцінювалася оптимістично. На європейському континенті майже століття не було великих воєн. Відсутність великих війн на європейському континенті протягом майже століття, зміцнення міжнародного права як інституту, що регулює міждержавні відносини, укладення Гаазької конвенції, Гаазькі мирні конференції 1899 і 1907 років породили великі очікування. Контроль над озброєннями був укорінений у міжнародному порядку денному. У той же час набула поширення ідея так званого «комерційного лібералізму»[1]. Налагоджені зв'язки з глобальною економікою

сформують сприятливу основу для співпраці. Це пояснюється тим, що «ціна» розриву комерційних зв'язків настільки висока, що сприймається як неприйнятна. Однак цей план і ідеали були провалені війною 1914-1918 років, що витікала з позиції реалізму й на превеликий жаль була необхідна, через те що держави дійшли до тієї фази коли їм банально не вистачало простору для подальшого розвитку [1, 2]. Ліберальні теоретики вважали, що все ж таки економічна співпраця та глобалізація стануть тією складовою миру, які не будуть порушені ніколи через банальну невивідність цього з економічної точки зору. Як приклад ця теорія також почала активно реалізовуватися після Холодної війни, однак ще на початку 21 століття держави реалісти хоч і будучи залучені в глобальну економіку починали війни та конфлікти й в 2022 році світ знов побачив велику війну, через банальну не спроможність інститутів міжнародних відносин протистояти агресору, а значних втрат економіці того ж самого агресора нанесено не було. Підсумовуючи щодо лібералізму в міжнародних відносинах можна сказати що ця теорія наголошує на можливості співпраці між державами і важливості міжнародних інститутів, права та норм. Ліберали вірять, що міжнародна система може бути стабільною та мирною, якщо держави співпрацюватимуть для спільного блага. У центрі цієї теорії – ідея, що взаємозалежність, демократія і міжнародні організації сприяють зниженню конфліктів та підвищенню рівня безпеки. Лібералізм стверджує, що держави не завжди діють тільки з егоїстичних міркувань, вони можуть бути зацікавлені у колективній безпеці, економічному розвитку та збереженні миру. Завдяки розвитку економічних зв'язків та торгівлі країни стають взаємозалежними, що зменшує ймовірність конфліктів. Тобто лібералізм бачить міжнародні відносини не лише через призму влади та інтересів, а й як систему, де можливі співпраця та мир на основі спільних цінностей, норм і взаємних інтересів.

Марксизм також виступає теорією для Міжнародних відносин, саме ця ідеологія заклала таке поняття як класова боротьба, створила зв'язок між економічними відносинами, імперіалізмом та міжнародною політикою [3]. Загалом марксистська теорія в міжнародних відносинах орієнтується на те що

економіка є основною складовою на якій будуються усі інші аспекти суспільства включаючи політичну структуру та соціальні відносини . Марксизм підкреслює, що міжнародні відносини визначаються класовою боротьбою [3]. Згідно з цією теорією, на міжнародній арені країни представляють інтереси різних соціальних класів, тобто міжнародні відносини не є нейтральним явищем, зокрема для капіталістичного класу, який прагне до експансії своїх економічних інтересів. Ця ідея дає розуміння чому деякі держави, політичні системи тощо, виступають проти конкретних політик, залежно від того, які класи в них домінують. На думку головних теоретиків, а особливо Леніна, який розвинув цю теорію головною складовою міжнародних відносин є імперіалізм, через який починаються колоніальні процеси та війни й штовхає на ці дії держави саме капіталістична система. Ця теорія також може бути актуальна й до сучасної системи міжнародних відносин де переважає капіталізм, а саме наявність і досі у світі економічної експлуатації країнами з великим можливостями, що мають капіталістичну систему, країн що бідніші за них, як приклад це досі актуально в Африці де нішу колишніх імперій займає вже КНР та РФ й самі колишні метрополії африканських колоній. Глобалізація, як явище на думку марксистів є породженням капіталізму та його експансії, тож коли в сучасному світі це явище створює такі умови де держави стають взаємопов'язаними відбувається також процес того що держави розвиваються асиметрично, що загалом пояснюється цією теорією, а саме нації та держави починають стикатися з економічними та соціальними кризами внаслідок глобальних ринкових механізмів. Можна сказати, що ця теорія є досить непоганою з точки зору науки, оскільки вона надає можливість аналізувати різні процеси в сучасному глобалізованому світі. Якщо розглядати цю теорію глибше то в якомусь сенсі, ця ідеологію пропонує створити інструмент або установу, що буде мати змогу критикувати існуючі структури влади. Цей інструмент повинен надати змогу глибше аналізувати економічні, політичні та соціальні процеси та їх подальший вплив на міжнародну політику та середовище. Також слід підкреслити, що історія в контексті використання та вивчення цієї теорії грає не останню роль, так як саме історія виступає тим

стимулом що формує міжнародну політичну арену та відносини в ній, минулі події, такі як колонізація і війни, впливають на політичні та економічні структури в будь який час, й через це вивчення та аналіз історії є невід'ємною частиною марксизму, який прагне створити рівне суспільство в усьому [3]. Отже, марксизм як теорія міжнародних відносин є цінним інструментом для аналізу сучасних глобальних проблем, показуючи, що економіка та політика тісно пов'язані, і класові інтереси продовжують впливати на міжнародні стосунки. Можна окреслити в схемі, що пропонує Теорія міжнародних відносин та її теорії (схема 1.1.)

Рис. 1.1. Еволюція розвитку наукових шкіл з міжнародних відносин
Джерело: складено автором на основі [1;2;3].

Слід також згадати й про еволюції цих теорій в сучасному світі, а саме мова йде про неолібералізм, неореалізм та неомарксизм та їх оновлене бачення світової міжнародної політики та міжнародних систем.

Першою еволюційною теорією виступає неореалізм. Основою до цієї теорії виступає модернізований огляд на індивіда, державу та міжнародну систему, коли в класичному реалізмі вивчається лише поведінка та потреби окремих та ізольованих одна від одної держав. Якщо узагальнювати то можна сказати, що класичний політичний реалізм робить акцент лише на зовнішню політику не беручи до уваги міжнародну систему. В свою чергу неореалізм бачить, що міжнародна система виступає значущим фактором у формуванні зовнішньої політики, оскільки саме ця система знаходиться під контролем великих держав, а малі країни не мають змоги на неї впливати, тож міжнародна система виступає стримуючим фактором та значно обмежує їх прагнення. Ніл Волтц один з провідних теоретиків неореалізму створив основні принципи функціонування міжнародної системи, що складається з трьох важливих факторів, а саме це [1]:

- 1) Держави керуються мотивом виживання.
- 2) Учасниками міжнародних відносин залишаються тільки держави, так як інші дійові особи не наздогнали й не перегнали провідні держави за наявністю повноважень і владних можливостей
- 3) Держави є неоднорідними й відрізняються можливостями та потенціалом.

В теорії Волтца як провідного дослідника неореалізму, міжнародне середовище не є анархічною площиною, де держави борються за своє виживання, він наголошує на тому що міжнародна система є місцем для балансування інтересів кожної з держав, але різноспрямований потенціал утримує всю світову систему в одному й тому самому становищі або, в окремих випадках, провокує її зміни. Таким чином, суверенітет та його обсяг, а отже, і здатність певним чином реалізовувати національні інтереси, залежать

у кожному конкретному випадку не лише від самої держави та її прямих опонентів і конкурентів, а й від загальної структури глобального балансу сил. І ця структура, на думку Волтца, активно впливає на зміст і обсяг національного суверенітету, і навіть на формулювання національних інтересів. К. Волтц порівнював однополярні, біполярні та багатополлярні моделі міжнародної системи з точки зору ступеня їхньої стабільності і, отже, ймовірності збройних конфліктів. Найстабільнішою він вважає біполярну структуру, а найменш стабільною – однополярну. Багатополярна структура посідає між ними проміжне становище. Сучасні неореалісти, такі як Джон Міршаймер, розвинули ідеї Волтца та наголосили на тому, що держави не просто прагнуть вижити, а й часто прагнуть досягти регіонального чи глобального домінування, якщо це можливо. Такий підхід відомий як наступальний реалізм. Міршаймер вважає, що коли держави мають можливість, вони намагатимуться зміцнити свою позицію і навіть усунути суперників, щоб досягти гегемонії. Отже, неореалізм пояснює міжнародні відносини через призму структури системи та безпекових інтересів держав. Він стверджує, що держави постійно намагаються зберегти і збільшити свою силу в умовах анархії, що часто робить конфлікти неминучими.

Наступною модернізованою теорією що активно вивчається в сучасному світі є неолібералізм. Цей підхід базується на основах класичного лібералізму, але значно доповнює його з урахуванням сучасних політичних та економічних реалій. Неолібералізм, як і неореалізм, визнає, що міжнародна система є анархічною, але, на відміну від останнього, стверджує, що анархія не обов'язково призводить до конфлікту та конкуренції [1]. Натомість неоліберали вважають, що держави можуть і хочуть співпрацювати, якщо це їм вигідно. Вони визнають, що держави тісно взаємозалежні у багатьох сферах, таких як економіка, торгівля, зміна клімату та безпека, і тому вважають, що вигідніше шукати шляхи для співпраці, ніж зосереджуватися на конфлікті. Важливим елементом неолібералізму є міжнародні організації. Це організації та угоди, які допомагають забезпечити стабільні правила гри між державами та зменшити

невизначеність [1]. Такі інституції, як ООН, Світова організація торгівлі (СОТ) та Європейський Союз (ЄС) діють як механізми, що сприяють співпраці та допомагають підтримувати порядок на міжнародній арені. Вони створюють стабільні рамки для вирішення конфліктів, що допомагає країнам дотримуватися певних правил, навіть якщо їх інтереси частково розходяться. Теоретики неолібералізму також вважають, що взаємозалежність є невід'ємною частиною для мирного співіснування та запобіганню глобальних конфліктів, що притаманні теорії реалізму. Економічна та політична взаємозалежність робить держави менш схильними до конфліктів і збільшує стимули для співпраці. Високий рівень торгівлі та інвестицій між державами створює так звану «ціну конфлікту», тобто економічну не вигідність, яку держави змушені платити за ескалацію відносин. Як наслідок, у разі виникнення конфлікту або напруженості держави з більшою ймовірністю використовують дипломатичні засоби для вирішення проблем, щоб уникнути витрат на розрив економічних зв'язків.

Головна відмінність неолібералізму від класичного лібералізму в міжнародних відносинах полягає у більш прагматичному підході до співпраці держав і визнанні ролі анархії в міжнародній системі. Класичний лібералізм, заснований на ідеях ідеалізму, вірить, що держави та люди за своєю природою схильні до миру та співпраці, а міжнародна політика може бути гармонійною завдяки раціональності й моралі. Класичні лібералісти вважали, що прогрес людства та розвиток демократії, торгівлі й міжкультурного спілкування здатні знизити конфліктність у міжнародних відносинах і вести до більш мирного світу. Неолібералізм, в свою чергою, враховує реалістичні виклики анархії, а саме ситуації, де немає єдиного світового уряду, що міг би регулювати відносини держав. Тому неоліберали визнають, що міжнародна система зберігає певну хаотичність, через що держави зосереджені на власних інтересах і безпеці. У цьому контексті неолібералізм стверджує, що стабільність і співпраця можуть бути досягнуті завдяки міжнародним інституціям, які допомагають зменшити невизначеність і сприяють співробітництву навіть в умовах анархії. Інституції, як наприклад ООН,

відіграють важливу роль у підтримці міжнародних норм і правил, які роблять поведінку держав передбачуваною і зменшують ризики конфліктів. Отже, можна сказати, що в теорії неолібералізму система міжнародних відносин розглядається через призму динамічної системи, де держави та інші актори можуть адаптуватися, співпрацювати та знаходити взаємовигідні рішення, долаючи анархічні обмеження [1].

Неомарксизм є останньою сучасною теорією в міжнародних відносинах й спирається він на всі тіж самі ідеали що були притаманні класичному марксизму. Головними відмінностями та модернізаціями цієї ідеології можна сказати, є ширший аналіз капіталізму та глобалізму як явищ, що будують сучасні міжнародні відносини [2]. Неомарксистичні не обмежуються лише економікою, а акцентують увагу на різних формах гноблення, що існують у суспільстві, і досліджують, як культура, релігія, ідеологія та інші аспекти впливають на підтримку капіталістичної системи. Слід також додати що класичні марксистичні все ж таки прагнули повалити капіталізм й забути це явище шляхом пролетарської революції що повинна була встановити соціалізм та комунізм по всьому світу й дати міжнародним відносинам принципово новий вигляд, де держави будуть працювати на благо всього людства. Також в неомарксизмі переважає концепція гегемонії що пояснює, як панівний клас використовує культурні й ідеологічні інструменти для створення згоди у суспільстві, забезпечуючи, щоб підлеглі класи сприймали систему як природну і справедливую. Якщо розглядати через призму класичного Марксизму та його бачення на імперіалізм, то головний Теоретик Маркс та Енгельс не сильно акцентували на ньому уваги, а більш приділяли свої роботи проблемі класової нерівності в межах однієї країни, коли неомарксистичні активно розвивають поняття глобальної експлуатації, зокрема через теорії залежності та світ-системний підхід Іммануїла Валлерстайна. Неомарксистичні розглядають капіталізм як глобальну систему, де розвинені країни використовують ресурси та працю менш розвинених країн, закріплюючи їх у залежному становищі. Вони стверджують, що глобальна економічна нерівність є прямим наслідком

капіталістичної експлуатації на міжнародному рівні. Є також різниця в поглядах на зміни в суспільстві, якщо як було сказано раніше класичні марксистичні спираліся на революцію та радикальні зміни з метою швидкого встановлення соціалізму, то модернізована теорія прагне розвивати еволюцію суспільства шляхом вивчення культурних та ідеологічних особливостей держав, що в майбутньому може посприяти перетворенню суспільства. Замість прямої революційної боротьби неомарксистичні досліджують можливості зміни через культуру, освіту, реформування інститутів та створення альтернативних ідеологій, які кидатимуть виклик капіталістичній системі. Підсумовуючи, можна сказати, що неомарксизм спирається на м'який підхід в своєму прагненні змінити світовий устрій, а також розвиває теорію з економічно направленої на багато направлених, а саме ще й на культурні аспекти, політичні та глобальні [2].

Еволюція розвитку міжнародних відносин дуже складна й відбувається майже кожні 50 років, з моменту як занепадає одна наддержава та на заміну їй приходять інші, змінюється й світ-система. Система міжнародних відносин — це сукупність зв'язків і взаємодій між країнами та іншими учасниками на світовій арені. Вона включає правила і принципи, за якими держави спілкуються і співпрацюють одна з одною. Вона забезпечує регулювання відносин між державами, сприяє запобіганню конфліктів і допомагає спільно вирішувати глобальні проблеми, від яких залежить добробут та безпека усіх країн. Тож розглядаючи етапи розвитку та еволюції міжнародних відносин слід зробити акцент на дослідженні систем, що склалися з 1648 року.

Першою системою міжнародних відносин була Вестфальська й з'явилась вона в 1648 році після укладання договору про закінчення 30-ти річної війни [4]. Сама ця війна була результатом протистояння між католиками та протестантами в Священній Римській імперії, але згодом переросла у війну за території та вплив між європейськими державами. З підписанням мирної угоди, з'явилась й ця система, яка започаткувала нові принципи міжнародних

відносин. Кожна держава отримала право самостійно визначати свої внутрішні закони, релігію і політику, що стало основою для незалежності держав, тобто було закладено принцип суверенітету що діє й по-сьогодні. Також не менш важливою частиною цієї системи стала й система балансу сил, угода запобігла домінуванню однієї країни над іншими в Європі, надаючи різним державам можливість розвиватися в рівновазі [4].

Наступною була вже Віденська система, що з'явилась після Наполеонівських війн 1815 році, які поклали кінець Вестфальському світоустрою [5]. Наполеонівські війни (1799-1815) порушили баланс сил в Європі. Франція, очолювана Наполеоном Бонапартом, здобула великий вплив, завойовуючи численні території, що створило загрозу для інших європейських держав. У 1814-1815 роках у Відні зібралися представники великих європейських держав для обговорення нової системи міжнародного порядку. Конгрес прагнув створити тривалу мирну угоду, яка б забезпечила стабільність в Європі [5]. Результатом конгресу було покращення системи балансу сил, що в якійсь мірі створили багатополярну систему в Європі, а також було вирішено що в рамках цієї системи Великі держави будуть співпрацювати у досягненні стабільності в Європі, а також у спільних діях проти революцій, що ставлять під загрозу існування монархічних режимів. Ця система протистояла до 1914 року, хоча вже з середини 19-го століття функціонування цієї системи ставилось під питання, через велику кількість конфліктів між Європейськими державами.

Версальська система прийшла на заміну Віденській, вона з'явилась в результаті Великої війни або Першої Світової Війни. Сама війна була невідворотньою, через застарілу систему міжнародних відносин, держави почали все більше конкурувати, а Віденська міжнародна система, вже не могла стримати сторони. Перша світова війна (1914-1918) стала однією з найжахливіших у історії людства. Вона розпочалася через напруженість між великими державами і привела до значних людських втрат і економічного

спустошення [5]. Після закінчення війни в 1918 році, сторони підписали угоди, по якій була змінена система міжнародних відносин, з'явилась Ліга націй та було накладені великі репарації на програвшу сторону в обличчі Німеччини, що стане прецедентом до майбутньої зміни світоустрою та змінить баланс сил у світі. Однак повертаючись до Версальської системи, було створено орган, що повинен був регулювати відносини між державами та недопускати нових кровопролитних війн, фактично Ліга націй, яка й стала цим інструментом прагнула створити всі умови аби створити систему колективної безпеки де всі будуть розвиватися та конкурувати лише мирним шляхом, можна сказати, що в цій системі переважали Ліберальні теорії [6]. Ліга також мала повноваження вводити санкції проти держав, що порушували міжнародний порядок. Однак сама система не мала багато впливу та інструментів для свого збереження, результатом цього стала нова велика війна не тільки в Європі а й в світі, оскільки Ліга Націй не змогла запобігти агресії з боку Німеччини, Італії та Японії, що призвело до Другої світової війни [6].

В 1945 році після поразки країн Осі було створено оновлену версію Ліги націй, яка має назву ООН, а також було змінено світову систему міжнародних відносин на Ялтинсько-Постдамську, а фактично Біполярну. Друга світова війна (1939-1945) привела до значного переформатування міжнародної політики [5, 6]. Дві наддержави США та СРСР залишилися як основні центри сили. На зустрічі союзників у Ялті були визначені принципи співпраці в післявоєнному світі. Потсдамська конференція пізніше деталізувала плани щодо Європи і розподілу сфер впливу [5, 6]. Результатом стало розподілення світу на 2 табори Соціалістичний та Капіталістичний, загалом можна сказати, що в цій системі міжнародних відносин переважали теорії, як реалізму так і лібералізму й не відставала від них й теорія марксизму. Також з розподіленням світу з'явилися й військові блоки як НАТО та ОВД, що привело до холодної війни та постійного протистояння сторін у гонці озброєнь та впливу на важливі регіони світу. Завдяки ООН, що стала майданчиком для вирішення проблем

між Великими державами, система стабільно працювала до розпаду СРСР, однак після нього з'явилися проблеми в роботі й необхідності реформування системи, що так і не сталося, в результаті чого знову ця система почала занепадати, а переформатування системи міжнародних відносин знов почало спиратись на теорії реалізму [6].

Останньою й поки функціонуючою на недовгий строк є Постбіполярна або Однополярна система. Після розпаду СРСР міжнародна система пережила суттєві зміни. США залишилися єдиною наддержавою, але інші країни також почали зміцнювати свій вплив. В період з 1990-их до 2000их років США займала провідну роль в цій системі, однак зростаючий вплив Китаю, Індії, Британії та РФ з ЄС почали невілювати одноосібну гегемонію США. В цій системі було започатковане таке явище як глобалізація, вірніше сказати, що вона почала активно впроваджуватись саме в цей період, що дозволило країнам тісно співпрацювати відкрити кордони та налагодити економічні зв'язки, що повинні були зав'язати економіки країн один на одному задля запобігання конфліктів бо ціна цього була б занадто висока [6]. Великою проблемою для цієї системи стали тероризм, зміна клімату, кіберзахист та вже зараз загроза падіння цієї системи через війну в Україні, агресивні наміри КНР, РФ, КНДР та Ірану [6]. Отже ця система була більш гнучкою аніж попередні, тут є конкуренція центрів сили та спільний майданчик для вирішення проблем, однак через його обмеженість перспектива до переходу на багатопольярну систему є надто великою, але це вже залежить від поведінки та політики США, що зараз є єдиною великою "Імперією".

Отже, міжнародні відносини є важким механізмом, що спирається на різні фактори, активну роль в яких грають класичні теорії та їх модернізовані версії, а світові системи завжди були ключовим аспектом до розвитку відносин та забезпечення стабільності в світі. Кожна з систем покладалась на теорії як реалізму так і лібералізму й кожна з них заклала правила та принципи поведінки для держав, було запроваджено концепції балансу сил, з кожною

новою етапною зміною міжнародної системи зростала роль міжнародних організацій, які прагнули забезпечувати стабільність і підтримувати мир. Починаючи з Ліги Націй, ці організації еволюціонували до ООН, НАТО, ЄС, МВФ та інших. Тобто еволюція міжнародних відносин є природнім процесом, що відбувається кожні 50-100 років й є невід'ємною частиною функціонування держав та світу.

1.2. Роль геополітики у формуванні міжнародних відносин.

Вчення геополітики є надто давнім й практикувалось з часів появи перших держав, однак більш сучасні теорії були розроблені з 18-20 століть. Основними факторами геополітики на які спирається ця наука є [7]:

- Географія: Фізичні аспекти, такі як клімат, рельєф, наявність ресурсів і розташування, впливають на стратегічні можливості держав.
- Демографія: Розмір населення, його зростання, міграційні процеси.
- Економіка: Економічні ресурси, промисловість, енергетика та інфраструктура.
- Військова міць: Можливості держав у сфері озброєння та військових операцій.
- Технології: Новітні технологічні досягнення, зокрема у сфері кібербезпеки та військової техніки.

Загалом геополітика завжди формується на дослідженнях взаємовідносин між національними державами, етносами, цивілізаціями, міждержавними альянсами тощо. Головною ціллю будь-якої геополітичної стратегії є виборювання собі місця під сонцем, а інших зіштовхнути на периферію світових процесів. Народженню геополітики як самостійного відгалуження політичного знання сприяли такі фактори, як завершення епохи географічних відкриттів, об'єднання світового простору, поступове оформлення глобального ринку, становлення держави як провідного суб'єкта політики, перемога матеріалістичного підходу у наукових дослідженнях[7].

Важливою частиною геополітичних стратегій все ж є простір, й в часи становлення цього вчення було лише два простору, це земля або суша та морський простір. Перший простір, а саме суша стала основоположною до стратегій суходолу, що пов'язано з типом цивілізації, державного устрою, а також колонізацією. В свою чергу другий, морський, відповідає за обмеженість ресурсів, географічне положення, морську торгівлю та флот. Ці напрями фактично визначили способи життєдіяльності держави, людини та їх шлях розвитку. Геополітика також має власні закони, а поділяється на кілька важливих з них, а саме [7]:

- Дуалізму Суші та Моря, цей закон виявляється в географічній побудові Землі й в типології цивілізацій. Ця теорія має основу за якою людство історично має боротьбу між цивілізаціями з суші та Морськими цивілізаціями. Яскравий приклад це може бути Японія та США в роки Другої світової війни, Третій Рейх та Велика Британія, СРСР та США в роки Холодної війни.
- Синтезу Суші та Моря, а цей закон утотожнює поняття “Rimland”, що є зоною між морськими та сухопутними державами, фактично саме цей закон притаманний, як Україні так й Туреччині, бо він фактично уособлює Євразію.

В сучасній історії реалізатором геополітики стала Німеччина, що використовувала закони сухопутного розвитку й стала наймогутнішою країною Європи. Через проблеми з перенаселенням та своєю Економікою, ця країна реалізовувала теорії життєвого простору, а саме захоплення територій й колонізація, задля виживання та розвитку власної імперії. Теж саме можна присвоїти й сучасній РФ, що прагне знову стати “Великою”, захопивши терени своєї колишньої імперії. Однак повертаючись трохи назад, до теми геополітичних законів, слід зауважити, що держава, що здобула багато територій й ресурсів автоматично може стати наддержавою й претендувати на світову гегемонію [8].

Тож в більшості своїй Європейська геополітика це континентальна політика націлена на розширення територій, колоній, сфер впливу тощо. Але це не єдина теорія, країни Атлантичного океану теж відіграють важливу роль й мають власні концепції й що Європейська що Атлантична теорії взяті до уваги, як в Україні так й в Туреччині, для яких Чорноморський регіон є надважливою складовою їх безпеки. Отже, морські теорії атлантичних держав акцентують увагу на морському просторі, що відповідало особливостям англосаксонського світу, який мав домінування на морях. Вона не мала реваншистських настроїв, але залишалася тісно пов'язаною з колоніалізмом, імперіалізмом і мілітаризмом. Її основою було визнання світового лідерства як ключового принципу глобальної політики, а морська сила вважалася найбільш ефективним засобом освоєння світового простору, тому головна мета морської цивілізації полягала в досягненні світового панування. Ця концепція мала практичну спрямованість і включала використання сили, зосереджуючись не лише на теоретичних дослідженнях, але й на реалізації геополітичних стратегій, розробляючи різноманітні реальні геополітичні методи. Якщо континентальна геополітика акцентувала увагу на формах контролю, заснованих на етнокультурних принципах державності, з орієнтацією на континентальний або регіональний рівень, то англо-американська школа розвивала концепцію світового простору як єдиної системи з механізмами для забезпечення глобального панування. Головним теоретиком морської геополітики є США, а саме колишній адмірал флоту ВМС США А. Мехен, який створив концептуальні принципи сучасної стратегії розвитку й домінування у світі з боку Сполучених Штатів. Теорія Мехена говорить "Хто володіє морем – володіє суходолом і усіма його багатствами". Тобто національна міць залежить від здатності контролювати важливі морські маршрути, порти та вузли світової торгівлі, це забезпечує доступ до ресурсів і можливість проектувати силу в інші регіони. Наступні критерії його геополітичних поглядів говорять, що торговий флот є важливим елементом для

розвитку національної економіки. Нація повинна мати потужний флот для захисту свого торгового судноплавства від потенційних загроз. Оскільки флот відіграє ключову роль у забезпеченні безпеки морської країни, він повинен бути здатен вести довгострокові бойові дії й мати можливості, а краще сказати ресурси для наступів. Основоположним геополітичним фактором сили за Мехеном є використання морів та контроль над ними. Адмірал вивів формулу морської сили держави: морська сила держави = військовий флот + торговельний флот + військово-морські бази. Теорія Мехена значно вплинула на морські стратегії багатьох держав, зокрема Великої Британії, США та Японії, і мала значний вплив на розвиток імперій у ХХ столітті. Його ідеї залишаються актуальними в сучасній геополітиці, особливо в контексті обговорення контролю над морськими шляхами та глобальних військово-морських стратегій [7].

Наступна теорія була розроблена у Великій Британії Г.Макіндером, це теорія так званого Хартленда. Теорія Хартленда Гелфорда Макіндера є однією з найвпливовіших геополітичних концепцій ХХ століття, яка продовжує впливати на стратегії держав і сьогодні. Головна ідея цієї теорії полягає в тому, що контроль над центральною частиною Євразії — так званим "Хартлендом" — дає можливість домінувати на глобальній арені. Макіндер описував Хартленд як географічне серце Євразії, яке охоплює великі простори Росії, Сибіру та Центральної Азії. Цей регіон характеризується важкою доступністю для морських держав через його внутрішнє розташування і відсутність прямого виходу до відкритого моря. Він вважав, що цей простір є природно захищеним і важкодоступним для атак із зовнішнього світу. Макіндер наголошував на постійному протистоянні між морськими державами, такими як Велика Британія чи США, і континентальними державами, що розташовані в Хартленді, зокрема Росією. Він вважав, що морські держави можуть легко контролювати світові морські шляхи, але не здатні утримати контроль над внутрішніми територіями Євразії. Макіндер розглядав Євразію та Африку як

єдиний "Світовий острів", що є найбільшим і найважливішим регіоном для глобальної політики. Він вважав, що домінування над Євразією автоматично призведе до домінування над всім "Світовим островом", а отже, і над світом. Східна Європа, за Макіндером, є воротами до Хартленду. Він сформулював свій знаменитий геополітичний постулат: "Хто контролює Східну Європу, той контролює Хартленд. Хто контролює Хартленд, той контролює Світовий острів. Хто контролює Світовий острів, той контролює світ." Це положення стало основою для багатьох стратегій європейських і азійських держав у ХХ столітті, особливо під час холодної війни, коли Радянський Союз намагався утримати контроль над Східною Європою. Теорія Хартленда Макіндера продовжує залишатися важливою в геополітичних реаліях сьогодні. Контроль над Євразією та Східною Європою, а також доступ до ресурсів і транспортних шляхів цих регіонів є важливим фактором для багатьох сучасних конфліктів і стратегій великих держав, таких як США, Росія та Китай. Сучасні події, такі як конфлікти на пострадянському просторі, боротьба за контроль над Центральною Азією, вплив на енергетичні маршрути та ініціатива "Один пояс, один шлях" Китаю, відображають продовження актуальності концепції Макіндера. Хоча світ значно змінився з часів Макіндера, ключові геополітичні виклики, пов'язані з Євразією, залишаються такими ж важливими, як і століття тому. Туреччина та Україна активно підпадають під загрозу з боку РФ, що прагне правити Євразією, фактично ототожнюючи теорію Хартленду [8].

Остання важлива морська теорія належить США, її розробив її Н. Спайкмен. Теорія Рімленду, саме ця концепція є протиставленням Теорії Хартленду. Спайкмен вважав, що головною зоною боротьби за глобальну владу є не внутрішня частина Євразії (Хартленд), а її прибережні регіони, так звані «Рімленд» (зона узбережжя) [8]. Основна ідея його теорії полягає в тому, що контроль над Рімлендом є ключем до глобального домінування. Спайкмен визначав Рімленд як прибережні території Євразії, що охоплюють Західну Європу, Близький Схід, Південну Азію, Східну Азію та південно-

східне узбережжя Китаю. Ці регіони, на його думку, мають величезне стратегічне значення через їхнє географічне положення, природні ресурси й населення. Спайкмен визнавав важливість Хартленда Макіндера, але він не погоджувався з тим, що контроль над ним автоматично дає глобальне домінування. Натомість Спайкмен стверджував, що Хартленд є занадто ізольованим і не має безпосереднього доступу до морів, що робить його вразливим. Натомість контроль над Рімлендом дає державі можливість як захищати Хартленд, так і використовувати морські ресурси та впливати на глобальні торговельні шляхи. У відповідь на формулу Макіндера Спайкмен запропонував власну формулу "Хто контролює Рімленд, той контролює Євразію. Хто контролює Євразію, той контролює долю світу." він наголошував на тому, що держави, які утримують контроль над прибережними зонами Євразії, матимуть доступ до основних ресурсів і можливість впливати на глобальну політику. Спайкмен вважав, що Сполучені Штати мають відігравати важливу роль у стримуванні держав, які намагаються домінувати в Рімленді, оскільки це може призвести до їхнього домінування над усією Євразією. Зокрема, він пропонував політику стримування Радянського Союзу та його експансії в Європу, Азію і на Близький Схід, що згодом стало одною з основ американської зовнішньої політики під час холодної війни. Результатом прийняття цієї теорії стало те що США в роки Холодної війни займалися стримуванням СРСР та країн Соціалістичного Блоку, шляхом створення альянсів на кшталт НАТО, СЕНТО тощо, та участь США у війнах в Кореї та В'єтнамі, де ці прибережні регіони мали стратегічне значення. Після розпаду СРСР, теорія не припинила своє існування й роботу, по-сьогодні приморські території, Східна Європа, Близький Схід, Східна Азія є надважливими регіонами [7].

Східноєвропейська геополітична школа також існує її головний представник це Росія. Головною течією російської геополітики можна вважати нео-євразійство, що розвилось з євразійства, яке відображало ідеї,

започатковані слов'янофілами. Важливою частиною геополітики Росії є дослідження та теорії В. П. Семенова-Тян-Шанського (1870-1942) [8, 9]. В його теорії історичний розвиток самої Росії йшов завдяки експансії, як на континентальну так і на морську частини Євразії. Головні його ідеї являють собою концепцію Російської наддержави в формі «від моря до моря». Тобто, аби Росія була великою державою з власним суверенітетом та гегемонією ця країна потребує експансії, а саме посунення свого економічного та географічного центру у «Російську Євразію». Окрім неоевразійської теорії існує й суто євразійська, яку розробляли в своїх працях такі вчені, як П. Савицький, М. Трубецькой, Г. Флоровський та інші. Їх ідеї полягали в тому що фактично Росія є синтезом цивілізації, яка увібрала у себе багато азійського та європейського й що сама Росія є непосредньо тією площиною для проживання цієї «унікальної» нації, не як територіально, а більш з ідеологічної точки зору [9]. Автори Євразійської класичної теорії прагнули зробити усе аби відокремити саму Росію від Європи, вони вважали, що становлення Росії як держави починається з моменту вторгнення Монгольської імперії, бо саме з цього періоду ця держава фактично отримала свій суверенітет, геополітичну доктрину та стала незалежною від Європейських культур. Релігія також відіграла значну роль в цьому, а саме в становленні євразійської культури, яка змогла «вибороти» незалежність у Азійських загарбників й створити власну «унікальну» державність. Результатом цього, теоретики цієї ідеології вважали, що велику загрозу для самої Росії становить Європа, як в культурному так і в геополітичному плані, тож вони запропонували ідею, яку в 2022 році почала втілювати в життя сучасна РФ, а саме створення анти європейського руху, що повинен остаточно закріпити за Росією курс на Євразійство та гегемонію. Окрім того що Росія повинна була мати національний дух азійського походження, теоретики Євразійства вважали, що Євразія(Росія) повинна бути самодостатня за рахунок її положення та її місце розвитку. Розвиток Росії в євразійській доктрині спирається на фактори соборності нації та держави і так

звану “братську любов” серед її населення, а також спиралася на духовний фактор, який повинен пронизувати державу та суспільство з коріння й до гори, що в цілому вже протягом 100 років ця держава й намагається втілити в життя з часів СРСР. Завдяки цій ідеології було розроблено основну теорію “центру”, в якому наголошується, що Євразія поділяється на кілька регіонів, Європейський та Азійські. Повертаючись до нео-євразійства, була розроблена її оновлена версія наприкінці існування СРСР, а саме в 1980-их роках, яка полягає в тому що Росія є самотньою цивілізацією, що має роль месії, яка повинна змістити центр сили Європи на себе від Європи в якій нації вже пережили власний пік розвитку та гегемонії. Наступною не менш важливою теорією російських геополітичних вчених є праці О. Дугіна, який спирається на крайньо-праві ідеали та “третій шлях” для самої Росії. Третій шлях — це політична та економічна концепція, яка пропонує альтернативу між традиційними формами капіталізму та соціалізму. Ідеї Дугіна та його послідовників мають яскраво виділену анти-західну риторику та пошук війни, задля забезпечення могутності й сили Росії, однак також є й альтернативне бачення Європейського континенту від нео-євразійців, а саме перетворення Європи на буфер між Американською гегемонією та Росією, де Європа або стає нейтральною або підкоряється Євразії. Також існує ще кілька важливих геополітичних теорій що довгий час відігравали знану роль у стратегії Росії до шляху гегемона. Ці теорії діляться на 2 групи антизахідники, однак не євразійського характеру та на нео-західників. Перша спирається на слов'янофільство Росії, прагнення її стати головною серед слов'ян та об'єднати їх в одну державу або блок, на противагу як заходу так і сходу, а також важливою складовою цієї ідеї є протистояння азійським культурам, що на думку теоретиків несуть велику загрозу Слов'янській ідентичності Росії. Друга ідеологія в свою чергу, спирається на сучасність, а саме на наукове обґрунтування положення сучасної Росії, відкинувши ідеологічні ярлики, що існують в інших працях [9].

Українська школа геополітики багата на свої течії та ідеології, однак слід зауважити, що в сучасному світі праці українських теоретиків зорієнтовані на проєвропейську-атлантичну політичну школу. Інші теорії, як сучасності так і минулого можна поділити на радикальні проукраїнські так і на неоевразійство, атлантизм та європейський континенталізм. Українська школа спирається 2 течії, а саме на геостратегічну конфронтацію так і на геостратегічну співпрацю.

Як приклад однієї з передових геополітичних теорій, можна навести ідеї Юрія Липи, українського геополітичного вченого, теорії якого формувались на початку 20-го сторіччя. Основними ідеями його праць було: одна організація, одна історія, одне майбутнє [10]. Одна організація – це не індивідуальність, не окремішність. Це завжди колективна праця та труд, колективна асоціація внутрішньо пов'язана неписаним договором на чолі із своєрідним отаманом. «Ніякий індивідуалізм українців не сміє вийти поза межі групи, межі звичайності. Провідник українських людей – це їх висловник. Він не накидає своїх фантастичних експромтів і не ексцитує екстатичними видивами...». Однак не цим єдиний, його теорія закликає до змінення геополітичних векторів України з вісі Схід-Захід на вісь Південь-Північ, бо вважав, що запорукою існування та розвитку України є орієнтація саме на цю вісь, бо все що є основоположенням України прийшло саме з цих напрямків, а саме це Християнство та перші Київські князі. На його думку саме політика українських державних утворень з початку 900-их років була спрямована на цю вісь на Північ та на Південь, українські козацькі державотворення саме й орієнтувались на ці напрямки. Вісь Південь – Північ є однією з найпривабливіших геополітичних осей для України між Балтією та Уралом. На думку Липи Україна може існувати маючи опору на чорноморське узбережжя, але існувати і розвиватись лише тоді, коли не допустить суперництва на Півночі. Розуміючи, що поряд не можуть існувати дві великі держави Липа вважає, що Україна має покінчити з російським імперіалізмом і таким чином

здобути контроль в регіоні. Україна на його думку повинна була бути промисловим центром, економіка якого працює на експорт, так загалом і сталося, однак в його ідеї щоб цей механізм працював повинна була бути синергія в роботі як селян так і робітників одним словом це можна охарактеризувати як щось схоже на колективізм [10].

Другим не менш важливим теоретиком української школи геополітики 20-го сторіччя є Степан Рудницький. В його наукових працях досліджувалась українська національна ідея державотворення та її географічний чинник [11]. На його думку формування Української держави залежить від доступу останньої до Чорного моря, як зони постійної торгівлі, а також проміжне положення України між Заходом, Сходом та Близьким сходом. Формування української держави повинно мати передусім Етно-національний принцип, тобто кордони Української держави повинні визначатися лише кордонами розселення українського етносу. Передусім його політичні ідеї для створення держави повинні залежати від історичної спадщини народу державотворця та його суспільного ладу, себто Україна повинна бути парламентською республікою. Також в його працях висвітлювався й адміністративний устрій, якщо держава має певні історичні провінції, вони можуть стати рушієм до федералізація, щодо саме самої України, то теоретик вважав, що в Україні можливий федеративний стрій, однак не обов'язковий. Він вважав, що тільки незалежні держави можуть досягнути високого рівня суспільного розвитку, що руйнування імперій йде тільки на користь всім державам, в т. ч. і колишнім метрополіям. «Тільки цивілізовані демократичні відносини між державами можуть привести до миру й безпеки народів, прогресу людської цивілізації. Тому вільна, незалежна і демократична Україна – це не лише внутрішня справа українського народу, а справа навколишніх держав, для яких, на думку С. Рудницького, “Україна буде найбільшою підпорою» [11, 12].

Також не менш важливою теорією для геополітичної доктрини України виступають Чорноморські вектори. Цей вектор полягає в тому що Україна

повинна бути незалежна та сильна країна, яка повинна прагнути не панувати над сусідами в цьому регіоні, а товаришувати та співпрацювати для спільного процвітання держав. Тобто Україна повинна створити всі умови для об'єднання держав Чорноморського регіону в єдиний організм, головне незалежних держав, які будуть знаходитись в синергії один з одним й розвиватись рівномірно, фактично ці утопічні ідеї переважали, як й на початку 20-го сторіччя так і в 21, однак своєї підтримки так і не здобули навіть в самій Україні, а пов'язано це з тим, що сам Чорноморський регіон дуже різноманітний й в ньому уже вибудовувались свої культурно-історичні аспекти що заважають втілити в життя утопічні ідеали Чорноморської доктрини. Однак частково все ж таки деякі аспекти цієї доктрини притаманні й сьогодні, а саме «Основними союзниками України повинні стати Туреччина, країни Кавказу і Закавказзя, Болгарія», що навіть і сьогодні стає головним наріжним камінням співпраці між Україною та Болгарією з Туреччиною. Також існувала й теорія Чорноморсько-Балтійського Об'єднання, щось на кшталт Польського Міжмор'я, де Більшість країн Чорноморського басейну та Балтії повинні бути в складі федеративної єдиної держави [13, 14].

Сучасна геополітична стратегія України також полягає в налагодженні відносин зі своїми сусідами та дотримуватися виваженої політики по відношенню до них без будь яких геополітичних переваг враховуючи зовнішньополітичну ситуацію як навколо них так і навколо себе самої. Україна намагалася до 2014 та 2022 років побудувати стабільну зону навколо себе, однак враховуючи те що Росія, як імперія почала своє відродження така політика стала помилковою й призвела до глибокої геополітичної кризи в перші роки Російсько-Української війни 2014 року [14].

Отже, геополітика відіграє центральну роль у формуванні міжнародних відносин, визначаючи баланс сил, формуючи альянси, впливаючи на економічні зв'язки та культурний обмін. Знання геополітичних основ дає змогу краще зрозуміти мотиви дій держав на міжнародній арені, а також

прогнозувати можливі конфлікти та взаємодію між країнами. Геополітика є ключовою причиною багатьох конфліктів, оскільки держави змагаються за вплив, ресурси та безпеку.

1.3. Методи дослідження геополітики

Методами дослідження такої науки як геополітика виступають ті ж самі методи що частіше за всього використовуються у сусідніх дисциплінах. Наприклад можуть бути використані як діяльнісний, системний, порівняльний історичний, функціональний, антропологічний, емпіричний та інші методи. Але все ж таки на сучасному етапі вивчення геополітики, як науки в неї сформувались власні методи, а точніше сказати просто старі методи були адаптовані до геополітики.

Отже першим методом дослідження геополітики виступає метод системний. Цей метод являє собою процес, в якому відбувається розгляд будь якої сфери громадського життя або науки, зокрема геополітики як складової цих процесів, а саме цілісною часткою складно організованого організму, що взаємодіє з навколишнім середовищем. Геополітична системність прагне як і будь яка інша система зберегти саму себе, вона виконує функцію розподіляючого інструменту, тож всі ресурси, блага та інші речі що важливі людству, перерозподілені вже між державами, людьми тощо, вона забезпечує громадян своїми рішеннями, які є обов'язковими до виконання. Системний метод розглядає всі суб'єкти міжнародних відносин як взаємозалежні, де зміни в одному елементі можуть впливати на всю систему. Наприклад, криза в одній країні чи регіоні може викликати політичні та економічні зміни в інших. Частіше за все цей метод вивчає також й Міжнародні системи. Міжнародна система складається з різних компонентів (держави, міжнародні організації, економічні блоки), кожен з яких має свої функції, статус і відносну владу. Системний підхід аналізує, як компоненти системи взаємодіють для досягнення стабільності чи змін. Вивчаються механізми управління, балансу

сил, коаліцій і союзів, які підтримують чи порушують стабільність системи. Системний метод дозволяє аналізувати динаміку змін, таких як зростання нових центрів сили, посилення регіональних інтеграцій чи поява глобальних викликів, які можуть стати причиною значних зрушень у структурі системи. Цей підхід також застосовується на різних рівнях, наприклад або на [15]:

- Глобальний – це переважно взаємодія між великими державами та будь які інші світові проблеми, що становлять загрозу стабільності світової системи;
- Регіональний – переважно регіональні конфлікти та різні об'єднання будь то військові або економічні блоки.
- Національний – переважно аналізується внутрішня ситуація держави та політичні зміни всередині, що кардинально можуть повпливати на інші рівні.

Якщо брати як приклад, то цей метод можна використати як аналітичний, в сучасних умовах системний підхід допомагає аналізувати зміну балансу сил, зокрема зростання впливу Китаю, Індії, Європейського Союзу та інших регіональних гравців, і передбачати вплив цих змін на глобальну стабільність. Цей метод в загальному сенсі надає можливість створити всебічне уявлення про міжнародну систему, її компоненти та взаємозв'язки, а також аналізувати, як держави й інші суб'єкти можуть досягти стратегічних цілей, враховуючи глобальні зміни.

Наступним методом дослідження геополітики є Діяльнісний метод. Він характеризується як психологічний або соціально-психологічний. Основною направленістю цього методу є вивчення впливу глобальних гравців, змін тощо, а також досліджує психологічний стан будь якої нації та групи населення. Його основна ідея полягає в тому, що поведінка суб'єкта на міжнародній арені є результатом цілеспрямованої діяльності, зумовленої прагненням досягти певних стратегічних цілей та інтересів. Діяльнісний метод допомагає дослідникам зрозуміти, які фактори спонукають суб'єктів до конкретних дій та

як ці дії впливають на геополітичну ситуацію в регіоні чи світі. Загалом діяльнісний метод в геополітиці має показати динамічну картинку самої геополітики. Тобто цей метод спирається на те що геополітика як жива істота вона має свої цикли та етапи для визначення цілей діяльності, будь-то мобілізація мас або ресурсів, регулювання діяльності цих мас. Тобто цей метод є базою для геополітичних рішень. Кожна дія або рішення на міжнародній арені розглядається як така, що має певну мету. Цілі можуть бути різними — від забезпечення національної безпеки до розширення економічного впливу. Одним з ключових аспектів цього методу є вивчення мотивів дій суб'єктів. Мотиви можуть включати політичні, економічні, ідеологічні, культурні чи безпекові інтереси, які спонукають держави та інші актори до конкретних рішень. Діяльнісний метод приділяє увагу ролі суб'єктів у міжнародній системі. Наприклад, поведінка великих держав відрізняється від поведінки малих, так само, як і діяльність міжнародних організацій має свої особливості у порівнянні з діями окремих країн. Умовними етапами дослідження в цьому методі може бути така формула [15]:

- Насамперед обирається суб'єкт (держава, організація, політичний лідер), діяльність якого аналізуватиметься; Вивчаються стратегічні цілі суб'єкта, його пріоритети та мотиви, що стоять за тими чи іншими діями;
- Досліджуються конкретні політичні, економічні, військові чи дипломатичні заходи, які суб'єкт реалізує для досягнення своїх цілей;
- Оцінюються наслідки дій суб'єкта на міжнародній арені, як вони впливають на інші держави, регіональні чи глобальні структури;
- На основі отриманих даних можна прогнозувати можливу поведінку суб'єкта в майбутньому, з урахуванням його стратегічних цілей та наявних ресурсів.

Загалом Діяльнісний метод дозволяє дослідити, як держави чи інші актори реагують на кризи, наприклад, військові конфлікти або економічні санкції, та як ці дії змінюють розклад сил у регіоні. Фактично цей метод є

можливо найціннішим інструментом в дослідженні геополітики, оскільки він дозволяє детально розглянути конкретні кроки суб'єктів міжнародної системи і зрозуміти, як їхня діяльність формує геополітичне середовище [15].

Ще ключовим методом для вивчення геополітики є Порівняльний. Цей метод є в майже усіх науках, як в історії так і психології і ще багатьох інших. Цей метод можна сказати використовується в будь-якій сфері ще з античних часів. На сьогоднішній день саме в геополітиці цей метод дозволяє зрозуміти схожості та відмінності між різними суб'єктами міжнародних відносин, аналізувати їхні стратегії та оцінювати результати, що сприяє глибшому розумінню політичних і геополітичних моделей. Якщо брати до уваги саме процес аналізу в цьому методі слід зауважити, що хоч він і надає розуміння, як би поступили суб'єкти в однакових умовах, однак важливо зазначити, що досягнення результату не повинно бути скопійовано на 100%, через те що будь яке вирішення проблеми має бути суто «творчим» лише з використанням досвіду інших. Головними принципами порівняльного методу є [15]:

1) Об'єкти порівняння, перед аналізом слід чітко визначити, які з акторів міжнародних відносин та геополітики будуть порівнюватися. Наприклад, можна порівнювати зовнішню політику двох країн в одній і тій самій ситуації або геополітичні стратегії двох великих держав.

2) Для забезпечення об'єктивності важливо визначити критерії порівняння, такі як економічна сила, військовий потенціал, ресурсна база, дипломатичні відносини, ідеологічні установки та інші показники, які впливають на геополітичні рішення.

3) Порівняння завжди проводиться з урахуванням історичного, культурного, економічного та політичного контексту. Це дозволяє точніше оцінювати схожості та відмінності в умовах, які впливають на геополітичну поведінку.

4) Аналіз відмінностей між суб'єктами чи процесами дозволяє зрозуміти, які фактори впливають на геополітичні рішення і яким чином. Це

допомагає визначити причини різної поведінки або результатів у схожих ситуаціях.

Якщо переходити до прикладів використання цього методу то мабуть слід зупинитись на геополітичних стратегіях великих держав й на сьогоднішній день це США та КНР. Вже багато дослідників використовуючи цей метод отримали необхідну базу знань щодо використання цими двома державами їх економічних, військових та дипломатичних ресурсів для досягнення своїх цілей в регіоні. Наприклад ці країни мають досить різні геополітичні цілі та використовують інструменти по різному будь-то політика дипломатії в якій США спирається на Блоки на кшталт НАТО, АСЕАН тощо, а в КНР це навпаки м'яка сила та економічний стимул для побудови партнерства.

Повертаючись все ж таки до порівняльного методу слід сказати в його заключення, що цей метод значно допомагає вивчити особливості поведінки різних акторів на світовій арені, формує більш повне уявлення про можливості та виклики різних суб'єктів у світовій політиці та порівнює успішність різних підходів до вирішення глобальних і регіональних проблем.

Можна також згадати й про наступний метод, а саме це є Історичний метод. Він використовується в багатьох науках переважно політичного толку. Історичний метод вивчає всі явища життя в послідовному часовому проміжку, й саме через це він відіграє одну з ключових ролей в дослідженні геополітики сьогодення. Історичний метод у геополітичних дослідженнях — це метод, що полягає у вивченні розвитку міжнародних відносин, геополітичних ідей, стратегій і конфліктів у минулому для кращого розуміння сучасної політики. Цей метод дозволяє аналізувати причини та наслідки значних геополітичних подій, оцінювати досвід минулих конфліктів і стратегій, а також виявляти закономірності, які можуть бути корисними для прогнозування майбутніх сценаріїв. Історичний метод дає змогу встановити зв'язки між подіями, досліджуючи, як одна подія або явище сприяли виникненню інших.

Наприклад, як Версальський договір після Першої світової війни став основою для розгортання нової війни у Європі в 1930-х роках. Історичний метод дозволяє порівнювати різні періоди або моделі міжнародних відносин, що допомагає зрозуміти, як аналогічні події відбувалися в різні епохи. Якщо переходити до конкретних прикладів можна взяти час Холодної війни між США та СРСР вивчивши всі події та документи, історичний метод надасть нам картинку сьогодення та додасть розуміння до сьогоденішніх подій на світовій арені, як і чому актори міжнародних відносин поступають так чи інакше. А оскільки історія циклічне явище, вивчення та застосування цього метода в геополітичній площині перетворює знання на потужний інструмент, що повинен захистити актора міжнародних відносин від помилок минулого [15].

Наступним важливим інструментом дослідження геополітики є метод Функціональний. Цей метод полягає в аналізі ролей та функцій, які різні суб'єкти міжнародних відносин виконують у світовій системі. Він вимагає вивчення всіх залежностей між країнами, групою країн, блоками тощо, а саме в розрахунок дослідження беруться сфери військова, економічна, соціальна та аналізується ступінь урбанізованості та щільності населення. Тобто фактично цей метод є інструментом до аналізу реального життя, що повинно привести дослідників до більш реалістичних показників та думок на ситуацію або стратегію що складаються або уже склалися.

Є також й інституціональний метод, він в свою чергу сфокусований на дослідженні саме діяльності інститутів держави, блоку, міжнародної організації тощо. Цей метод допомагає зрозуміти, як інституції регулюють діяльність різних акторів у міжнародній системі, встановлюють норми та правила поведінки, забезпечують стабільність або, навпаки, сприяють виникненню конфліктів. Інституціональний метод також аналізує, як різні інституції взаємодіють одна з одною. Наприклад, як ЄС співпрацює з НАТО для забезпечення безпеки в Європі, або як ООН координує свою діяльність з МВФ та Світовим банком у питаннях економічного розвитку. Цей метод

загалом дає розуміння наскільки є ефективною робота будь якої інституції, також дозволяє враховувати різні інституційні чинники, які впливають на розвиток міжнародних відносин. Однак слід наголосити на тому що цей метод іноді може ввести в оману, а конкретно надавати неправдиву картину світу через свою зосередженість на офіційних ролях інституцій і не враховувати реальні політичні дії держав. Також цей метод загалом ігнорує культурні, історичні та ідеологічні фактори, які можуть впливати на дії держав та інституцій. Отже цей метод дає розуміння, як впливають різні інституції на геополітичну ситуацію в світі, він дозволяє оцінити вплив міжнародного права, організацій та альянсів на поведінку держав і передбачити їхню реакцію на глобальні виклики та кризи.

Антропологічний метод є наступним не менш важливим інструментом вивчення геополітики, він спирається на вивчення саме людини, як того механізму що й впливає на політику держави, блоку тощо, й ф в подальшому цей вплив й творить геополітичну стратегію будь якого міжнародного актора. Загалом можна сказати, що цей метод пропонує відмовитись від дослідження сфер діяльності людини, а більш сконцентруватись на ній самій, бо ця біологічна істота або істоти самі впливають на побудову всього навколо себе особливо поведінкою на зовнішньополітичній арені. Цей метод дозволяє розглянути глибинні цінності, світоглядні основи, традиції та ментальність народів. Якщо розглядати з точки зору переваг або недоліків цього методу то слід зауважити, що він значно допомагає пояснити, чому різні нації мають різні підходи до міжнародних відносин або дозволяє краще зрозуміти етнічні та релігійні причини конфліктів, що є важливим для мирного врегулювання. А от головними недоліками все ж таки є обмеженість, оскільки антропологічний метод фокусується на специфічних культурних аспектах, важко робити широкі висновки для всіх держав й Культурні фактори важко врахувати на глобальному рівні, де економічні й політичні чинники часто є більш значущими. Отже цей метод слід використовувати в комбінації з другими, які

наприклад досліджують не менш важливі сфери діяльності держави або міжнародного актору, а сам цей метод забезпечує лише глибший аналіз специфічних аспектів суспільства.

Мабуть останнім важливим та сучасним інструментом дослідження геополітики є метод емпіричних досліджень. Цей метод прийшов до геополітики з політології, кібернетики та інших сфер. Емпіричні методи орієнтовані на реальні факти, документи, статистику та об'єктивний аналіз і часто є основою для подальших теоретичних узагальнень. Сам цей метод поділяється на кілька інших методів, що взаємопов'язані один з одним [15]:

1) Спостереження. Дослідник безпосередньо спостерігає за політичними або соціальними процесами, наприклад, за діями уряду, протестами, дипломатичними подіями. Також включає аналіз документів, засобів масової інформації та інших матеріалів, що дозволяють опосередковано дослідити події. Наприклад, аналіз стенограм переговорів або інтерв'ю з політичними діячами.

2) Опитування. Використовується для збору інформації від респондентів з різних соціальних або політичних груп, щоб дізнатися їхні думки щодо міжнародних подій, зовнішньої політики, відносин між державами. Анкети, інтерв'ю, соціологічні опитування є невід'ємною частиною цього методу. Це дозволяє вивчити суспільні настрої щодо політичних рішень або міжнародних конфліктів.

3) Контент-аналіз. Загалом це систематичний аналіз змісту текстових, аудіовізуальних і цифрових матеріалів, наприклад, новин, політичних промов, соціальних медіа. Контент-аналіз дозволяє виявити основні ідеї, установки, оцінки та зрушення в думках, які існують у суспільстві або серед політиків.

4) Аналіз документів. Включає вивчення офіційних документів, законодавчих актів, міжнародних угод, дипломатичних нот. Цей метод дозволяє дослідити позиції держав щодо різних міжнародних питань, виявити офіційні напрями політики та історичні рішення.

5) Аналіз статистичних даних. Відбувається дослідження кількісних показників, таких як економічні дані, показники військової сили, дані про соціальні настрої. Статистичні методи дозволяють провести кореляційний або регресійний аналіз, щоб визначити залежності між різними факторами, наприклад, економічними показниками і рівнем соціальної стабільності.

6) Метод кейсів (вивчення конкретних випадків). Аналіз кейсів дозволяє глибше дослідити окремі ситуації, наприклад, дипломатичну кризу або військовий конфлікт. Метод кейсів застосовується для того, щоб розглянути унікальні особливості конкретної ситуації, порівняти її з іншими подібними випадками або на основі цих кейсів зробити узагальнення.

Мабуть головною перевагою цих методів є те що в дослідженні та аналізі відбувається залучення фактів та документів, які надають дослідникам змогу отримати об'єктивні висновки з приводу будь-якої ситуації. Також можна додати до цього, що ці методи дають можливість перевірити певні гіпотези на реальних даних. Й останнє щодо переваг цього інструменту виступає те що вони є універсальними для геополітики в тому ключі що є можливість застосувати їх у різних сферах які використовують міжнародні актори, будь-то військова сфера, економічна або соціальна. Однак де є переваги там є й недоліки. Головною проблемою цього методу виступає те що не завжди є можливість отримати достовірні документи або дані через їх секретність, недоступність тощо. Також як й всюди може зіграти людський фактор, через який дані та дослідження можуть бути просто неправильно інтерпретовані й це значно вплине на висновки щодо дослідження геополітичних подій.

Висновок до Розділу 1

Підводячи підсумок щодо теоретичних концепцій міжнародних відносин та геополітики, можна сказати, що міжнародні відносини переживають циклічно свою модернізацію та занепад. Було в комплексі досліджено

теоретичні засади, роль геополітики та методів її дослідження, що створює фундамент для розуміння міжнародних відносин і їхнього розвитку.

В підрозділі 1.1 досліджено основні теорії міжнародних відносин, такі як реалізм, лібералізм, марксизм та їхні неокласичні модифікації. Розглянуто еволюцію міжнародної системи через основні етапи, починаючи з Вестфальської системи і до сучасної однополярної та багатополлярної архітектури. Фактично це дозволило окреслити ключові тенденції та фактори, які впливають на формування сучасної системи міжнародних відносин.

У підрозділі 1.2 було визначено роль геополітики як ключового чинника у формуванні міжнародних відносин. Геополітичні концепції, засновані на територіальних, ресурсних і стратегічних аспектах, дають змогу зрозуміти, як географічне положення і потенціал держав впливають на їхню зовнішню політику. Особливу увагу приділено концепціям Східної Європи, оскільки ці концепції є провідними в рамках дослідження усєї роботи, оскільки ключові гравці Чорноморського регіону й сам цей регіон фактично є Східною Європою у світлі сучасних глобальних і регіональних викликів.

У підрозділі 1.3 розглянуто основні методи дослідження геополітики, серед яких системний, діяльнісний, порівняльний, історичний, функціональний та інституціональний. Комплексне застосування цих методів забезпечує можливість глибокого аналізу геополітичних процесів і міжнародних відносин. Вони виступають важливим інструментом для оцінки впливу геополітичних факторів на регіональну та глобальну політику.

Отже, у першому розділі було сформовано ґрунтовну теоретико-методологічну базу для аналізу сучасних міжнародних відносин, що має ключове значення для вивчення співробітництва між Україною та Туреччиною. Розглянуті теоретичні концепції, включно з класичними і сучасними підходами, дозволили виявити основні закономірності формування міжнародної системи та її еволюцію. Аналіз ролі геополітики показав її визначальне значення у формуванні зовнішньої політики держав, особливо в

регіонах, що мають стратегічне значення, таких як Чорноморський. Вивчення методів дослідження геополітики, надало розуміння чому наука геополітики є складним та багатогранним явищем що поєднує в собі аналіз історичних, економічних, політичних і стратегічних факторів. Це дослідження дозволяє глибше оцінити вплив географічного положення та ресурсного потенціалу на формування зовнішньої політики держав і їхню взаємодію на міжнародній арені, особливо контексті регіональної нестабільності та війни.

Розділ 2. Геополітичні інтереси країн Чорноморського регіону на сучасному етапі.

2.1. Еволюція розвитку геополітичних концепцій Чорноморського регіону.

Чорноморський регіон здавна є простором який цікавий різним імперіям через його сполучення Азії та Європи та через те що раніше через нього проходили торгові шляхи. Розглядаючи еволюцію Чорноморських концепцій слід розглянути геополітичні інтереси Туреччини та Росії з епохи Імперій, а також слід додати про інтереси України що відіграє значну роль у регіоні.

Для Росії цей регіон та його бачення є вкрай важливими через її геополітичні амбіції та прагнення. Можна сказати що цілі Росії на Чорноморському регіоні були сформовані ще в 16-17 століттях на різних етапах її державо-творення [16, 17]. Основними цілями Росії ще з тих часів є оволодіння Чорноморськими портами, що переходять до теплих вод й відкривають простір для подальшої експансії у Середземне море. Великою перешкодою до цих цілей були Османська Імперія та Кримське Ханство, що підпорядковувалось Туркам. Через це в регіоні завжди були війни в результаті яких у Росії були перемоги, що кратно покращували її положення. Однак ці війни не завжди були успішними, лише у 18-19 столітті Росія остаточно змогла закріпитись на узбережжі Чорного моря [16, 17]. До цього 17 століття було повне невдач, хоча й були певні розгрома Османських військ. Проблемою, що постала перед Російською державою була слабка організація та складна логістика тих часів, що заважало захопити регіон раніше [16, 17]. З точки зору Росії виходи в Чорному морі та до Узбережжя Середземного є стратегічними з огляду на їх євразійські та панслов'янські наративи, що лунали й лунають по-сьогодні. Ближче до сучасних подій а саме 19 сторіччя, можна сказати, що Росія мала чітку стратегію, а саме оволодіння критично важливими портами та територіями, це були Босфор та Дарданелли, що були природньою обороною для Османської Імперії, однак стратегія була виконана лише на половину, що

дало Росії контроль лише над Сходом та Північчю Чорноморського регіону. Також головною ціллю Росії було захопити Константинополь, що можна пояснити її прагненням в ті часи бути нащадком Римської імперії, а саме її східної частини. Після війн наприкінці 18 століття Росія отримала контроль над Керченською протокою, що докорінно змінювало баланс сил, й в майбутньому стане однією з причин поразки Османської Імперії як державного утворення. Більш детально аналізуючи ті події, слід також зазначити, що й сам Крим було анексовано, а Росія змогла отримати право на прохід торговельних суден через протоку Босфор. Далі була ще низька конфліктів в часи Наполеонівських Війн та в середині 1850-их років що не стали в нагоді як Росії так і Османській імперії, фактично після цих війн країни не здобували й не втрачали територій. Однак в 1870-их роках була нова війна, яка майже поклала кінець Османській імперії та прискорила її занепад через не змогу добитися своїх геополітичних амбіцій та втрату територій на Балканах, де було створено проросійські держави, що значно покращило контроль Росією Чорноморського регіону. За планами після цієї війни Болгарія, як держава що була звільнена завдяки Росії мала надати їй вихід до Середземного моря оминаючи Босфор, однак інші Європейські гравці невілювали цей план Європейським конгресом, за результатом якого кордони Болгарії були значно урізані, що ознаменувало крах плану Росії. В Першу Світову війну Росія також прагнула вийти на узбережжя Середземного моря, однак геополітика того часу грала не на користь Росії, складна ситуація на Румунському фронті, неможливість просунутись в Анатолії повністю зруйнували всю стратегію, а подальша громадянська війна загалом позбавила Росію виходу до чорного моря на певний проміжок часу. З розпадом Російської імперії постала на карті й незалежна Україна, що хоч не повністю але була союзником Османської імперії й стабілізувала Чорноморський регіон, що забезпечувало Османів надією на безпеку та подальшу гегемонію у регіоні, однак з окупацією збоку РСФСР та її проксі уряду УРСР ця «стабільність» знов була втрачена. Хоча вже в 1920-ті

роки Радянська Росія активно підтримувала младотурків під керівництвом Мустафи Кемалю, що на думку Леніна та інших комуністів могло дати союзника СРСР та виходи до узбережжя, однак і цей план зазнав краху, тож Росія залишилась лише на Півночі та на Сході Чорноморського Басейну. Міжвоєнні роки характеризувались потеплінням відносин між двома державами, а їх геополітичні амбіції співпадали в площині забезпечення стабільності в регіоні але вже в 1935-1936 роках коли держави остаточно сформували свій курс та бачення світового устрою та загалом регіону, між ними знову почалась фаза загострення та протистояння, яке носило холодний характер [16, 17]. До 1940 року, відносин цих держав носили “нейтральний характер”, було підписано Конвенцію Монтре, яка фактично позбавляла країни, що воюють спроможності перекидати флот у Чорне море, що не подобалось Москві, через що у СРСР були плани по окупації Туреччини, захопленню протоків та створенню квазі-державного утворення з лояльним урядом до СРСР, однак цим планам не довелось відбутись через Другу світову війну, посилення впливу США на Європу та подальшого вступу Туреччини до НАТО. СРСР прагнув розвивати свою гегемонію та експансію після Другої Світової війни тож відносини між ними та Республікою Туреччина були загострені в 1950-ті роки, коли Росія захотіла отримати контроль над протоками та деякими теренами закавказького регіону, це також не призвело до війни й залишило напругу між державами, а Туреччина як було заявлено раніше, після цих подій отримала підтримку від США та НАТО та й загалом стала невід’ємною частиною Альянсу [16, 17]. З середини 1950-тих років нові генсеки проводили більш стриману політику щодо Туреччини та прагнули стабілізувати відносини, хоча до розпаду СРСР Чорноморський флот мав плани по окупації Босфору у випадку війни з НАТО. Після Розпаду СРСР, геополітичні амбіції щодо Чорного моря збереглись, а саме через те що РФ стала частиною глобалізованої економіки контроль над цим торгівельним шляхом став невід’ємною частиною геополітики Росії. В 2014 році аби

зберегти свій вплив на регіон та значно його розширити Росія анексувала Крим, а в 2022 році й взагалі мала усі можливості до окупації північної частини регіону. Тобто з оборонної політики Росія перейшла до експансіоністської як в часи імперії [16, 17]. Основні інтереси безпекової політики Москви полягають у тому, щоб залишатися домінуючою державою, підтримувати статус-кво балансу сил у регіоні та обмежувати прохід ворожих іноземних держав через Чорне море. Ще з 1990-их років у РФ була встановлена нова доктрина щодо контролю над Чорним морем, ця держава почала її втілювати вже в 2010-2020-их роках, основною ціллю було недопущення розвитку впливу НАТО та створення антиросійських коаліцій [17]. Усі події спричинені агресією Росії проти України були пов'язані з її прагненням показати, що вони все ще є великою імперією та силою з якою слід рівнятись. З ідеологічної точки зору ці події були передбачуваними, бо саме чорноморський регіон завжди був пріоритетом і там було багато досягнень, а враховуючи те що за часів як імперії так і СРСР відбувалась асиміляція населення Криму та причорноморських територій, можна зрозуміти, що для РФ питання виходу до Середземного моря залишається відкритим. Також до захоплення Криму й переходу до активних військових дій, політика щодо регіону полягала в м'якій силі через яку насаджувались певні установки, що Росія є другом, братом та намагається зберегти країни регіону від експансії західного блоку [17]. Підсумовуючи щодо еволюції російської геополітики в регіоні слід сказати, що вона завжди спиралась на експансію та подальший вихід в пріоритетні регіони через повний контроль Чорного моря, однак в 20-ому сторіччі Росія була вимушена перейти до політики стримування та забезпечення стабільності в регіоні через обмеженість ресурсів та загрозу збоку західного блоку, але навіть в 21 сторіччі обмеженість не завадила повернутись до своїх експансіоністських намірів, які спирались вже не лише на ідеологічні особливості, а ще й на торгівельну сферу.

Історично Чорноморський регіон був привабливим для Туреччини через її геополітичне положення та прагнення стати вагомим економічним гравцем

[18]. Як вже згадувалось раніше, для Туреччини та Росії Чорне Море є внутрішнім Озером, це бачення регіону кочує з часів існування імперій. Тож з 1936 року, Туреччиною було прийняту так звану Конвенцію Монтре «запобігання розширенню присутності ВМС нечорноморських країн в Чорному морі; балансування військово-морської сили Росії за рахунок посилення власних спроможностей та співпраці з іншими країнами регіону; застосування принципу «регіональної приналежності», обмеження замученості зовнішніх гравців до вирішення регіональних питань». Ця конвенція фактично слугує важливим інструментом по забезпеченню стратегічних інтересів країни в Чорному морі. Загалом Чорне море історично було сполучною ланкою для комунікації та торгівлі для Туреччини, воно також виступало як природний кордон між імперіями, формуючи геополітичну динаміку регіону [19].

Сьогодні ж Чорне море знову стає лінією фронту між Великими державами та Організаціями на кшталт НАТО та ЄС [18]. Для Туреччини Чорноморський регіон не просто черговий нестабільний шматок колишньої імперії, а надважливе місце для розбудови власної безпеки, через що зараз він активно повертається в поле зору Турецької влади, бо ігнорування або незначне приділення уваги може стати причиною катастрофи що співставна з 1922 роком (остаточний розпад Османської Імперії й війна за незалежність Туреччини) [19]. Туреччина країна гір та морей, так склалося, що географія в стратегії цієї країни грає не малу роль. Споконвіків, як тільки вперше Тюркська держава з'явилась в Малій Азії(Анатолія), вона стала на перехресті Європи та Азії, як й Україна, однак на відміну від нашої країни Турки все ж таки створили величну імперію, що контролювала морські шляхи й була захищена природним ландшафтом. Торгівля на морі та суші була розвинена в промислових масштабах. Розподіл країни на 2 частини Анатолію та Балкани сприяло фактичній невразливості, бо протоки Босфор й Дарданелли були під повним контролем Османської армії та флоту (Операції Антанти в період ПСВ

повністю були провалені через складний ландшафт Балканського та Анатолійського узбережжя). Також через те що Анатолія розташована на перехресті цивілізацій, це сприяло й контролю над сухопутними торговими шляхами, які збагачували Османську Імперію століттями [19, 20]. Однак таке розташування є й великою проблемою для Турків, це пов'язано з тим що фактично втрата контролю або ізоляціонізм знищать їх державу в короткий строк, через що повернувшись до історії Османської Імперії можна побачити велику експансію на Балкани й далі в Європу на Близький Схід й Африку на Кавказ та на терени України. Торгові шляхи, а саме транзит через Туреччину є необхідністю для виживання держави, Автаркія, яку в свої часи запроваджували великі країни в свою економічну модель є банальним самогубством в умовах існування Османської Імперії та Туреччини [19, 20]. Причиною цьому є також географічна складова Анатолії, а саме в основі це гірська місцевість, яка є як плюсом для оборони так й мінусом для економіки, бо на цих теренах надто важко вести сільськогосподарську діяльність. Отже, з географічної точки зору Туреччина добре захищена своїм гірським рельєфом на всіх теренах Малої Азії, що фактично дозволяє займатись справами на європейському просторі, навіть якщо вороги Туреччини будуть впритул до Анатолії. В часи Османської Імперії експансія була вимушеним кроком й навіть завоювавши велику територію на Балканах, держава зіткнулась з проблемами пов'язаними з підкоренням окупованих народів, Османська Імперія маючи обмежений людський ресурс не могла на постійній основі контролювати нові терени силою, через що було прийнято доктрину асиміляції та включення нових народів до "Тюркської сім'ї" [20]. Не менш важливою загрозою є Північ Чорного моря, а саме Євразійські степи, звідки ворог може легко почати вторгнення на материкову частину Туреччини, з Кавказу та Балкан, тож як вже неодноразово було сказано для протидії цій загрозі Османська Імперія використовувала Крим, який був буфером безпеки, проти Росії. Контроль над Кримом є необхідністю для зупинки експансії Росії, бо в будь-які часи, ця

країна буде прагнути стати регіональним, а згодом й глобальним гравцем й Турецькі землі завжди будуть в сфері інтересів, а не змога контролювати Крим змушує Росію перейти до стратегії оборони. Той хто володіє Кримом контролює хід торгівлі на Півночі Чорного Моря й є завадою для військових дій супротивника. Причиною цьому є також й Азовське море та вихід його у річку Дон, що дозволяють наприклад Османській Імперії з легкістю перетворити Чорне море на власні володіння й відкинути свого супротивника далі на Північ, особливо в зимовий період, бо річка та саме Азовське море майже повністю замерзають, що покращує можливості для вторгнення, що означає: “Той хто контролює Крим — встановлює правила поведінки в регіоні”. Слід також згадати інший не менш важливий регіон для Туреччини, а саме Середземне море, якщо в Чорному Морі можливість контролювати регіон дає Крим, то в Середземному такої опорної точки просто не існує, й постає проблема, що Туреччині необхідно окупувати все східне узбережжя, Суецький канал на Північ Африки для реалізації своїх амбіцій, але ресурси не гумові тож таким чином, чорноморський регіон стає в пріоритеті реалізації своєї експансії та політики безпеки. Однак повертаючись до історії слід наголосити, що політика Османської Імперії в регіоні була націлена на стримування Росії та на набіги з території Криму, однак після того, як було прийнято рішення на остаточний контроль та окупацію земель, постала велика проблема Туреччини, людські ресурси й у 18 столітті, це вилилось в постійні війни з Росією за території України й Північ Чорноморського регіону, що в результаті призвело до втрати опорної точки й в подальшому зіграло свою роль в розпаді імперії в 20 сторіччі. Після остаточного занепаду Османської Імперії, Туреччина прийняла доктрину “Кемалізму” й фактично припинила свою експансіоністську політику на період всього 20-го сторіччя. Однак згодом геополітика Туреччини змінилась й вона потребувала модернізації, бо потрохи почали поставати нові загрози, шовінізм Росії, ісламський тероризм та розповсюдження впливу Ірану на Близький Схід, ці фактори змушують

Туреччину вести м'яку політику консолідації колишніх земель імперії для забезпечення власної стабільності та безпеки. Сьогодні Анкара має амбіції щодо розширення своєї сфери впливу як на Україну так і на Кавказі, території Росії, що колись належали Тюркським народам та Османській Імперії [19, 20].

Через те що Україна є молодою державою вона приймає участь у геополітиці та еволюції Чорноморського регіону зовсім недавно. Геополітика України в Чорноморському Регіону визначається її розташуванням, сусідами та ресурсами. Україна історично є воротами до Європи й стоїть на перехресті цивілізацій як й Туреччина. Чорноморський регіон завжди був частиною геополітики України починаючи з часів Київської Русі, Козацьких держав та закінчуючи сьогоденням. Цей регіон важливий як у контексті міжнародної безпеки, так і для енергетичних маршрутів, торгівлі та політичного впливу. Основними факторами, що впливають на геополітику України сьогодні, є її сусідство з Росією, відносини з Європейським Союзом і НАТО, а також участь у міжнародних торгових та енергетичних мережах. Через Україну проходять основні газові та нафтові коридори, які з'єднують Росію з Європою, а також транспортні шляхи між Європою та Азією. А на сьогодні Україна перебуває в умовах війни з Російською Федерацією з 2014 року, коли Росія анексувала Крим і розпочала військові дії на сході України. Цей конфлікт докорінно змінив геополітичний баланс не лише для України, а й для всієї Європи. Україна зіткнулася з екзистенційною загрозою з боку агресивного сусіда, що прагне повернути її під свій вплив. Тож фактично сьогодні Україна має певні цілі, що спрямовані на відновлення територіальної цілісності, перехід від периферії між Європою та Азією до Євроатлантичної спільноти, а також заручення міжнародною підтримкою. Оскільки розташування України перепадає на сході Європи, вона завжди буде об'єктом посягань імперій, що прагнуть володіти регіоном. На сьогоднішній день Україна має не малий вплив на своїх партнерів та активно працює над забезпеченням своєї армії та економіки за допомогою «союзників».

Одним із ключових напрямів геополітики України є європейська інтеграція [62]. У 2014 році Україна підписала Угоду про асоціацію з Європейським Союзом, що стало важливим кроком на шляху до економічної та політичної інтеграції з Європою [62]. Ця угода відкрила українському бізнесу доступ до ринків ЄС та дозволила отримати технічну та фінансову допомогу для проведення реформ. Однак вона ще й стала тригером, завдяки якому РФ одразу використала всі наявні в неї ресурси й почала поступову окупацію стратегічно важливих територій Донбасу та Криму. Геополітика України також націлена на альянс НАТО, задля захисту своєї державності, країна отримала право проводити спільні навчання та миротворчі операції з союзом. Вступ в НАТО є пріоритетом, задля захисту власних інтересів та терен від зовнішніх загроз, якими сьогодні є Білорусь та Росія. Не менш важливим чинником геополітичної безпеки для України є енергетичний сектор, бо до 2014 року наша країна була головним транзитним хабом для російських енергоносіїв таких як газ та нафта, але після початку агресії уряди працювали активно над тим аби зменшити залежність від енергоресурсів РФ. Однією з найбільших загроз для енергетичної безпеки України є проекти Росії, такі як «Північний потік-2», який може скоротити роль України як транзитної країни. Але після загадкових обставин з підривами на «Північному потоку-2», ця загроза все ж таки була зменшена [62].

Сучасна стратегія України полягає в міжнародній співпраці та дипломатії особливо з міжнародними організаціями включаючи ООН, ОБСЄ, Раду Європи та Світову організацію торгівлі. Важливою є також співпраця в межах ініціативи "Люблінський трикутник", де Україна разом із Польщею та Литвою працює над забезпеченням регіональної стабільності [62]. Але в Чорноморському регіоні таку роль відіграє Турецька ініціатива, що спрямована на збереження миру та розповсюдження турецького впливу. Однак в цьому плані відіграють не малу роль й сусіди по чорноморському регіону, а саме Румунія та Болгарія, що цілковито підтримують Україну в її боротьбі з

агресором, саме ці дві країни допомагають функціонуванню зернового коридору, а також поставляють озброєння до ЗСУ, бо в іншому випадку Росія зможе заволодіти значним впливом в регіоні, який Туреччина не зможе невілювати й як Румунія так і Болгарія стануть в перспективі наступними жертвами агресії [21, 22].

Загроза втрати півдня України постала не тільки перед самою Україною, як ключова проблема, а й перед усіма іншими гравцями регіону й навіть одним з крупних стала Туреччина, що постійно прагнула зберегти мир та стабільність шляхом економічної політики та дипломатії. Втрата в 2014 році Криму відкрила двері для Росії на розбудову великою військової бази та розширення свого флоту та присутності в регіоні. Чорне море стало ареною конфлікту після анексії Криму Росією у 2014 році, що радикально змінило баланс сил у регіоні. Втрата Криму означає значне зменшення військово-морського потенціалу України та доступу до стратегічних баз, зокрема у Севастополі. З 2014 року Крим перетворився на велику воєнно-морську базу, яка має вагомий вплив на Чорноморський регіон, а для України це не лише втрата стратегічного пункту, а й ще можливість блокади Азовського моря, та Українських портів, як це було в 2018 році, коли ВМС РФ захопила кілька кораблів з екіпажем, що рухались в напрямку Азовського узбережжя України, а в 2022 році наявність в Криму ЗС РФ надала змогу Росії швидко окупувати все Азовське побережжя та перетворити це море у внутрішнє озеро РФ. Росія продовжує нести небезпеку в регіон використовуючи методи гібридної війни, вона вводить в залежність гравців регіону (Хоча після 2022 року, країни все ж потрохи почали дистанціюватись від енергоносіїв з РФ, окрім Туреччини, в якій просто поки нема альтернатив, через нестабільний Близький схід та логістичні маршрути), потім починає проводити активну пропаганду, а згодом атакувати в кіберпросторі “недружні” країни, що прагнуть не втримати свою незалежність, яскравим прикладом таких атак виступають Україна та її порти та інша важлива енергетична інфраструктура, що потерпає від постійних хакерських

та вже й ракетних атак. До активної фази Російсько-Української війни стратегія нашої держави полягала в цілковитій співпраці з Чорноморськими країнами, з НАТО та особливо Туреччиною, що є вагомими гравцем в Чорноморському Басейні. Спільні навчання та патрулювання морських шляхів ВМС були невід'ємною частиною забезпечення стабільності до 2022 року, але після початку повномасштабної війни ці ініціативи були зведені практично до 0, бо більша частину флоту або була затоплена в азовському морі, задля недопущення захоплення його збоку ЗС РФ, або залишається в чорноморських портах, що не дає змоги вести патрулювання в межах Чорноморської Ініціативи, фактично зараз майже вся Північ Чорного моря знаходиться під впливом РФ, але вона потрохи невілюється знищенням “непереможного” Чорноморського Флоту ВМС РФ, за допомогою надводних дронів ВМС України. Для України також важливо було і є залучення ЄС та їх ініціатив на захищення економічної складової на Чорному морі, це надає змогу зберегти важливу інфраструктуру та стабільність в регіоні, однак все ж таки домінування РФ занадто сильно заважає всім цим планам та ініціативам. До 2022 року та й після активних бойових дій не менш важливою частиною розбудови стабільності та безпеки для України був її флот, більшість якого була втрачена ще в 2014 році, однак в часи “миру” Україна активно фінансувала проекти побудови кораблів для власних ВМС у своїх партнерів, закупівля новітнього озброєння та співпраця з країнами-партнерами, такими як Велика Британія та Туреччина, допомагають Україні зміцнити свої позиції в Чорному морі, хоча й тут є певні проблеми, через те що зараз не існує шляхів для доставки бойових кораблів, через дію Конвенції Монтре збоку Туреччини. Стратегічно Україна розуміє загрозу збоку ВМС РФ, й до початку активної повномасштабної війни розроблялись ПКР (Проти корабельні керовані Ракети) та інші комплекси що здатні нанести великих втрат ворогу й стримати його на попередніх позиціях [21, 22].

Отже, Чорноморський регіон для України є зоною підвищеного військового ризику. Після анексії Криму Росія суттєво посилила свою військову присутність у регіоні, що порушило баланс сил і поставило під загрозу українські територіальні води та порти. Головний безпековий виклик полягає в потребі стримувати російську агресію на морі та захищати свої морські шляхи. Мілітаризація Криму створила в свою чергу постійний тиск на Україну, посилила можливість нових військових операцій з боку Росії, зокрема в Азовському морі, в результаті чого, Україна й втратила виходи до цієї зони. Все ж таки втрата Криму призвела й до втрати не тільки Азовського моря в майбутньому, а й до економічних та енергетичних ресурсів, таких як Нафтогазові родовища, а саме так звані “Вишки Бойка”. Втрата таких родовищ обмежила енергетичний потенціал України й одразу поставила нашу державу в скрутне положення, з якого є кілька виходів, а саме військовий, повернення захоплених терен, а також пошук нових родовищ задля забезпечення власної енергетичної незалежності. Це також поставила Україну в положення залежності тепер від зовнішніх постачань зокрема з ЄС та Туреччини, однак співпраця з цими акторами не є чимось поганим, якщо озиратись на модель зовнішніх відносин, що Україна будує в свої політиці та регіоні. НАТО відіграє ключову роль у зміцненні обороноздатності України в Чорному морі. Участь у спільних навчаннях та програмах Альянсу зміцнює військову присутність України в регіоні. Туреччина є важливим партнером для України в Чорноморському регіоні, враховуючи її вплив і роль у регіональних безпекових питаннях. Поглиблення військово-економічної співпраці з Туреччиною допомагає збалансувати російський вплив. Україна активно працює над зміцненням своєї ролі в регіональних організаціях, таких як Організація чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС), для забезпечення власних стратегічних інтересів, що пов'язані з безпекою, а також розбудови впливу в регіоні [21, 22].

Українська стратегія відносин з Туреччиною в Чорноморському регіоні також полягає в захисті прав і свобод Тюркських народів, що проживають на теренах України, а саме Кримські Татари та Гагаузи. Туреччина ідентифікує себе як опікуна всіх тюркських народів і активно використовує їх як важелі впливу на країни-партнери. Україна розуміє це й завжди наполягає на кожній зустрічі, що Кримські Татари є так званим «мостом дружби» між країнами, хоча це скоріш за все це хибне рішення, бо проблеми сепаратизму в Україні можуть через це зрости, навіть після гіпотетичного повернення окупованих територій. Однак, тюркські народи що населять Україну а саме їх громади відіграють велику роль в залученні гуманітарної допомоги зі сторони Туреччини. Також зв'язок такого плану з Туреччиною грає все ж на руку Україні, бо потрохи це вносить іскру ворожнечі між Туреччиною та РФ, бо дії окупантів в Криму, змушують Туреччину діяти в рамках своєї програми «Захисника» всіх тюркських народів й часто засуджувати дії Москви [21, 22].

Для України Туреччина відіграє надважливу роль в забезпеченні національної безпеки, оскільки обидві країни є «стратегічними» партнерами, що підтримують один одного на міжнародній арені в організаціях (хоча не завжди дії скоординовані) та мають спільні інтереси в інтеграції до Євроатлантичного простору, хоча обидві й знаходяться на різних етапах цієї інтеграції. Після того, як Російська Федерація анексувала Крим та розпочала військові дії на сході України, значення Туреччини для української національної безпеки помітно зросло. Це підтверджується активізацією двосторонніх контактів з 2014 року, особливо на межі 2015-2016 років. У цей час відбулися кілька важливих зустрічей, зокрема перша офіційна зустріч між Президентом України Петром Порошенком і Президентом Туреччини Реджепом Таїпом Ердоганом у березні 2015 року, а також їхня наступна зустріч у березні 2016 року в Києві в рамках Стратегічної ради високого рівня між Україною та Туреччиною. Зустрічі закріпили тісні відносини й підтвердили підтримку територіальної цілісності України, окрім цього відзначилась

перспектива залучення до відновлення постраждалих територій турецькими забудовниками. Однак, співпраця та стратегічне партнерство перебивається прагненням Туреччини бути глобальним гравцем, а не регіональним. Геополітика Туреччини націлена на Чорноморський регіон, однак він поглинає менше уваги аніж Близький Схід та Кавказ, де Туреччина активно протистоїть РФ, що прагне відновити свою імперію. Другим важливим напрямком для Туреччини є ЄС, до якого країна намагається вступити ще з 1990-их років, й робить все можливе для якнайшвидшої інтеграції в організацію. Нестабільність на Близькому Сході значно впливає на пріоритети геополітики Туреччини, якій доводиться вести активні протидії проти терористів РПК та ІДІЛ (Робітничча Партія Курдистану та Ісламська Держава). Повертаючись до Чорноморського регіону, після анексії Криму постала різка проблема розширення контролю РФ в регіоні, що потенційно загрожує Туреччині, яка століттями воювала з Росією задля забезпечення власних інтересів та недоторканності, в сучасності Туреччина підтримала Україну й почала співпрацювати з нею через свої інтереси та захист Кримських Татар, що мають тюркське походження. Але є одне але, оскільки Турецька Республіка залежна в ресурсному та енергетичному плані від РФ, довелось все ж поставити власні національні інтереси вище за Україну, можна констатувати що була прийнята доктрина «Про-українського нейтралітету», який проявив себе навіть після початку повномасштабного вторгнення в Україну [21, 22].

Отже, можна порівняти в цілому геополітичні цілі всіх трьох країн, загально окресливши їх в таблиці (табл. 2.1.).

Таблиця 2.1.

Еволюція розвитку геополітичних концепцій Чорноморського регіону.

Країна	Геополітичні цілі	Стратегічні орієнтири	Основні виклики
Туреччина (Османська імперія)	Монополія на Чорне море, боротьба за контроль над портами	Експансія на Балкани, контроль над Кримом та Протоками	Контроль над Кримом, внутрішні конфлікти
Росія (РФ)	Стратегія виходу до Середземного моря, експансія	Здобуття контролю над південними територіями, захист від Османської імперії	боротьба за протоки, Контроль півночі регіону.
Україна	Збереження незалежності, контроль півночі Чорноморського узбережжя	Орієнтація на Євроатлантичний простір, посилення безпеки Чорного моря	агресія Росії, необхідність нівелювання Турецького балансування.

Джерело: складено автором на основі [16; 17;18;19;20;21;22; 62].

2.2. Роль Туреччини, як регіонального лідера у Чорноморському регіоні – геополітичний аспект.

З розпадом СРСР та всього соціалістичного блоку, Туреччина почала розбудовувати таку зовнішню політику в усіх прилеглих регіонах, де вона буде єдиним центром сили. Наразі її вектор спрямований не на Європейську культуру як це було за часів Османської Імперії, або за часів Ататюрка, а на асоціацію Туреччини з Близьким сходом, Центральною Азією та ісламом. Всю середину 20-го сторіччя реалізувати Східний вектор було неможливо через існування СРСР, що контролював надважливі в ідеологічному плані території,

а також те що Туреччина фактично була головним гравцем в стратегії НАТО, а саме вона була ключовим флангом альянсу.

Геополітичне положення Туреччини сприяє розбудові її культурний та політичних спрямувань, знаходячись на перехресті Азії та Європи країна вимушена балансувати між двома цивілізаціями, однак на початку 1990-их років, вектор плавно зміщувався на ісламізацію та Південних сусідів, участь в Європейських організаціях та альянсах почала розглядатись як помилка та наслідок холодної війни. Туреччина має багато проблем з союзниками по НАТО та близькими Європейськими сусідами, такими як Болгарія, Греція, Кіпр та інші. Постало питання того що розпад соціалістичних держав, переформатування світової системи дали Туреччині знову шанс створити велику імперію, якою ця країна була в минулому вже сотні років. В планах розвитку цієї стратегії лежить великий вплив на мусульманське населення Балкан та Чорноморського регіону. Країна почала прагнути розбудувати пан-тюркський світ, а вже потім ставати оплотом мусульман у світі, як це колись робила Османська імперія. В часи холодної війни, як вже було зазначено раніше Туреччина була фактично форпостом західного блоку проти впливу СРСР, однак з розпадом «Імперії зла (с) Р. Рейган» Туреччина почала зменшувати свої зв'язки з блоком НАТО, бо змінила свій курс на схід та південь й загалом була і є можливість, що у випадку чого Туреччина першою покине Організацію Північноатлантичного Договору, через її Європейсько-Атлантичний культурно-політичний розвиток. Однак Туреччина для НАТО все ще залишається вагомим гравцем в складі блоку, чого варте лише використання Турецьких військових об'єктів проти Іраку в 1990-ті та 2000-ні роки. Однак повертаючись до Турецької зовнішньої політики можна також розглянути деякі засади та принципи за якими вона будується, а саме мова йде про Національні інтереси та безпеку в цілому, незалежно від регіону. Туреччина в своїй стратегії національної безпеки виклала кілька факторів що впливають на неї, а саме це

сепаратизм та тероризм, що активно ширився та продовжує ширитися світом з початку 21 століття [23, 24].

Слід зауважити, що Туреччина довгий час мала саме прозахідний вектор розвитку, це пов'язано з тим, що її головний торговий та політично-військовий партнер це США, для яких наявність Туреччини як лідера на Близькому сході та Чорному морі є плюсом й вважається, що Туреччина зможе виступити оплотом демократії у боротьбі з РФ в Чорноморському Регіоні. Сама ж Туреччина все ще має амбіції стати частиною ЄС до якого вона йде з 1980-их років, з моменту його заснування, й можливо в майбутньому вектор політики знову буде змінено на західний. Важливо сказати, що така політика, а саме багатовекторності не є новою для Туреччини й в сучасному світі скоріш за все вона ще довго буде керуватись таким принципом зовнішньополітичних відносин. Знову ж таки для США гарні відносини з Турецькою Республікою це великий стратегічний плюс, можливість виходу на Близький схід та сусідство з РФ, а особливо контроль над протоками Чорного моря мають зіграти на користь для Штатів в їх протистоянні з РФ [23, 24].

Вже переходячи до відносин з Росією, слід сказати, що на даному етапі, а саме на кінець 2024 року, країни розбудували такі відносини при яких Туреччина стала залежною в енергетичному плані від РФ, але це не заважає їй намагатися втілити план створення Пан Тюркського об'єднання, яким Туреччина «хворіє» з часів заснування Республіки та влади Кемаля Ататюрка. В Пан-тюркське об'єднання Туреччина включає всю Середню Азію, Крим, Азербайджан, деякі регіони Близького сходу та Сибір. Вектор Пан Тюркізму є альтернативою Європейському, а сама Туреччина почала його використовувати для поглиблення свого впливу на Кавказі та Середній Азії. Продовжуючи розвиток цієї доктрини, Туреччина після розпаду СРСР здійснила багато дипломатичних кроків та підписала чисельні угоди з країнами регіонів, що її цікавлять, те ж саме було й з Україною та Молдовою, а саме Кримом та Гагаузькою областю. Туреччина почала створювати багато організацій та

форумів держав, як в Чорноморському регіоні так і в Центральній Азії – це Чорноморський консорціум та Союз Тюркських держав. Такі дії покращили положення республіки та надали вагомий вплив на регіональні політики, зробивши її важливим гравцем. Звісно такі дії є «загрозою» для Росії, бо вона втрачає першість на Пост-радянському просторі, а також особливо в Чорноморському регіоні, що не відповідає їх геополітичним амбіціям та ролі. Росія активно намагається протистояти впливу Туреччини в важливих для неї регіонах, створюючи політичні та військові союзи, що значно впливає на спроможність Туреччини вести політику Пан-Тюркізму. Загалом аналізуючи політику Туреччини та вектор який вона обрала на певні регіони, можна сказати, що їх стратегія спирається радше на економічну складову ніж політичну або військову, вони прагнуть створити собі економічних союзників, що мають спільне коріння та схожі мови, й поки що не більше [25].

Розглядаючи відносини з Україною ми одразу активно переходимо до бачення Туреччиною Чорноморського регіону, оскільки Україна є великим та важливим гравцем на цій арені. Розбудовуючи відносини Туреччина створила ОЧЕС, яку підтримала Україна. Загалом це економічний блок, що просуває економічне співробітництво в регіоні та має створити сприятливі умови для подальшого розвитку відносин та всіх держав-членів. Український фактор в геополітичному баченні Туреччини є значним, через те що Україна більш цивілізована та її легко передбачити в її намірах та баченні регіону. Політика балансування між РФ та Україною вже неодноразово схилилася на бік України, бо саме наша держава не несе велику загрозу всьому регіону та його устрою відмінно від Росії, що завжди прагне встановити свою гегемонію на Чорному морі [25].

Стратегія Туреччини в Чорному морі полягає в тому, щоб як вже неодноразово було зазначено зберегти свій вплив в регіоні та забезпечити свою національну безпеку, шляхом контролю сполучення в Босфорській протоці недопущення появи в регіоні нових гравців. Турецькі порти в Босфорі

продовжують століттями контролювати прохід й самі обирають кому дозволяти перетин протоки, а кому ні. Повертаємось до Конвенції Монтре, її роботу можна було побачити не раз, ще в 2008 році, Туреччина заблокувала прохід для країн НАТО, що не є членами Чорноморського регіону, це було зроблено з метою недопущення нового гравця в регіон. Та в 2022 році для військових кораблів РФ було заблоковано прохід, що допомогло Україні в майбутньому вийти в паритет з ВМС РФ на морі, а згодом здобути й ініціативу. Цей крок саботував плани РФ з перетворення моря на власне «озеро» й власне запобіг початку протистояння між США(й НАТО) та РФ в регіоні. Також цей крок нагадав, що Туреччина є важливим регіональним гравцем, що має великі амбіції. Протистояння на різних театрах воєнних дій з Москвою, надають значущі важелі впливу на театрах Східної Європи та Кавказу. Однак все ж таки хоч Туреччина і є мостом між Сходом та Заходом в неї є власні проблеми – це залежність від РФ в плані ресурсів та деяких видів озброєння, що дуже сильно ускладнює можливість протистояти РФ та балансувати між США та Росією [24, 25].

З 2000 року Туреччина робить усе аби зробити Чорноморський регіон місцем процвітання та стабільності, шляхом співпраці, миротворчих операцій та розбудови довіри з партнерами. З того часу й по-сьогодні на 2024 рік, Туреччина продовжує притримуватись цієї доктрини в свої політиці стосовно Чорного Моря [26]. Оскільки Туреччина має велику протяжну берегову лінію на Чорному морі вона є однією з сильніших в регіоні й він буде надалі залишатися в високому пріоритеті, бо фактично можна сказати це потенційна економічна зона на яку Туреччина поклала своє око. З середини 2000-их років регіон вважається нестабільним через війну в Грузії та початку агресії РФ проти України, власне анексія Криму та початок війни на сході, яка переросте в повномасштабне вторгнення. Якщо в 2008 році, Туреччина зберегла нейтралітет у війні РФ проти Грузії, то в 2014 та 2022 роках, цей вектор був просто неможливим з точки зору національної безпеки та геополітики, бо

посилена Росія почала все більше роз'єднувати зону впливу Туреччини й брати верх у лідерстві [26]. Навіть відносини з РФ, що сформувались з перспективи минулого й теперішнього змушують потрохи переглядати «Нейтральну позицію», бо дії Росії прямо впливають на економічний потенціал Туреччини й не тільки, ВМС РФ несе велику загрозу півночі країни та протокам Босфор та Дарданелли. Згадуючи минуле, з 18 по 20 сторіччя Османська Імперія вже допускала помилки, що призвели до могутності Росії на Чорному морі, десятки війн, що були проведені в результаті завдавали лише великих втрат для Імперії, що мала значний потенціал. Таке положення діл змушує й по-сьогодні враховувати інтереси Росії, проводячи співпрацю або будь-які діалоги по Чорному морю, таке співробітництво розглядається Туреччиною, як надважливий елемент регіональної безпеки. Туреччина вже знаходиться в положенні, коли Росія несе загрозу з Півночі та Півдня(використовуючи Сирійський плацдарм), тож подібного роду контакти та відносини цілком зрозумілі, не бажання починати нову війну, яку є можливість програти як кілька сотень років тому, Туреччина проводить політику нейтралітету, де вона є противником санкцій на РФ збоку її партнерів та «союзників». Туреччина також як й РФ залучена до конфліктів в Чорноморському регіоні так й на Близькому сході та на Півночі Африки(Громадянська війна в Лівії), тож співробітництво виступає лише як інструментом деескалації, вносячи корективи в можливе загострення криз в регіонах. Загрози від РФ нажалі для Туреччини так нікуди й не поділись навіть з такими контактами, Чорноморський флот РФ почав значно зростати через перегрупування сил ВМС РФ та окупацію нових територій, що дали більше плацдармів й на момент до 2021 року Чорноморський флот РФ значно виріс перебільшивши флот Туреччини в регіоні, що повністю нівелювало домінацію Туреччини на морі (Туреччина загалом має 112 бойових кораблів з яких приблизно 30 в Чорному морі, коли в свою чергу в 2021-2022 році Чорноморський флот РФ мав на озброєнні приблизно 60 бойових кораблів) [24, 26]. Це ключова проблема,

однак Туреччина вже має багато досвіду з протистояння РФ, починаючи з Сирії та Лівії закінчуючи Кавказом, де обидві країни традиційно виступають в різних таборах протистояння. Повномасштабне вторгнення в Україну на початку 2022 року змусило Туреччину більш активно протистояти РФ в регіоні допомагаючи Україні в економічному плані та поставками необхідного озброєння.

Можна також розглянути турецьку доктрину «стратегічної глибини». З'явилась вона внаслідок перебудови зовнішньополітичної орієнтації Туреччини на світовій арені. Цей процес почався вже ближче до 21 століття, через значну ісламізацію та повернення Османської спадщини до політики Республіки Туреччина, бо з моменту розпаду імперії країна мала доктрину першого її президента Мустафи Кемалю Ататюрка, яка полягала в модернізації держави. Основними елементами цієї доктрини були [27, 28]:

1) Принцип "мир вдома, мир у світі" - Цей принцип був центральним у зовнішній політиці Ататюрка. Він полягав у тому, щоб уникати конфліктів як усередині країни, так і на міжнародній арені. Туреччина прагнула підтримувати добрі відносини з усіма сусідами, уникати експансіоністських амбіцій і зберігати нейтралітет у великих міжнародних конфліктах.

2) Визнання територіальної цілісності Туреччини - Ататюрк ставив за мету захист кордонів, встановлених Лозаннським договором (1923 р.), який закріпив сучасну територію Турецької Республіки. Будь-які територіальні претензії до Туреччини або з боку Туреччини були відхилені, щоб уникати ризиків війни.

3) Панування національного суверенітету - Зовнішня політика Ататюрка спрямовувалася на зменшення залежності Туреччини від іноземних держав і організацій. Цей курс був реакцією на попередню залежність Османської імперії від європейських держав.

4) Реалізм і прагматизм у міжнародних відносинах - Ататюрк прагнув укладати союзи й угоди, які забезпечували реальні вигоди для Туреччини.

Наприклад, в 1934 році Туреччина приєдналася до Балканської Антанти (Греція, Югославія, Румунія), щоб забезпечити стабільність на Балканах.

5) Секуляризм у зовнішній політиці - Ататюрк дистанціював державу від релігійної риторики, яка домінувала в Османській імперії, і вів переговори виключно на світських засадах.

6) Регіональне співробітництво - Туреччина шукала партнерства з сусідніми країнами.

7) Уникнення участі у великих геополітичних блоках - Ататюрк прагнув нейтральності Туреччини у конфліктах між великими державами. Наприклад, у міжвоєнний період Туреччина не приєднувалася до жодних військових блоків або альянсів, що могли б втягнути країну у світові конфлікти.

Хоча й були деякі моменти що протирічили один одному, як наприклад участь в альянсах та прагнення зберегти стабільність, країна все ж таки рухалась цією доктриною й не була залучена до великих війн, та загалом займалась більше внутрішніми справами оминаючи події Другої світової війни. Хоча ця доктрина й протрималась майже все ХХ сторіччя, з розпадом СРСР та переформатування світового устрою постали проблеми геокультурної та геополітичної спадщини. Ісламісти в рядах турецького суспільства та влади прагнули розвернути курс держави знову на Османський вектор, цьому посприяли конфлікти на Балканах, в Чорноморському регіоні та на Близькому сході з Кавказом [27]. Концепцію Стратегічної глибини, курс якої й по-сьогодні є актуальним Туреччині виклав професор університету Бейкент Ахмет Давутоглу, який згодом став й міністром зовнішніх справ Туреччини та проводив активну політику згідно своєї концепції. З цієї причини вперше з моменту заснування Турецької Республіки держава не опиралась на принципи Кемалізму. Давутоглу виклав основну ідею сучасної Туреччини проаналізувавши її історію державотворення та усі політичні події з часів Османської імперії до 21 сторіччя, він вважає визначив основні цілі Туреччини та виробив план їх виконання з метою здобути для своєї держави престижу

який був при Османській імперії та входу країни в склад великих держав. Концепція спирається на минуле Туреччини на її історичний спадок й не виключає Іслам з поля зору, бо дослідник вважав, що ця релігія відкриє перед державою нові можливості [28]. Давутоглу висловлював думку про те, що стратегічна глибина будь-якої держави визначається безперервністю її географічного та історичного зв'язку з регіоном. Стратегічна глибина є в кожній державі, однак в цій концепції лежить думка, що Туреччина повинна її використовувати а не досягати, з метою встановлення справедливого регіонального та глобального миру. Держава повинна співпрацювати з сусідніми країнами, які мають тісну історію та розвиток з Туреччиною, для створення взаємовигідного співробітництва та діалогу [27]. На думку Давутоглу, Туреччині, з урахуванням її вигідного географічного положення, для реалізації національних інтересів необхідно уважно стежити за зміною балансу сил у світі. стежити за зміною балансу сил у світі і, лавіруючи між інтересами великих гравців, домагатися посилення свого впливу, як у регіональному, так і в світовому масштабі. З цією метою Туреччина повинна проводити активну багатовекторну зовнішню політику. Османська Імперія довгий час домінувала в усіх прилеглих регіонах тож Туреччина продовжуючи традиції Осман по недопущенню колоніалізму збоку інших гравців повинна проводити активну миротворчу діяльність в прилеглих до неї регіонах, як наприклад надважливим для неї є Чорноморський. Не менш важливим з геополітичної точки зору є й саме положення Туреччини вона не має значну кількість стратегічних енергоресурсів, коли її колишні колонії та інші сусідні держави мають. Туреччина за цією концепцією повинна налагоджувати відносини задля забезпечення власної стабільності та процвітання шляхом договорів та дипломатії, оскільки як вважав дослідник, територіальний суверенітет в 21-ому столітті не відіграє велику роль, на відмінну від проблеми забезпечення держави ресурсами. Цей пункт фактично було втілено в життя, країна стала розподільничим хабом між Європою та Азією. Центральне місце

у своїй концепції він відвів політиці «нуль проблем» із сусідами, що ґрунтувалася на простому принципі: Туреччині слід звести до нуля проблеми у відносинах із сусідніми державами, розв'язати свої внутрішні проблеми і далі розвивати свою економіку. Цей параметр повинен був також надати Туреччині статусу регіональної держави без якої будь які проблеми в регіонах не будуть вирішені [28]. Отже переходячи Чорноморського регіону слід сказати, що орієнтація Туреччини тут спрямована на кілька головних факторів[28]:

1) Чорноморський регіон розглядався як зона, де Туреччина має підтримувати мир і стабільність, щоб мінімізувати загрози своїм кордонам. Політика "нульових проблем із сусідами" включала побудову партнерських відносин із країнами Чорноморського басейну, особливо з Україною, Росією, Болгарією та Грузією.

2) За ініціативою Туреччини було створено ОЧЕС та Чорноморська група військово-морського співробітництва. ОЧЕС - Туреччина була однією із засновників цієї організації, використовуючи її для просування економічної співпраці між країнами регіону. BLACKSEAFOR - Туреччина підтримувала цю ініціативу як засіб посилення безпеки на морі та зменшення ролі зовнішніх акторів, таких як НАТО чи США, у Чорноморському регіоні.

3) Протоки Босфор і Дарданелли мають стратегічне значення для Чорного моря. Туреччина прагнула зберегти контроль над ними відповідно до положень конвенції Монтре (1936 р.), яка обмежує військову присутність поза-регіональних держав у Чорному морі. Давутоглу наголошував, що цей контроль забезпечує Туреччині стратегічну перевагу в регіоні.

4) Росія була ключовим партнером і суперником Туреччини в Чорноморському регіоні. Політика "нульових проблем" передбачала співпрацю з Росією, особливо в енергетичній сфері (наприклад, проекти газопроводів "Блакитний потік" і пізніше "Турецький потік"). Водночас Туреччина намагалася стримувати домінування Росії в Чорному морі, зокрема через підтримку України і Грузії після російської агресії (війна в Грузії у 2008 році та анексія Криму в 2014 році).

5) Туреччина вбачала Україну як важливого партнера у стримуванні російського впливу в регіоні. Основними векторами співпраці було Економічні відносини (розширення торгівлі та інвестицій), Військово-технічне співробітництво та Підтримка територіальної цілісності України

6) У відповідь на загрози, пов'язані з російською активністю в регіоні (зокрема після 2014 року), Туреччина збільшила увагу до власної військової присутності у Чорному морі, одночасно уникаючи прямої конфронтації з Росією.

Порівняльна таблиця щодо доктрин Кемалізму та Давутолгу покаже різницю обох векторів геополітичного розвитку (табл. 2.2.).

Таблиця 2.2.

Різниця між доктринами Кемалізму та Давутолгу.

Параметр	Доктрина Давутолгу	Кемалізм
Основні принципи	Стратегічна глибина, регіональна і глобальна дипломатія, "zero problems with neighbors" (нуль проблем із сусідами)	Лінія суверенітету, секуляризм, модернізація, національна незалежність
Ідея глобальної політики	Туреччина має стати глобальним гравцем через економічний, культурний та політичний вплив. Туреччина повинна бути активною в міжнародних справах.	Туреччина повинна бути нейтральною в зовнішній політиці, зосереджуючись на внутрішньому розвитку і стабільності.
Зовнішня політика	Орієнтація на багатосторонні відносини, співпраця з сусідніми країнами, сильний акцент на дипломатії. Активна участь у міжнародних організаціях (ООН, НАТО, Рада Європи).	Секретна зовнішня політика з акцентом на національну безпеку та невтручання в міжнародні конфлікти.
Політика щодо сусідів	Модернізація відносин із сусідами, створення стабільного і мирного середовища в регіоні (Концепція "нульових проблем із сусідами").	Виключення зовнішніх загроз та збереження нейтральної позиції. Важливість взаємодії з країнами, які підтримують суверенітет Туреччини.

Економічна стратегія	Розвиток національної економіки через інвестиції в інфраструктуру, економічне співробітництво з сусідами та глобальне лідерство в економічних справах.	Пріоритет на модернізацію національної економіки через індустріалізацію, модернізацію сільського господарства та розвиток освіти.
Внутрішня політика	Підтримка демократичних цінностей, розвитку регіональних та культурних відмінностей, а також забезпечення прав меншин.	Підкреслення національної єдності, а також створення сильної централізованої держави. Створення основи для єдиного турецького народу через політику асиміляції.

Джерело: складено автором на основі [27;28].

Чорне море в концепції Давутоглу розглядалося як "геополітична арена", де Туреччина могла реалізувати свою роль регіонального лідера. Прагнучи балансу між співпрацею і стримуванням великих гравців, таких як Росія, Туреччина орієнтувалася на зміцнення регіональної стабільності, економічного співробітництва та енергетичної безпеки [28].

Отже, геополітична стратегія Туреччини в чорноморському регіоні полягає в стримуванні РФ, розповсюдженні власного впливу в регіоні та забезпечення власної економічної та військової безпеки. Однак не все так просто, бо Туреччина вимушена балансувати між великими державами та своїми інтересами й своїх союзників інакше є можливість повторити занепад власної імперії, який змусив Туреччину втратити першість в регіоні.

2.3. Гео економічне співробітництво Туреччини з країнами чорноморського регіону.

Туреччина є вагомим гравцем в регіоні й відмінно від Росії в сучасному світі ця країна завжди спиралась на 2 фактори поведінки в регіоні, а саме на політичний діалог та економічний вплив. Туреччина, як провідний лідер

регіону співпрацювала з Болгарією та Румунією в регіоні, потім додалась Україна та Грузія з Росією. З 1990-их років співпраця почала набирати обертів й з гео економічної точки зору Туреччині було необхідно забезпечити себе ресурсами та економічним впливом задля подальшого просування своєї концепції стратегічної глибини, про яку вже було згадано раніше в роботі. Ініціатива що слугує інструментом економічного характеру для Республіки Туреччина є ОЧЕС (Організація Чорноморського Економічного Співробітництва), яка відіграє значну роль в сучасній геополітичній стратегії цієї держави, бо саме ця організація в Чорному морі забезпечує Туреччині її вплив та лідерство [29].

Основна ідея створення такої організації Турецькою Республікою полягала в тому, щоб створити структуру, яка забезпечила б нову парадигму для сусідів по Чорноморському регіону, які раніше перебували на різних полюсах під час холодної війни, об'єднавши їх під одним дахом і стимулюючи економічне співробітництво для запобігання майбутніх конфліктів у регіоні [30]. Крім того, в офіційній Хартії співробітництва йдеться про бажання їх країн і народів прагнути до конструктивного і плідного співробітництва в різних областях економічної діяльності для перетворення ОЧЕС". "Сейсмічні геополітичні зміни, що відбулися після закінчення холодної війни, і численні загрози, що виникли на останній хвилі глобалізації, змусили багато держав засумніватися в правильності цього шляху". Саме так оцінювалася концепція безпеки. Туреччина прагнула посилити свій економічний вплив на пострадянському просторі, в першу чергу за рахунок розширення доступу до сировинних і енергетичних ресурсів. Спочатку основною метою ЧЕС було створення "зони вільної торгівлі" в Чорноморському регіоні, але пізніше вона була адаптована до проектів економічного співробітництва [31].

Заснування організації перепадає на 1991-ий рік, Туреччина створила конференцію на якій були присутні майже всі держави Чорноморського басейну та Кавказу, за результатами цієї конференції було узгоджено створення

ОЧЕС, однак ще рік буде відбуватись лише його формування та описання основних цілей. На початку 1992 року після чисельних зустрічей майбутніх членів на різних рівнях, було завершено текстову угоду про співробітництво в Чорноморському регіоні. Організація Чорноморського Економічного Співробітництва була заснована 25 червня 1992 року в Стамбулі Декларацією про Чорноморське Економічне Співробітництво на вищому рівні. Членами Організації Чорноморського Економічного Співробітництва є переважно країни, розташовані в Чорноморському регіоні або такі, що мають вихід до Чорного моря; але це не обмежується лише цим принципом. Членами-засновниками організації є Україна, Республіка Вірменія, Азербайджанська Республіка, Республіка Болгарія, Грузія, Республіка Молдова, Румунія, Російська Федерація та Туреччина, а асоційованими членами - Греція, Албанія та Сербія. Крім того, Австрія, Білорусь, Хорватія, Чеська Республіка, Єгипет, Франція, Німеччина, Ізраїль, Італія, Польща, Словаччина, Туніс, Сполучені Штати Америки, Франція, Чехія та Європейський Союз мають статус спостерігача. Першого травня 1999 року Організація Чорноморського Економічного Співробітництва набула міжнародного статусу і перетворилася на складову регіональну економічну організацію. Республіка Кіпр і Чорногорія подали заявку на повноправне членство в Організації Чорноморського Економічного Співробітництва, але Туреччина і Греція відмовили їм у цьому [29, 30].

Як декларується основною метою заснування організації було «сприяння демократизації шляхом економічного співробітництва». Але на початковому етапі, метою було сприяння співпраці в економічній сфері країн, що знаходяться по сусідству один з одним використовуючи їх географічне положення. Також створення цієї організації повинно було стати зв'язуючим елементом, який повинен був зблизити держави в економічному, науковому та культурному плані після падіння Біполярного світового устрою. Не менш важливою частиною було також прагнення держав засновників зробити цю

організацію точкою опори для збереження та досягнення миру й стабільності в регіоні, створивши умови для процвітання цих держав, а також для збільшення обсягів торгівлі товарами та послугами між сторонами. Тобто метою ОЧЕС була та є інтеграція економік держав-учасниць через розвиток торгівлі, інвестицій, транспортної інфраструктури, енергетики, туризму, екології та інших галузей. Організація спрямована на заохочення багатостороннього співробітництва, зменшення економічних диспропорцій між країнами регіону та зміцнення їх зв'язків з міжнародною спільнотою. Важливою складовою місії ОЧЕС є також підтримка сталого розвитку, раціонального використання природних ресурсів Чорного моря та екологічної безпеки. Крім того, ОЧЕС сприяє зміцненню співпраці між країнами-учасницями та міжнародними організаціями, такими як ООН та ЄС, для реалізації спільних проектів, які сприяють процвітання регіону [32, 33].

Структура цієї організації не надто складна. ОЧЕС має розгалужену структуру управління, яка забезпечує координацію між її членами та реалізацію цілей. Найвищим органом є Рада міністрів закордонних справ, яка складається з міністрів закордонних справ країн-членів. Вона ухвалює ключові рішення і збирається кожні шість місяців у столиці держави, що завершує своє головування. Головування в ОЧЕС здійснюється на ротаційній основі кожні пів року, а міністр закордонних справ держави, яка головує, виконує функції Голови. Для оперативного управління існує низка робочих груп, які займаються конкретними напрямками співробітництва. Серед них групи з питань сільського господарства, енергетики, туризму, освіти, екології, транспорту, торгівлі, науки та технологій, а також боротьби зі злочинністю. Ці робочі групи спрямовані на поглиблення співпраці у відповідних сферах між країнами-членами. Окремо діє Координаційна зустріч, яка проводиться на початку кожного періоду головування. Під час цієї зустрічі країна-голова презентує пріоритети на найближчі шість місяців. Також в рамках ОЧЕС функціонує Фонд розвитку проектів, який підтримує ініціативи, спрямовані на

покращення рівня життя в країнах-учасницях, зокрема у сфері охорони здоров'я, культури, освіти та інформаційних технологій. Болгарія, Румунія, Молдова та країни Кавказу відіграють значну роль у співпраці в межах ОЧЕС, кожна з них має свої особливості у підході до цієї організації. Болгарія поступово стала активним учасником ОЧЕС, хоча спочатку мала певні сумніви через історичну напруженість у відносинах із Туреччиною. Будучи членом ЄС, вона намагається знайти баланс між історичними зв'язками з Росією та сучасними вимогами євроінтеграції. ОЧЕС допомагає Болгарії брати участь у регіональних економічних проектах, що сприяє зміцненню її позицій як європейської держави у Чорноморському регіоні. Румунія, як держава, що межує з Чорним морем, відіграє роль "воріт ЄС" до регіону. Її політика в межах ОЧЕС узгоджується з інтересами Європейського Союзу та НАТО. Завдяки своєму географічному положенню Румунія прагне посилити свою роль у регіоні, розвиваючи як економічну співпрацю, так і питання безпеки. Молдова не має прямого виходу до Чорного моря, але отримує доступ до нього через річкові шляхи. Як колишня республіка СРСР, вона підтримує тісні економічні відносини з Росією, але водночас прагне зміцнити зв'язки з ЄС. Після загострення ситуації у Придністров'ї Молдова шукає нові можливості для посилення економічної інтеграції з іншими країнами регіону, і ОЧЕС є для неї важливим інструментом для цього [32]. Країни Кавказу – це, передусім, Грузія, Вірменія та Азербайджан. Грузія, маючи вихід до Чорного моря, розглядає ОЧЕС як платформу для зміцнення економічних зв'язків і балансування впливу Росії [32]. Завдяки своєму положенню енергетичного транзитного хабу Грузія активно співпрацює з Туреччиною, прагнучи поглибити інтеграцію із західними структурами, такими як НАТО та ЄС, через загрозу з боку РФ. Вірменія та Азербайджан, хоча й не мають доступу до Чорного моря, долучилися до ОЧЕС за підтримки Туреччини. Вірменія намагається знайти баланс між російським впливом і відкритістю до співпраці з Заходом, тоді як Азербайджан використовує ОЧЕС як додаткову платформу для просування

своїх національних інтересів, зокрема у питанні Нагірного Карабаху [33]. Нижче буде представлено графік з даними, щодо товарообігу між Туреччиною та країнами регіону в рамках ОЧЕС (графік 2.3.).

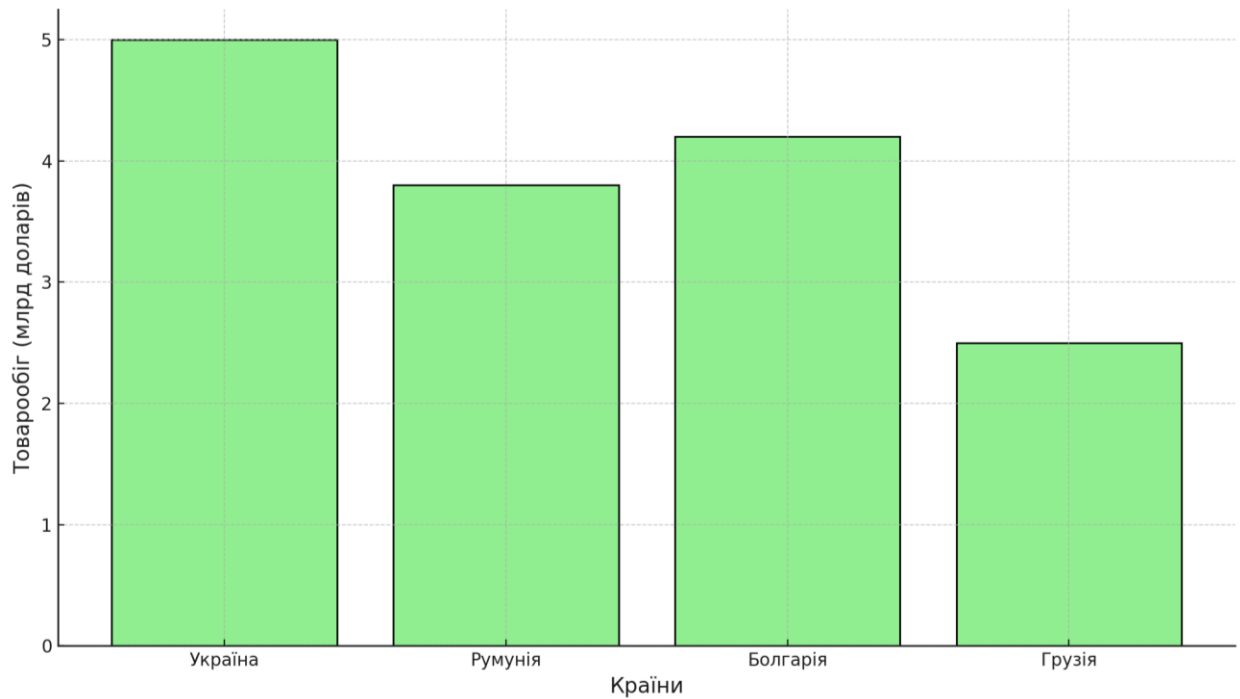

Рис.2.3. Обсяги товарообігу між Туреччиною та країнами Чорноморського регіону

Джерело: складено автором на основі [29;30].

Узагальнюючи щодо ролі Туреччини в цій організації можна сказати, що саме ця держава стала основоположником ОЧЕС, через значні геополітичні зміни на світовій арені. Туреччина прагнула об'єднати країни Чорноморського регіону навколо економічної співпраці, щоб сприяти стабільності, миру і уникнути майбутніх конфліктів у цьому геополітично чутливому регіоні. Турецькі політики усвідомили, що регіональна співпраця може допомогти Туреччині зміцнити економічні зв'язки з сусідами, забезпечити доступ до сировинних ресурсів та енергетики, а також розширити свій вплив у пострадянському просторі. У період 1990-их років відносини Туреччини з Європейським Союзом значно ускладнилися через критику з боку ЄС щодо

питань прав людини та курдського питання. Це підштовхнуло Анкару шукати альтернативні платформи співпраці, які могли б підвищити її регіональну вагу. Хоча ОЧЕС не була задумана як заміна євроінтеграції, радше доповнення для покращення свого економічного положення. Анкара також сприймала ОЧЕС як спосіб посилити зв'язки з Кавказом і Каспійським регіоном, особливо в контексті транспортування енергоресурсів до західних ринків. Залучення до проекту таких країн, як Вірменія та Азербайджан, дозволяло Туреччині брати участь у врегулюванні регіональних конфліктів через економічні механізми. Туреччина продовжує підтримувати ініціативи ОЧЕС, адже ця платформа сприяє стабільності, економічному зростанню та регіональному співробітництву, що відповідає її довгостроковим інтересам [33].

Окрім ОЧЕС можна також згадати про угоди про вільну торгівлю, що підписує Туреччина з більшістю країн світу. Цей інструмент також відіграє значну роль в геоекономічній стратегії Туреччини, як в світі так і в Чорноморському регіоні. Туреччина вже має підписані угоди з майже усіма країнами-членами ОЧЕС, з деякими договори підписані, але потребують ратифікації, як наприклад з Україною, Молдовою, Боснією та ще кількома. Детальніше про угоду вільної торгівлі буде розглянуто в наступному розділі на прикладі співпраці України та Туреччини. А також Туреччина активно як в рамках ОЧЕС так і по за її межами інвестує у Чорноморські порти та регіони усіх країн регіону, що становлять інтерес для Анкари.

Висновок до розділу 2

Підводячи підсумок до цього розділу можна сказати, що геополітика Чорноморського регіону пережила багато концепцій та історичних подій, що відбувались протягом існування держав, особливо великих імперій що грали не малу роль у формуванні природи цього регіону.

Комплексно можна сказати, що у другому розділі було здійснено аналіз геополітичних інтересів країн Чорноморського регіону, насамперед це ключові

гравці Туреччина, Україна та РФ. Це дозволило визначити основні фактори, які впливають на регіональну стабільність, співробітництво та конфлікти. У межах дослідження еволюції геополітичних концепцій Чорноморського регіону простежено історичну трансформацію його ролі у міжнародних відносинах, починаючи від періоду великих імперій і до сучасності, коли регіон став ареною глобального протистояння. Це дало змогу виявити його стратегічне значення як транзитного вузла та джерела енергетичних і гео економічних ресурсів.

Розгляд ролі Туреччини як регіонального лідера показав, що вона є ключовим гравцем, здатним балансувати між інтересами великих держав і формувати регіональну політику. Її участь у забезпеченні безпеки, розвитку економічного співробітництва та підтримці стабільності Чорноморського регіону визначає напрямки інтеграції країн регіону, включно з Україною. Туреччина використовує свій стратегічний географічний потенціал, військові можливості та економічний вплив для зміцнення власних позицій, а також для сприяння вирішенню конфліктів і забезпечення стійкості в Чорноморському регіоні.

Дослідження гео економічного співробітництва між Туреччиною та іншими країнами Чорноморського регіону висвітлило тісний зв'язок між економічними інтересами, транспортними коридорами, енергетичними проектами та геополітикою. Особливу увагу приділено ОЧЕС, яка відіграє велику роль в розбудові економічного простору та просуванні Турецьких політичних цілей у регіоні.

Отже, у цьому розділі було окреслено комплексну картину геополітичних інтересів ключових країн Чорноморського регіону, з акцентом на геополітичних інтересах та діях Туреччини як регіонального лідера. Цей аналіз створює основу для розуміння поточного стану і перспектив українсько-турецьких відносин у контексті сучасних геополітичних змін і викликів.

Розділ 3. Стан та перспективи розвитку Українсько-турецьких відносин в умовах російської агресії.

3.1. Розвиток зовнішньо-економічного співробітництва України та Туреччини.

Співпраця України та Туреччини в сфері економічних відносин є важливою складовою стратегічного партнерства та економічного процвітання обох країн. Турецька Республіка є однією з найбільших економік у світі, з ВВП, що перевищує \$800 млрд на рік [34]. У той же час, Україна є досить великою економікою в своєму регіоні, з ВВП, що складає більше \$200 млрд на рік. З 2011 року країни підписали Рамкову угоду про співпрацю, яка передбачає розвиток економічної та технічної співпраці. Торгівля є основною ланкою економічної співпраці, Туреччина є одним з найбільших експортерів Української сільськогосподарської продукції, коли в свою чергу для України сама Турецька Республіка є важливим експортером текстилю та автомобільної продукції [34]. У 2020 році обсяг двосторонньої торгівлі між двома країнами склав \$5,6 млрд. Туреччина є 5-м найбільшим торговельним партнером України, а Україна – 10-м найбільшим торговельним партнером Туреччини. Турецька Республіка в основному експортує в Україну текстиль, продукцію машинобудування та хімічної промисловості, а Україна експортує до Туреччини залізо, сталь та сільськогосподарську продукцію. У структурі експорту з України до Туреччини переважають металургійні вироби, хімічна продукція, продукти харчування, а також деревина та папір [34]. Аналіз статистичних даних за 2021 рік свідчить, що обсяг торгівлі товарами між Україною та Туреччиною дорівнював 7,40 млрд. дол. США (↑52,5 % порівняно з 2020 роком), експорт – 4,14 млрд. дол. США (↑70,0%), імпорт – 3,26 млрд. дол. США (↑34,8 %). Основні товарні позиції: експорту – чорні метали (47,7%), зернові культури (22,2%), руди, шлаки, зола (5,9%); імпорту – реактори ядерні, котли, машини (9,8 %), чорні метали (7,3%), палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки (7,3 %). Позитивне сальдо для України за цей період

склало 882,37 млн. дол. США [34]. На сьогоднішній день Туреччина є стратегічно важливою для України в плані експорту та його нарощення, бо потенціал Української промислової машинобудівної бази, на Турецький ринок значно менший ніж міг би бути, тож наша держава активно намагається сприяти покращенню та відносин та продажі цієї продукції на цей ринок [35]. Так наприклад відносини до 2022 року, а саме в період з 2016-2021 мали в більшості своїй лише інвестиційний характер, що загалом не було чимось поганим з огляду на те що Турецькі інвестиції значно розширювали економічний та виробничий потенціали України. За даними Національного банку України станом на 31.12.2022 Турецька Республіка інвестувала в економіку України 476,3 млн дол. США (інструменти участі в капіталі та боргові інструменти, залишки за країнами світу). Інструменти участі в капіталі (залишки за країнами світу) становили 146,8 млн дол. США, що становить 0,4 % від загального обсягу прямих інвестицій в Україну [36]. Загалом загальний експорт до 2022 року з Туреччини склав близько 4 мільярдів доларів США. Однак повертаючись до інвестиційних програм слід зауважити, що Україна цікава Туреччині з точки зору сировини, дешевої робітничої сили та близькості до ЄС, що є головною стратегічною ціллю для обох країн. В свою чергу Україна зацікавлена в інвестиціях з боку Туреччини в сфері інфраструктурних проектів та енергетичної промисловості, це пов'язано з тим що самій Україні необхідно модернізувати та покращувати наявну інфраструктуру та розвивати її в сучасному руслі, а враховуючи що Туреччина має багато таких проектів по інших державам, прагнення України залучити її до проектів у себе є цілком очікуваним та виправданим. Якщо брати початок 2010-их років то в 2012 році, сторони створили у Києві “Союз промисловців і підприємців Туреччини та України «ТУСІБ»” (TUSIB) [36]. Ця фактично є рушієм для залучення турецького та українського бізнесу у розвиток економіки обох країн, сприяє їх співпраці у сфері торгівлі, спільних проектів тощо, з метою створити сприятливий фон для розбудови інвестиційної програми обох країн. До 2021

року, Туреччина посідала 15 місце з інвестицій в Україну. Прямі інвестиції з України до Туреччини склали 1,7 млн дол. США та були спрямовані у промисловість, а саме [36]: у переробну промисловість; оптову та роздрібну торгівлю; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів; у сферу адміністративного та допоміжного обслуговування. Ще варто наголосити, що більшість турецьких інвестиційних програм були спрямовані на суб'єкти сільськогосподарської сфери та на малий бізнес, в цей перелік також входять нові інвестиції з видобутку який отримують інвестори на теренах України. У певних сферах, особливо тих, що стосуються надання будівельних послуг, компанії формують свої інвестиції за допомогою майна та інших активів, накопичених під час реалізації масштабних будівельних проектів. Найбільші інвестиційні проекти, що сторила туреччина це: «Turkcell», «Guris, TerraTarsa», «Agro Produkt Kherson», «Pegasus Airlines». Загалом це все сектор телекомунікацій, інфраструктури, агро-промисловість, ініціативи щодо приватизації державного майна, сфера ІТ тощо. Знову ж таки Туреччина зацікавлена була й в проектах щодо вдосконалення української портової інфраструктури, зокрема було залучено інвестиції на причорноморські порти у містах Херсон та Миколаїв. Тож з огляду на всі вище перелічені фактори можна сказати, що турецький бізнес в Україні добре розвивався до початку 2022 року, найвідомішим бізнесом є «Lifecell», що є дочірньою компанією Турецького телекомунікаційного оператора «Turkcell». Однак з початком вторгнення РФ, через загрози безпеці турецькі інвестиційні програми та бізнеси скоротилися, хоча після більш меншої стабілізації фронту в 2023 році було багато консультацій та зустрічей серед представників бізнесу обох країн, що в результаті приводило до двосторонніх переговорів між зацікавленими сторонами, однак до закінчення війни навряд чи буде великий прогрес з інвестування в економіку України через незакінчені загрози збоку РФ [37, 38].

Енергетичний сектор також є невід'ємною частиною обох країн зі стратегічної точки зору. До 2014 року, Україна була найважливішою частиною

стратегії РФ з розповсюдження свого енергетичного впливу на Європу, однак після початку війни на сході України, роль нашої держави поступово знижувалась, однак це стало причиною до нової політики України в енергетичному секторі та пошуку других ринків та партнерів що значно зменшило залежність від енергоносіїв з РФ. Туреччина ж є важливим хабом енергетичних ресурсів між Європою та Азією, але також значно залежить від ресурсів з РФ, з цієї точки зору ще до 2022 року Турецька Республіка почала потрохи шукати нових експортерів задля забезпечення власної національної безпеки й Україна в цьому плані з її значними запасами природного газу могла б стати перспективним партнером. В рамках пошуку альтернативних постачальників енергоносіїв Туреччина та Україна підписали меморандум про будівництво газопроводу у 2020 році, що повинно було надати Туреччині доступ до Каспійських джерел та надало б Україні більшої ролі у транзиті, однак з початком війни у 2022 році, проект було призупинено. Також обидві країни активно вивчають можливості по створенню інфраструктури для відновлюваних джерел енергії, однак поки нажалі співпраці в цій сфері не було, хоча такі проекти є перспективним для обох держав з точки зору зменшення витрат на нафту та газ [37, 38].

Тема торгівлі між Україною та Туреччиною значно корелюється з внутрішнім станом економіки самої Турецької Республіки [36, 38]. Туреччина зараз має багато проблем пов'язаних з економікою, не дивлячись на те що вона має великий ВВП, багато ринків збуту та економічних партнерів. Це перш за все пов'язано з економічною кризою, яка склалася внаслідок війни Росії проти України та інших криз на Близькому сході, Азії тощо, також подорожчання на енергоносії, та многорічна інфляція в Туреччині що вже сягає майже 90%. Не малу роль у цьому також відіграють інвестори, що з кожним роком все менше вкладають свій капітал в економічні проекти в середині самої Турецької республіки. Також не слід забувати й про саму економіку Туреччини, економічна модель цієї республіки була заснована ще в часи здобуття

незалежності у боротьбі проти сил Антанти, й ввів її перший президент Мустафа Кемаль Ататюрк, сама економічна модель являє собою Етатизм - що часто передбачає централізоване регулювання та контроль над ринком для захисту національних інтересів та економічної безпеки, Етатизм може мати різні форми та інтенсивність залежно від країни чи історичної епохи — від м'якого регулювання до повного контролю над економікою та суспільством, як, наприклад, у соціалістичних або авторитарних державах. Після повалення Біполярного світу цілком нормальним було переходити на більш глобалізований тип риночних відносин однак цей процес затягнувся на роки й триває досі, про що свідчить що все ж таки більша частка економіки Туреччини зосереджена на внутрішній ринок споживання. А для бізнесу цієї держави, в глобалістичній світовій торгівлі це фактично є катастрофою й обвал національної валюти ще більш поглиблює проблему. В 2019-2021 роках коли почалась пандемія COVID-19, турецька економіка була на межі краху, через мікро фінансову нестабільність, закриття зовнішніх ринків, карантинів та інших ініціатив по боротьбі з хворобою. Однак вже до 2022 року, Туреччина змогла відносно безболісно адаптуватися до нових умов зовнішньої торгівлі, щ спричинило значний ріст експорту зі 170 млрд. Доларів США в 2020 році до 225 млрд. Доларів США в період з 2021-2022 роки [37, 38].

Повертаючись до України та співпраці з нею Туреччини, можна сказати що показники експорту до Туреччини було збільшено на 70%, що еквівалентно до 4 млрд. Доларів США, в період з 2020-2022 років. Одночасно на 34,8 % збільшилося ввезення до України товарів турецького походженням – до майже 3,3 млрд дол. США. Як і протягом попередніх років, у зовнішній торгівлі товарами з Туреччиною зафіксовано позитивне сальдо, яке становило майже 0,9 млрд дол. США. З цієї точки зору прагнення відновити економічні відносини з Туреччиною є цілком зрозумілим, а також виведення показників товарообігу до приблизно 10 млрд. Доларів США або на ще більшу суму є реальною перспективою з огляду на те, що саме імпортує до себе Туреччина та

сама Україна. Тож відновлення Української економіки буде залежати від фактичних економічних відносин, які розбудує наша держава з Турецькою Республікою [39].

Важливо зазначити, що хоч обидві країни є торгівельними партнерами, однак їх торгівля не є рівномірною, Україна більше імпортує з Туреччини товари ніж експортує, цьому є пояснення, а саме велика різниця в економічних спроможностях обох країн, оскільки Турецька економіка це 800 млрд. Доларів США у ВВП, а Українська в 4 рази менша, що й стає великою проблемою до подальшого розвитку економічних відносин та їх нарощення. Однак перекрити цей недолік повинна перспективна Торгівельна Угода, яку держави укладають ще з початку 2010-их років, коли Україна остаточно вирішила піти в ЄС [39].

Угода про вільну торгівлю, що Туреччина та Україна так довго намагалися узгодити, була підписана у 2022 році 3 лютого. А ратифіковано Туреччиною в 2024 році [40]. Президенти обох країн позитивно відгукнулись про підписання цієї угоди. «Ще до підписання угоди наша взаємна торгівля встановила рекорд і зросла до 7 млрд доларів США торік - більш ніж у півтора рази. Це доводить, що наша мета в 10 млрд доларів США цілком реалістична. А Угода про вільну торгівлю допоможе досягти її швидше, ніж очікувалося», - наголосив Володимир Зеленський [41]. Мета цієї угоди полягає в посиленні економічної співпраці, збільшенні торговельного обігу, створенні нових можливостей для бізнесу та інтегрування економіки в глобальні ланцюги постачання. Розглядаючи цю угоду слід поділити її аналіз на одразу дві країни [42]:

Для України угода відкриває доступ до ринку Туреччини з нульовими митами на 95% українських товарів, включно з металургійною, аграрною продукцією та машинобудуванням. Це дозволяє збільшити експорт і диверсифікувати зовнішньоторговельні зв'язки. Угода також є кроком у зміцненні партнерства з важливим союзником у Чорноморському регіоні. Це також допомагає відкрити нові ринки та посилити співпрацю. Не менш

важливою частиною є також те що ця угода надає Україні можливості до зростання експорту - промислові товари, зокрема металургійна продукція, отримують доступ до турецького ринку без мит. Це повинно забезпечити зростання експорту на кілька мільярдів доларів. Угода також передбачає механізми захисту українських виробників від турецького демпінгу, включаючи антидемпінгові та компенсаційні заходи. Як вже було наголошено раніше, то ця угода надає змогу Україні вийти на нові ринки, а особливо Турецький, який повинен замінити залишки російського що функціонував до 2022 року.

В свою чергу для Туреччини ця угода прокладає шлях до її регіонального лідерства. Угода сприяє розвитку експорту до України, особливо у галузях легкої промисловості, автомобільного та хімічного секторів, а також забезпечує доступ до стратегічно важливих українських ресурсів, як зерно та сталь. Не менш важливою частиною цієї угоди для Туреччини є те що легка промисловість, хімічна продукція та автомобільні комплектуючі отримують преференційний доступ до України, що дозволяє збільшити продажі та зміцнити позиції турецьких виробників на ринку.

Підводячи підсумок щодо торгівельної угоди, можна сказати що вона спрямована на збільшення торговельного обігу до \$10 млрд у найближчі роки. Підписання цього договору фактично зміцнює стратегічне партнерство та економічну співпрацю між країнами, посилюючи їхню економічну взаємозалежність і забезпечуючи нові можливості для обох економік. Угода також сприяє стабільності в регіоні, зменшуючи вплив Росії через зміцнення зв'язків між іншими ключовими гравцями.

3.2. Перспективи розвитку військово-технічного україно-турецького співробітництва.

Співпраця між Україною та Туреччиною у військовій сфері почалась ще в 1993 році після підписанні відповідних документів між Міністерствами оборони обох країн [43]. 18 вересня 2008 року було ратифіковано один з основних нормативно-правових актів, який визначає співпрацю у сфері військово-технічних відносин між країнами – Угоду між Кабінетом Міністрів України та Урядом Туреччини щодо співпраці в оборонно-промисловій сфері. Ця Угода передбачає такі головні напрями співробітництва [44]: спільні дослідження та реалізація програм в оборонній промисловості обох країн, взаємна підтримка у виробництві та постачанні оборонних товарів і послуг, обмін науково-технічною інформацією з питань стандартів оборонної промисловості, а також співпраця між військово-технічними установами, підприємствами оборонного комплексу та ремонтними організаціями [43]. 25 січня 2011 року Україна та Туреччина підписали Спільну декларацію про створення Стратегічної ради високого рівня між двома країнами, яка закріпила особливий характер відносин – стратегічне партнерство. Цей документ також встановив основний інституційний механізм для реалізації співпраці між сторонами. До 2014 року, все ж слід сказати, що співпраця між ВПК та Мін. Оборони країн була не на високому рівні й загалом була не постійна. Вже після початку війни на сході України та Анексії Криму сторони почали співпрацювати більш активно. Таким чином вже з 2017 року, сторони уклали кілька угод пов'язаних з ВПК, де Україна та Туреччина зобов'язалась поставити необхідні компоненти до оновлення наявного в них озброєння, а саме поставлялись двигуни для БПЛА Туреччини, комплекти активного захисту та керовані ракети для танки М-60 Туреччини задля їх подальшої глибокої модернізації, а також радіостанції для ЗСУ [44, 45]. Після цього в 2019-2021 роках було укладено угоди про закупівлю сучасних БПЛА Bayraktar-TB2 для ЗСУ, що проявили себе під час війни у Нагірному Карабасі та показали свою

домінацію на полі боя. Україна була зацікавлена в цьому виді озброєння виходячи зі своїх військових доктрин асиметричного характеру та наступаючій загрозі з боку РФ. Не малу роль також грали й надсучасні тепловізійні комплекси, які Україна законтрактувала у ВПК Туреччини для своїх типів озброєння, переважно для ПТРК “Стугна-П”, що добре себе проявляли з часів АТО/ООС та після повномасштабного вторгнення 2022 року [46]. В 2019 році сторони почали співпрацювати в розробці сучасних керованих ракет, а також систем РЕБ та двигунів для озброєння авіаційних летальних апаратів та наземної техніки. Згодом почалась й співпраця щодо підготовки персоналу, військової освіти, а також обмін інформацією, картографією та гідрографією Чорного моря. В 2022 році після вторгнення РФ, Туреччина почала активно співпрацювати з Україною в плані поставок озброєння, модернізації його та пошуках шляхів подолання недосконалості й розробці нових систем ураження. Оскільки Україна була атакована, вона була змушена збільшити витрати на Оборонний сектор [46]. До речі з роками з часів здобуття незалежності з 1991 року, витрати коливались в районі 2%, з 2000-их років вже в районі 1%, після початку вторгнення РФ з 2014 та 2022 років бюджет Міністерства оборони та ВПК значно зріс спочатку до 2-5%, а після 2022 року до 38% відносно ВВП (Рисунок 3.2.).

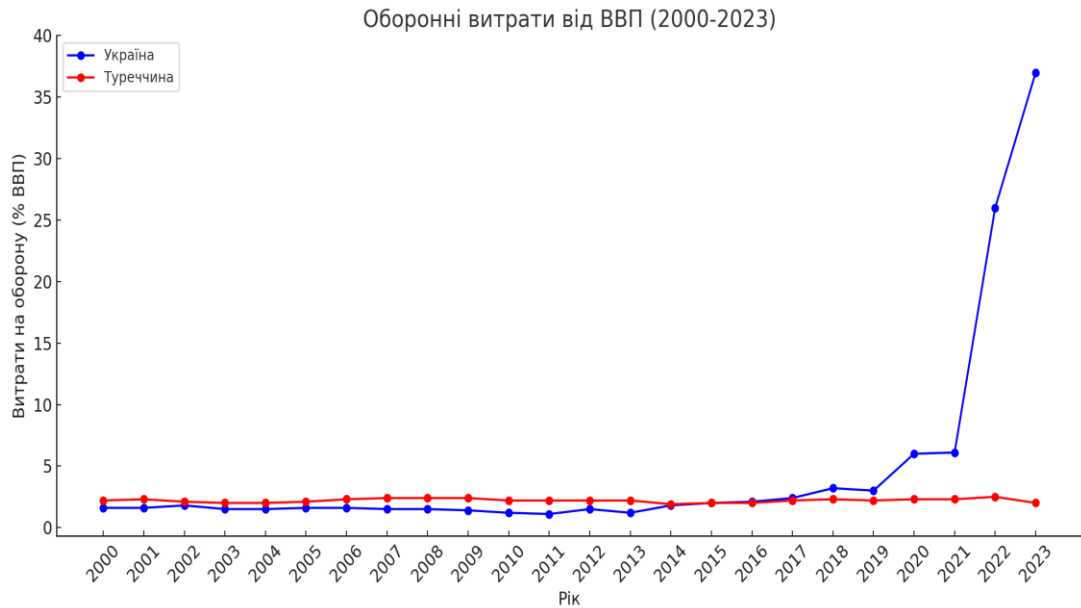

Рис. 3.1. Витрати України та Туреччини на оборону у % від ВВП з 2000-2022 років.

Джерело: складено автором на основі [44;45;46].

В свою чергу витрати Туреччини на оборону коливаються з 1,5% - 3% в період з 2014-2022 років. Слід ще згадати про експорт озброєння до Туреччини та України. Фактично Україна не мала змоги закупати озброєння з країн НАТО через фактичне ембарго з боку США, що прагнули деескалювати війну на Донбасі в геометричній прогресії. Туреччина країна-член НАТО, союзник США мала карт-бланш на закупівлю озброєння зарубіжом, що призвело витрати приблизно до 400 млн. доларів на рік в період з 2015-2021, а в 2014 витрати на закупівлю становили 1.5 млрд. доларів США. З початком 2022 року й війни в Україні, негласне ембарго на закупівлю озброєння було зняте, й в Україні появилася шанс ознайомитись з сучасними зразками озброєння, поставки БМП, танків, артилерії й інших систем ураження нараховують мільярди доларів США в період з 2022-2024 роки [44].

Порушуючи «Ембарго» з боку США та НАТО у 2015 році представники турецької та української військової промисловості зустрілися в Анкарі, де

Анкара відправила Києву військову амуніцію на суму близько 1 мільйона доларів. У 2016 році між двома країнами було підписано угоду про стратегічне співробітництво в галузі оборонної промисловості. Незабаром після цього Туреччина надала Збройним силам України військову амуніцію та обладнання на суму 4 мільйони доларів США. Цей крок з боку Туреччини пов'язан з тим що окрім України з Туреччиною ніхто не хотів співпрацювати з країн НАТО, бо були «ризики» того, що новітні технології можуть потрапити до ворожих країн й Холодна війна 2.0 що відбувається після 2000-их років буде загострена ще більше, а оскільки Туреччина мала проблеми на Південних своїх кордонах співпраця з Україною була стратегічним кроком, який фактично допомагав обом сторонам, покращити свої Збройні Сили та втілити в життя деякі напрацювання, як західного блоку так і колишнього СРСР. Хоча співпраця з Україною й почалась наприкінці 2010-их років, Туреччина ще раніше встигла стати регіональним експортером, який привернув значну увагу країн Чорноморського та Кавказького регіонів, а співпраця з Україною стала фактором вдосконалення вже наявних опрацювань в сфері розробки сучасного озброєння. Крім того, можна сказати, що проблеми, які обидві країни мають з Росією, послужили прихованим благом у розвитку турецько-українських відносин. Співпраця з Україною стала однією з сильних сторін Туреччини у боротьбі з впливом РФ на життєво важливі регіони для Туреччини будь-то Близький Схід або Кавказ.

В час Російсько-Української війни періода 2022-2024 Україна співпрацює з Туреччиною в області обслуговування радянської авіації, в першу чергу гелікоптери Мі-17, Мі-8 та Мі-24 (українські); постачання комплектуючих та обладнання для оснащення бойових модулів турецького виробництва керованими ракетами; виготовлення та постачання турбогвинтових двигунів; виробництво комплексів активного захисту. Також співробітництво з Турецьким ОПК зараз на найвищому рівні ніж це було до повномасштабної війни [45, 46]. Наприклад з 2022 року було укладено контракти з компаніями

«Aselsan», «Roketsan», «Havelsan», «МКЕК», «Delta Defense», «Baykar Makina» та багатьма іншими. За весь час до 2022 року, Туреччина активно поставляла Україні озброєння на кшталт боєприпасів, ББМ «Kıprı» та «Sobra», БПЛА «Bayraktar TB2», легке піхотне озброєння, різні РПГ турецького виробництва та важкі кулеметні системи. Однак більшість цих поставок не є офіційною складовою співробітництва й загалом схована від широкого загалу. Продажі озброєнь з Туреччини Україні відносно невеликі порівняно з військовою допомогою, яку надають США та європейські партнери, однак вони відіграли значну роль в перші місяці великої війни й допомогли Україні стримати окупаційні війська РФ. Турецькі дрони були особливо важливими, оскільки вони надавали інформацію для наведення і брали участь у потопленні російського флагманського корабля Росії «Москва», крейсера з керованими ракетами в Чорному морі 14 квітня 2022 року [45, 46].

Не менш важливою частиною співпраці також виступає спільні дослідження та розробки в сфері ВПК. Спільна комісія з питань оборонно-промислового співробітництва під спів головуванням заступників міністрів оборони України та Туреччини проводиться регулярно за домовленістю сторін. 8-ме засідання відбулося в Анкарі 15-18 травня 2023 року. Приблизно в 2019 році Туреччина почала розробляти свій новий ударний гелікоптер, двигуни для яких зобов'язались поставляти українські виробники «Мотор Січ» за підписаними контрактами. Контракти по двигунам йдуть на всі авіа проекти та на модернізацію поточних літальних апаратів що вже стоять на озброєння ЗС Туреччини. Турецька сторона в більшій мірі була зацікавлена в ракетних двигунах, що розробляла українська сторона. Не менш важливою частиною цих контрактів є поставка двигунів для новітніх БПЛА компанії Baykar. Українське державне підприємство «Івченко-Прогрес» забезпечує турецьку оборонну компанію Baykar реактивними двигунами типу AI-25TLT та AI-322F для бойового безпілота «Bayraktar KIZILELMA». Також Український ВПК консультує Турецьких партнерів з розробки власних двигунів для

модернізації багатопроцесових винищувачів F-16 та для нового перспективного винищувача 5-го покоління «КААН». Україна є важливою складовою розбудови власних Повітряних Сил для Туреччини, прикладом нещодавньої співпраці й невідворотного партнерства виступає підписання нових контрактів Українського ВПК з компанією «Baykar» в 2023 році.

З початку війни в 2022 році, після пакетів допомоги та інших видів співпраці в оборонно-промисловому комплексі, Туреччина та Україна підписали рамкову угоду, що передбачає спільну роботу над перспективними розробками в космічній та авіаційній сферах. Документ спрямований на посилення потенціалу оборонної промисловості обох країн. Він забезпечує взаємне визнання систем забезпечення якості оборонної продукції та сприяє впровадженню стандартів НАТО (AQAP) при розробці та закупівлі військової техніки. Це рішення є частиною ширшої угоди про військово-технічне співробітництво між Україною та Туреччиною, що почалося у 2020 році [47]. Міністр оборони України Рустем Умеров підкреслив, що ця угода сприятиме впровадженню єдиних стандартів якості продукції між країнами та наблизить Україну до стандартів НАТО у військово-промисловій сфері. Однією з умов угоди також було те що компанія Baykar побудує на теренах України один зі своїх заводів, що буде розробляти та виробляти перспективні ударні БПЛА «Bayraktar TB-2» та «Akinci». Турецька компанія Baykar планує завершити будівництво заводу з виробництва безпілотників Bayraktar в Україні до серпня 2025 року. За словами генерального директора Халука Байрактара, “завод вже готовий на 80%, а необхідне обладнання замовлене. Початок виробництва залежатиме від розвитку війни, але об'єкт буде готовий у зазначений термін”. В 2023 році доходи компанії досягли 2 мільярдів доларів, що значно більше за попередні \$1,4 млрд. 90% доходів Baykar отримує від експорту, що становить третину всього оборонного та аерокосмічного експорту Туреччини. На кінець 2024 року, також було додано новий пункт в реалізацію цього проекту, сумісно

з цим заводом будується й центр обслуги для вже наявних систем БПЛА Турецького виробництва, що активно використовуються збоку ЗСУ [47].

До повномасштабної війни, в період з 2016-2019 років між Україною та Туреччиною йшли перемовини про контракт, про будівництво сучасних бойових кораблів для ВМС України. Корвети класу «Ada», здалися перспективною складовою для захисту Українського Чорного моря, було замовлено 4 кораблі цього типу, однак вироблено було лише 1 з них, через те що спочатку планувалось залучити до будівництва інших Українську промисловість, але вторгнення РФ змінила плани сторін й контракт фактично відкладено на невизначений термін. Єдиний побудований корвет пройшов всі іспити в Туреччині та залишиться там до кінця війни через загрозу його втрати та через дію Конвенції Монтре. Стисло інформацію про допомогу та співпрацю буде викладено в таблиці нижче [48, 49].

Таблиця 3.2.

Таблиця допомоги та контрактів по озброєнням

Тип допомоги / Контракту	Короткий опис	Стан / Кількість
Безпілотники "Bayraktar"	Передача дронів для ЗСУ, активно використовуваних на фронті.	Кількість не уточнена.
Завод з виробництва БПЛА	Будівництво підприємства в Україні для виготовлення дронів.	Завершення очікується до 2025 року (80% готово).
Сервісний центр для БПЛА	Обслуговування вже наявних дронів турецького виробництва.	Реалізується разом із заводом.
Корвети "Ada"	Постачання сучасних бойових кораблів для ВМС України.	Замовлено 4, побудовано 1, перебуває в Туреччині.
Закупівля боєприпасів	Сприяння в отриманні артилерійських снарядів через Пакистан.	Інформація неофіційна, без уточнення кількості.
Спільні розробки	Проекти у військовій сфері, впровадження стандартів НАТО.	Підписано рамкову угоду.

Озброєння періоду 2022-2023 років	Постачання ББМ «Kіrpi», «Cobra», БПЛА «Bayraktar TB2», Артилерійських установок, РПГ, кулеметів та боєприпасів	Переважно неофіційно, дані приховані.
-----------------------------------	--	---------------------------------------

Джерело: складено автором на основі [45;46;47;48].

Підсумовуючи слід зауважити, що активна співпраця між Україною та Туреччиною почалась ще перед великою війною, а саме орієнтований час укладання важливих для сторін контрактів є приблизно 2018-2019 роки. Допомога Туреччини у військовій сфері хоч і є малою відносно інших країн донорів, однак ця допомога допомогла Україні виграти час в 2022 році та надала змогу провести кілька контр-наступів, що покращило ситуацію на фронті та надало, як українським так і турецьким виробникам зброї, фідбеки та розуміння, що потрібно вдосконалити та виробляти в сучасних умовах задля збереження екіпажу, операторів та інших бійців, що користуються броньованою технікою в умовах війни. До речі слід додати ще, що ймовірно Туреччина виступила посередником в покращенні взаємин між Пакистаном та Україною та просувала закупівлю Пакистанських боєприпасів 122 та 152 калібру для артилерійських систем радянського зразка, що стоять на озброєнні ЗСУ, однак знову таки жодна сторона не підтвердила цей факт, а всі дані з цього приводу були здобуті лише завдяки волонтерам з OSINTу, що став основною складовою для розвідки на сучасному полі бою [48, 49].

3.3. Перспективи розвитку зовнішньо-політичного співробітництва України та Туреччини в умовах війни.

Становлення відносин між Україною та Туреччиною має глибоке коріння у минулому уходячи в часи створення та розквіту Київської Русі й в часи переселення тюркських народів у Європу. Ще в 9 столітті існувало багато кочових племен, що мали коріння від тюркських племен [50]. Київська Русь часто воювала з представниками цього етносу, однак частіше за все ніяких преференцій в результаті не було отримано. Наближаючись до перших контактів зі справжніми тюрками, краще почати розмову з моменту вторгнення Чингіз Хана у Європу. Саме в ті часи 13 сторіччя почалася експансія Монгольської Імперії, основу війська якого складали Татари та Тюркські племена зі Східного Туркестану (Сучасна Центральна Азія та Регіон Сіньцзян у КНР) [51]. Ця експансія торкнулась також багато племен, що мали зв'язки з Туркестаном, а саме т. з. Плем'я Кипчаків, Волжські Булгари й інші, всі вони були покорені Чингіз Ханом й велика частка стала служити йому й поповнювати військо й далі захоплювати нові землі. Мала частка представників цих племен, бігла на Русь й ставала пліч о пліч в боротьбі проти Монголів. Згодом ці плем'я, що присягнули Чингіз Хану стануть авангардом, який захопить Київ, й буде створена васальна держава яка відома сучасному світу, як Золота Орда. Ці події показують, що тюркські племена є невід'ємною частиною історії України і їй відносин з Туреччиною та іншими народами. Наступним етапом є фактичний розподіл України на Галицько-Волинське князівство та Золоту Орду, яка довгий час правила південною та східною частинами України. Галицько-Волинське князівство згодом стане частиною Великого Князівства Литовського, за рахунок Чого контроль Слов'янських народів над Україною буде розповсюджено знову на Центральну та Північну частину, а після унії з Польщею Литва та Галицьке Князівство фактично

створить союзну державу, яка складалась з трьох формувань й таким чином відбудеться розквіт Речі Посполитої. За рахунок цього поділу відбувався розквіт вже національний й він був не пропорціональний, згодом ще й на територіях України почнуть з'являтися Московити, які будуть проводити активну асиміляцію населення [51].

З 16-17 століть починаються активні контакти між Українськими державними формуваннями та Кримськими Татарами й Османською Імперією, яка утворилась внаслідок занепаду Східної Римської Імперії (Ромея або Візантія) й активної експансії кочових племен з Туркестану [50, 51]. Саме початок перших прямих відносин між Турками й Українцями, а краще сказати Козаками почались на початку 17 сторіччя, коли Українці почали тікати від гніту Речі Посполитої та Московського Царства. Біжучи від цих можна сказати імперій, на землі, що колись належали Половцям, Хазарам й Золотій Орді й на той момент вважались дикими вже колишні кріпаки почали формувати перші Українські Козацькі загони й згодом Державу. Організовуючись в різного роду загону Козаки почали реалізовувати рейди на Крим, а ще згодом проводили набіги вже на Османські фортеці на Півдні України й морські рейди на узбережжя Чорного моря Малої Азії. Поява флоту в Козацьких загонів ознаменувала кінець одноосібного правління над Чорним морем Османською Імперією, й фактично ставало прямою загрозою для останньої оскільки стратегія щодо домінування й безпеки в регіоні переставала працювати. Однак, якщо не брати до уваги рейди й втрату контролю над безпекою регіону, Османська Імперія все ж розглядала Козацькі загони, як потенційне військо для найму, аби ті воювали проти ворогів Імперії. Вже в 1630-ті роки Козаки починають створювати власну державу, що стає черговим поштовхом до подальших контактів, конфліктів й відносин тодішньої України з Османами.

В 1648-1654 роках Козаки почали велике повстання проти Речі Посполитої, що в майбутньому залучить майже всіх сусідів останньої до протистояння, а в результаті буде створено Козацький Гетьманат, а фактично

Республіку українських козаків. На початку повстання тодішній Гетьман Богдан Хмельницький, прагнув знайти союзників для повалення правління Речі Посполитої на теренах України, потенційними союзниками для нього були Кримські Татари, що були васалами Османів й сама Османська Імперія [50, 51]. В цей період Гетьманат проводив активну комунікаційну політику з Південними сусідами, й у Стамбул відправлялось багато послів, в результаті чого було укладено одну з перших угод між козацькою Україною та Османською імперією яка надавала українським суднам свободу мореплавства у Чорному морі та право проходу через турецькі протоки, українські купці на 100 років звільнялися від митних зборів та інших податків. Однак угодою не єдині, Кримські татари вступили у союз з Богданом Хмельницьким, але був нюанс, хоча вони й воювали на боці України й проводили спільні дії, все ж таки цілі в цих держав були різними й в період визвольної війни, не раз Кримські Татари заважали здобути Хмельницькому вирішальні перемоги. Ще й сипався фронт дипломатичний, бо коли війна вже затягувалась суттєвої підтримки від Османів Гетьманат так і не отримав, через кілька факторів, а саме внутрішня нестабільність в Османській Імперії, а також її війна в Середземному морі. Всі ці фактор й історичні події фактично стали причиною подальшого зникнення України й перетворення її в колонію Москви, розповсюдження впливу Московитів на Чорноморський регіон, Кавказ, Кубань й інші не менш важливі для самої Османської Імперії регіони. В 1672 році залишки незалежних Козаків під проводом П. Дорошенка вступили у військовий союз з Османами та Кримчанами, задля повалення панування Московитів та Речі посполитої, однак, як завжди союзи не завжди мають однакові цілі, в результаті знову вільною Україна стати не змогла й розподіл на 3 ворогуючі імперії був неминучим. Хоча на цьому історія відносин в козацькі часи не закінчується, Османи та Гетьмани протягом 17 сторіччя та на початку 18 століття заключали союзи та підтримували зв'язки задля протистояння Московитам, однак час вже

було втрачено й зростання могутності Московії вже було не за горами, ніякі повстання вже не могли зупинити експансію північного ворога [50, 51].

Після завершення козацької епохи, будь які контакти між Туреччиною й Україною згасали. Однак 20 сторіччя, стало цієї птицею Феніксом що відновило зносини, бо саме в цей період починаються найкровопролитніші конфлікти світу, перерозподіл світового устрою й інші не менш важливі події. Слід зауважити, що на початок 20-го сторіччя Україна була розділена між Російською Імперією та Австро-Угорщиною [50, 52]. На 1914 рік, коли почалась Перша Світова Війна(ПСВ), на теренах України вже зродилось багато політичних партій та інших військово-політичних рухів, що прагнули здобути незалежність України. Планувалося, що це можливо зробити після капітуляції Росії, та окупації Центральними Державами терен, що належать Україні, задля цього різні українські рухи, почали активно контактувати з Османською Імперією, щоб вона лобіювала ці ідею Німеччині та Австро-Угорщині, однак ця ідея була відхилена. В 1917 році в Росії відбувається переворот більшовиків, й фактично починається громадянська війна, в цей самий час утворюється й Українська Народна Республік (УНР), що починає свою боротьбу за незалежність. В 1918 році Центральні держави наближались до своєї поразки й в Османській Імперії відбувались процеси, що свідчили про інтенсивний розпад, в результаті якого вже в 1923 році буде встановлена Турецька Республіка, що існує й по сьогодні. Але в 1918 році відбулось не мало процесів, що розвинули дипломатію між Україною та Туреччиною (на той момент ще Османська Імперія). А саме Туреччина стала однією з перших країн, які визнали Українську Народну Республіку в 1918 році, тоді ж сторони відкрили дипломатичні місії. Загалом, визнання УНР припадало на час підписання Брестського мирного договору, що в подальшому також зіграло свою роль в відносинах між Україною та Туреччиною. Перші офіційні контакти й подальші умови співробітництва були пов'язані з економічною та військовою сферою, а саме Османська Імперія зобов'язалась допомагати УНР у боротьбі з

Більшовиками, а Україна в свою чергу повинна експортувати пшеницю й інші сільськогосподарські товари, це було пов'язано з тим, що Центральні Держави переживали велику продовольчу кризу, яку спричинили бойові дії РСВ. Не останню роль у визнанні з боку Османської Імперії відіграла й стратегія безпеки, Османи прагнули створити буферну державу на півночі й витіснити Росію з Чорноморського регіону. Однак незабаром після встановлення цих відносин, як УНР, так і Османська імперія зіткнулися зі значними внутрішніми та зовнішніми викликами. Османська імперія зазнала поразки у Першій світовій війні, і в листопаді 1918 року було підписано Мудроське перемир'я, що фактично означало кінець Османської імперії. Після цього розпочалася її окупація державами Антанти, що призвело до значних політичних змін. Водночас УНР також не змогла втримати свою незалежність через внутрішні суперечки, наступ більшовиків і зміну політичної ситуації після Першої світової війни. Відтак, до 1922 року обидві держави фактично припинили своє існування в колишньому вигляді: Османська імперія трансформувалася у Турецьку Республіку, а УНР втратила незалежність, й знов ці події на довгий термін аж до 1992 року звели відносини між Україною та Туреччиною нанівець [50, 51, 52].

Період окупації України з боку СРСР можна сказати нічим не виділявся в плані відносин між Туреччиною та Україною, однак з розпадом "Імперії зла" під кінець 20 сторіччя, Україна знов постала з попелу СРСР й почала відновлювати свої дипломатичні відносини. Співробітництво між Туреччиною та Україною почалось в 1992 році й цього року було підписано «Протокол про встановлення дипломатичних відносин». 3 квітня 1992 року в Києві було відкрите Посольство Туреччини, а 3 січня 1993 року в Анкарі розпочало роботу Посольство України. На території Туреччини діють також Генеральне консульство України у Стамбулі та Консульство України в Анталії [51]. Туреччина представлена консульством в Одесі та посольством в Києві. Основи добросусідських українсько-турецьких взаємин було закладено в таких

міжнародно-правових документах, як Договір про дружбу і співробітництво між Україною і Туреччиною від 4 травня 1992 року та Спільний план дій між Кабінетом Міністрів України та Урядом Туреччини з розширеного співробітництва від 2 квітня 2004 року. Окрім розвитку двосторонніх відносин, Україна стала членом-засновником Організації Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС), яка була заснована як ініціатива Туреччини, спрямована на встановлення стабільності в Чорноморському регіоні.

В період 2000-их років, відносини між Україною та Туреччиною набували все більшого темпу, для Республіки Туреччина сама Україна стала пріоритетним партнером в зовнішній політиці. Коли в Україні відбулась перша Революція, а саме «Помаранчева» в 2004 році прем'єр-міністр Туреччини здійснив візит до Києва, в якому презентував своє бачення співпраці між країнами в усіх важливих сферах, а саме політична, економічна, сфера безпеки, військова, научно-технологічна, культурна тощо. Тобто в період з 2004-2005 року, дипломатичний діалог та співпраця були на найвищому рівні, також слід зауважити, що візит Ердогана після революції в Україні містив план Євроатлантичної інтеграції нашої держави. Прагнення Туреччини зберегти баланс сил в Чорноморському регіоні та створити для нього усі умови стабільності, сформували відносини з Україною з точки зору перспективи членства України в НАТО і ЄС [53].

25 січня 2011 року сторонами було підписано Спільну декларацію про створення Стратегічної ради високого рівня між Україною та Туреччиною, якою встановлено стратегічне партнерство між двома країнами і визначено інституційний механізм його реалізації [51]. У 2011-2013 роках спостерігалася активізація політичних контактів на вищому рівні. Відбувалися регулярні зустрічі між президентами та міністрами обох країн. Президент Віктор Янукович та прем'єр-міністр Туреччини Реджеп Таїп Ердоган провели кілька офіційних візитів, під час яких обговорювалися питання двосторонньої співпраці та стратегічного партнерства. Також період до 2014 року став

важливим з точки зору зростання партнерства та співпраці й на міжнародній арені, а саме в ООН, ОБСЄ, Рада Європи, Чорноморська Ініціатива а також не менш важливе НАТО, в яке прагне потрапити Україна, а Турецька Республіка потрохи лобіює необхідність нашого приєднання. Всі ці події, угоди й взаємини підняли співробітництво обох країн до рівня Стратегічного партнерства, а також в 2011 році було підписано угоду, яка покращила питання візового режиму, що ще більше посприяло поглибленню відносин. А коли в 2017 році було відмінено візовий режим, відносини набули нового рівня, до періоду 2020-их років, громадяни обох країн мали змогу відвідувати країни лише за посвідченням особи [54].

Відносини між Україною та Туреччиною з 2014 до 2022 року стали ще тіснішими та стратегічно важливими, особливо на тлі анексії Криму Росією та війни на сході України [55]. Цей період характеризувався поглибленням співпраці у політичній, військовій, економічній та гуманітарній сферах. Саме в 2014 році Туреччина підтримує суверенітет та територіальну цілісність України й засуджує анексію Криму одною з перших країн. Ця подія не оминула й міжнародні площадки, як ГА ООН, на якій Туреччина стала засновником резолюції «Територіальна цілісність України» та «Ситуація з правами людини в Автономній Республіці Крим і місті Севастополь» [51, 54].

Відносини між Україною та Туреччиною стали більш активними на найвищому рівні. Регулярні зустрічі президентів України Петра Порошенка, а потім Володимира Зеленського, та президента Туреччини Реджепа Таїпа Ердогана, створили платформу для обговорення важливих питань безпеки, економіки та політики. Туреччина стала важливим посередником у діалозі України з іншими країнами Чорноморського регіону. Туреччина стала співавтором та підтримала резолюції ГА ООН «Агресія проти України» від 02.03.2022, «Гуманітарні наслідки агресії проти України» від 24.03.2022, «Про справедливий і сталий мир в Україні» від 23.02.2023, а також всі інші резолюції ГА ООН ініційовані Україною у зв'язку з війною РФ проти України [54, 55].

Це не єдине в чому відбувається спільна стратегічна співпраця, голови обох держав також проводять щорічний діалог в рамках проекту «Стратегічної ради високого рівня між Україною і Туреччиною» (табл. 3.3.), а також відбувається й діалог між зовнішньополітичними відомствами.

25 січня 2011 року було підписано Спільну декларацію про створення Стратегічної ради високого рівня між Україною та Туреччиною, якою було зафіксовано встановлення стратегічного партнерства між двома країнами. Стратегічна рада високого рівня (СРВР) є найвищим органом між Україною та Туреччиною, який розробляє стратегію і основні напрямки двосторонніх відносин і координує здійснення важливих проектів у важливих сферах [51, 55].

Таблиця 3.3.

Контакти на найвищому рівні президентів України та Туреччини

Дата	Місто	Питання зустрічі
5 січня 2019 р.	Стамбул	Томос про автокефалію, Розширенню військової співпраці, вирішення питання Кримських Татар.
7 серпня 2019 р.	Анкара	Постачання турецьких безпілотників Bayraktar TB2, Переговори щодо угоди про вільну торгівлю.
16 жовтня 2020 р.	Стамбул	Розширення військової співпраці, а саме співпраця ОПК та інших індустріальних хабів.
10 квітня 2021 р.	Стамбул	Спільне виробництво оборонної техніки та модернізацію збройних сил, Економічну співпрацю та перспективи підписання угоди про вільну торгівлю.
21 вересня 2021 р.	Нью-Йорк	Підтримка суверенітету та територіальної цілісності України, де Турецький лідер, знов підтримав Україну та виступив на захист Кримських Татар, що страждають від окупації РФ. Кримська платформа.
3 лютого 2022 р. - 18 серпня 2022 р.	Київ	Зернова угода, посередництво Туреччини в обміні полоненими, Реалізація зернової угоди та безпека на Чорному морі, Обговорення ситуації на Запорізькій атомній електростанції
07-08 липня 2023 р.	Стамбул	Дипломатичні зусилля для завершення війни, Подальша гуманітарна підтримка Україні.

Джерело: складено автором на основі [51;54;55].

В більшості цих зустрічей сторонами обговорювалось посилення співпраці у економічній, військовій та гуманітарній сферах, задля забезпечення стабільності в Чорноморському регіоні. Контакти між Володимиром Зеленським та Реджепом Таїпом Ердоганом з 2019 по 2023 рік значно зміцнили стратегічне партнерство між Україною та Туреччиною. Туреччина відіграє важливу роль не лише у військовій і економічній співпраці, але й на дипломатичному рівні, виступаючи посередником у переговорних процесах.

Однак, слід зауважити, що після початку відкритої війни, Туреччина зайняла нейтральну позицію з більш проукраїнською стороною, це пов'язано з багатовекторною політикою держави, а також її інтересами на Кавказі та Середній Азії. Не малу роль в її «Нейтралітеті» також грає питання енергетичної безпеки, бо більшість корисних копалин й інших необхідних ресурсів поставляється з РФ [56, 57]. Загалом, у 2019-2023 роках співпраця між Україною та Туреччиною на високому рівні суттєво поглибилася, особливо у відповідь на виклики Російсько-Української війни. Туреччина продовжує балансувати між підтримкою України і збереженням власних інтересів у відносинах з Росією [56, 57].

Як приклад активної залученості Туреччини до Російсько-Української війни можна розглянути «Зернову угоду». Зернова угода, або Чорноморська зернова ініціатива, була укладена в липні 2022 року за участю України, Росії, Туреччини та ООН [58, 59]. Вона передбачала створення безпечного коридору для експорту українського зерна через три порти (Одеса, Чорноморськ, Південний) у Чорному морі. Основною метою було забезпечення глобальної продовольчої безпеки, особливо для країн Африки, Азії та Близького Сходу, які залежать від постачання українського зерна. За час її дії Україна експортувала близько 33 мільйонів тон зернових, що значно знизило ризик голоду в уразливих регіонах світу. Росія неодноразово висловлювала невдоволення умовами угоди, заявляючи, що більшість зерна постачається до розвинених

країн, а її власні вимоги не виконуються. Серед цих вимог були підключення «Россільгоспбанку» до системи SWIFT, скасування санкцій на страхування російських суден, запуск аміакопроводу Тольятті-Одеса та розмороження активів, пов'язаних із сільським господарством [58, 59]. У липні 2023 року Росія оголосила про вихід з угоди, посилаючись на недотримання її умов. Вона також припинила гарантувати безпеку судноплавства в Чорному морі [60]. Можна сказати, що насправді ця угода надала час Україні розробити та підготувати свої надводні дрони, які значно скоротили популяцію ЧФ РФ та його домінування на морі, через що навіть зараз флот Росії не підходить до Криму. Ця угода зіграла значну роль й для економіки України, бо відновлення експорту дало кілька десятків мільярдів, а також відпала необхідність використовувати території європейських країн (Польща, Німеччина та Словаччина були основними транзитними хабами на час втрати контролю над Чорноморським узбережжям) для своєї торгівлі. З виходом РФ з цієї угоди, вона почала бомбардувати Українську інфраструктуру та порти, однак Україна демонструє готовність продовжувати забезпечувати експорт зерна, попри військові загрози [60]. Зернова угода залишається важливим елементом геополітичної боротьби, впливаючи на регіональну безпеку та глобальні продовольчі ринки. Туреччина мала кілька ключових мотивів підтримувати Чорноморську зернову ініціативу. Її географічне положення як чорноморської держави надавало їй унікальну можливість відігравати роль посередника між Україною та Росією, зернова угода підсилила міжнародний статус Туреччини, демонструючи її дипломатичну вагу в регіоні. Це також дозволило президенту Ердогану позиціонувати Туреччину як миротворця, що надало певні політичні переваги. Не менш важливою була й економічна складова та продовольча безпека самої Туреччини, оскільки ця держава була практично основним імпортером зерна з України. Розглядаючи геополітичний чинник, то безпека самої Туреччини була під загрозою, через блокування Українського експорту, бо інші регіони як от Близький Схід та Північна Африка могли бути значно

дестабілізовані, що вплинуло би на Туреччину та її геополітичні амбіції, як приклад, великою загрозою могли бути будь-які дестабілізаційні процеси з радикальними змінами та багато біженців що також торкнулося би й самої Турецької Республіки, як це було й в часи активної громадянської війни в Сирії. Вже аналізуючи участь та ініціативу яку представила Турецька Республіка можна сказати, що ця держава продемонструвала готовність співпрацювати з Україною навіть у складних умовах війни, зокрема шляхом підтримки її експорту, що є критично важливим для економіки. Україна, своєю чергою, висловлювала вдячність Туреччині за посередництво та допомогу в міжнародних переговорах, зокрема в рамках зернової угоди. Але відносини нажаль не перейшли в активну фазу, а так і залишились на етапі балансування з боку Туреччини, бо все ж таки ця держава значно залежить від ресурсів з РФ, однак участь Туреччини в угоді допомогла зберегти баланс у її відносинах із обома сторонами, продовжуючи співпрацю з Україною, але водночас не загострюючи конфлікт із Росією [61]. Задля переманювання Туреччини остаточно на свій бік нашої державі необхідно проводити активну дипломатичну роботу на Турецькому дипломатичному фронті, якщо необхідно розширювати штат співробітників посольств та приділяти велику увагу цій державі, бо саме вона на перспективу може стати ключовим союзником для України. Посилення політичного діалогу та нарощення економічних зв'язків мають відіграти значну роль у послабленні впливу Росії на Туреччину. Обидві країни(Україна та Туреччина) зацікавлені в посиленні регіональної безпеки й спільних проектах у Чорноморському басейні, що дозволяє розвивати стратегічне партнерство. Україні слід адаптуватись до збалансованої політики Туреччини та створити своє лобі всередині країни, як це наприклад роблять інші країни, прикладом такого може бути Ізраїль, що створив лобі в США, яке просуває саме інтереси Ізраїлю. Україна має зробити щось подібне, необхідно показати Туреччині, що наша держава є не просто буфером на півночі регіону, а важливим гравцем без якого Туреччина приречена увійти в повну залежність

від геополітичних амбіцій РФ, втрачаючи свій вплив як регіонального лідеру та відкату своєї політики до часів Холодної війни.

Отже, розбудова відносин пройшла багато етапів й зараз між Україною та Турецькою Республікою розвиваються у рамках стратегічного партнерства двостороннього рівня, так і багатосторонніх механізмів і спрямовані на забезпечення підтримки, співробітництва та встановлення безпеки у Чорноморському регіоні. Сторони вживають заходів для поглиблення взаємодії в торговельно-економічній, безпековій, оборонно-промисловій, освітній, науковій та інших сферах. Розглядаючи на перспективу можна сказати, що хоч Туреччина й відіграє надважливу роль у регіоні, вона все ж таки вимушена балансувати між своїми партнерами та інтересами, однак в останній час політичні інтереси співпадають з Українськими, що відкриває нові шляхи до розбудови співпраці з можливим розширенням дипломатичного діалогу та переходу до статусу стратегічних партнерів.

Висновок до Розділу 3

У третьому розділі було здійснено глибокий аналіз сучасного стану та перспектив розвитку українсько-турецьких відносин з моменту їх становлення й в час російсько-української війни. Особливу увагу приділено зовнішньоекономічному співробітництву, яке залишається одним із ключових напрямів взаємодії між двома державами. Розвиток торгівлі, реалізація спільних інфраструктурних і енергетичних проєктів підкреслюють прагнення обох країн до зміцнення економічних зв'язків навіть у складних геополітичних умовах.

Аналіз військово-промислового співробітництва показав, що обидві країни виступають стратегічними партнерами в сфері ОПК. Туреччина, активно співпрацюючи з Україною у виробництві озброєнь і спільних технологічних проєктів, сприяє адаптації України до сучасних викликів у сфері

безпеки. Не малу роль заграла й допомога військовим піхотним озброєнням та технікою на початку війни.

Зовнішньополітичний вимір співробітництва між Україною та Туреччиною показав важливість спільних дипломатичних зусиль у протистоянні загрозам, пов'язаним із російською агресією. Дослідження дипломатичних відносин між Україною та Туреччиною показало високий рівень підтримки в умовах сучасних викликів. Туреччина виступає активним посередником у міжнародних процесах, зокрема в організації зернових коридорів та гуманітарних ініціатив, що сприяють пом'якшенню наслідків російської агресії. Важливу роль відіграють регулярні двосторонні зустрічі на високому рівні, які дозволяють координувати спільні дії у сфері безпеки, економіки та міжнародної дипломатії. Однак Україні слід розробити більш гнучку стратегію для співпраці з Туреччиною, щоб створити такі умови де альтернатив у стратегічному партнерстві окрім України в Туреччині нема.

ВИСНОВКИ

У результаті дослідження Співробітництва України та Туреччини можна зробити наступні висновки:

1. Розкрито теоретичні засади міжнародних відносин та еволюцію їх розвитку, в роботі було розглянуто основні концепції, що визначають сучасні міжнародні відносини. Теорії реалізму, лібералізму та марксизму відіграють ключову роль у формуванні зовнішньої політики держав, а також у визначенні їхніх інтересів на міжнародній арені. Особливу увагу також було приділено вивченню еволюції світових систем, які визначали політичну архітектуру міжнародних відносин на різних етапах історії. Цей аналіз дозволив оцінити роль різних теорій і світових систем у формуванні глобальної політики і допоміг виявити ключові фактори, що впливають на геополітичну ситуацію в Чорноморському регіоні.

2. Було визначено Роль геополітики у формуванні міжнародних відносин. геополітичні фактори мають значний вплив на структуру та динаміку міжнародних відносин, зокрема в умовах глобальних змін та регіональних конфліктів. Геополітика як наука про взаємодію держав у контексті їхнього географічного розташування, природних ресурсів, військової потужності та економічного потенціалу допомагає розкрити причини і наслідки міжнародних конфліктів і союзів, а також політичну орієнтацію держав. Розгляд геополітики в контексті міжнародних відносин дозволяє краще зрозуміти, як країни формують свої зовнішньополітичні стратегії, зважаючи на специфіку географічного положення, історичні умови та стратегічні інтереси. Важливими є концепції таких відомих геополітичних мислителів, як Маккіндер і Спайкман, що визначають контроль над ключовими територіями і шляхами сполучення як вирішальний фактор у світовій політиці.

3. Було також розглянуто методи дослідження геополітики. Визначено, що для вивчення геополітики, як складного і багатогранного явища

застосовуються різноманітні методи, кожен з яких дозволяє розглядати геополітику з різних аспектів і рівнів. Зокрема, було розглянуто кілька основних методів, серед яких системний, діяльнісний, порівняльний, історичний, функціональний та інституціональний. Загалом, комплексне використання цих методів дозволяє більш глибоко аналізувати геополітичні процеси та стратегії, а також дає можливість чітко окреслити взаємодію між Україною та Туреччиною в умовах глобальних викликів і регіональних конфліктів. Це дає можливість не лише зрозуміти минулі тенденції, але й спрогнозувати подальший розвиток міжнародних відносин у Чорноморському регіоні.

4. Визначено трансформацію зовнішньополітичних концепцій держав щодо Чорноморського регіону, що дозволило виявити ключові етапи трансформації геополітики у міжнародних відносинах. Від давніх часів регіон виступав важливим геополітичним центром завдяки своєму стратегічному розташуванню, з'єднуючи Європу, Азію та Близький Схід. Протягом історії Чорноморський регіон ставав ареною протистояння великих держав, що впливали на його політичний, економічний і безпековий розвиток. У сучасний період його значення зросло у зв'язку з геоекономічними факторами, зокрема енергетичними маршрутами, транспортними коридорами та міжнародною торгівлею. Дослідження зовнішньополітичних концепцій держав регіону є важливою складовою для оцінки сучасних викликів і формування стратегій безпеки для всіх його акторів.

5. Було з'ясовано яку роль відіграє Туреччина в чорноморському регіоні та які основні геополітичні амбіції вона має. Туреччина є невід'ємною частиною регіону всю історію існування Османської імперії та згодом Турецької республіки. Її стратегічне розташування, військовий потенціал та економічні можливості дозволяють їй виступати регіональним лідером, який активно впливає на формування безпекової архітектури регіону. Туреччина балансує між інтересами глобальних гравців, таких як НАТО, США та Росія, і

своїми національними інтересами, спрямованими на зміцнення власної позиції у регіоні.

6. Розкрито зміст гео економічного співробітництва Туреччини з країнами чорноморського регіону, який базується на спільних інтересах у сфері торгівлі, енергетики та інфраструктури. Туреччина, як одна із засновниць ОЧЕС, активно сприяє розвитку регіональних економічних ініціатив, зокрема у сферах транспорту, торгівлі та енергетики. ОЧЕС виступає платформою для координації зусиль щодо інтеграції економік країн-учасниць, посилення їхньої конкурентоспроможності та залучення інвестицій. Участь Туреччини в ОЧЕС підкреслює її стратегічну роль у створенні умов для сталого розвитку Чорноморського регіону. Гео економічне співробітництво також є важливим інструментом зміцнення позицій Туреччини у Чорноморському просторі та просуванні її цілей та амбіцій мирним шляхом.

7. Визначено перспективи україно-турецького співробітництва в умовах війни. По-перше це Розвиток зовнішньоекономічного співробітництва України та Туреччини. Виявлено, що обидві країни прагнуть до розширення торгівлі, зокрема через спільні проекти у сферах промисловості, сільського господарства, транспорту, енергетики та сфери послуг. Особливу увагу приділено підписанню угоди про зону вільної торгівлі, яка відкриває нові можливості для збільшення обсягів товарообігу. Співпраця в цій сфері демонструє взаємовигідний характер економічних відносин, що сприяє зміцненню стратегічного партнерства між країнами. По-друге проаналізовано розвиток військово-технічного співробітництва України та Туреччини з 2014 року по 2024. Спільні проекти, такі як виробництво безпілотників, обмін військовими технологіями та модернізація оборонних систем, сприяють зміцненню обороноздатності України. Туреччина також виступала на початкових етапах одним з головних помічників для ЗСУ шляхом поставок озброєння, як піхотного так і транспорту за артилерією й згодом боєприпасами для неї. Співпраця також включає спільні проекти у сфері бронетехніки,

протитанкових систем та кораблебудування. Анкара активно підтримує модернізацію українських оборонних підприємств, сприяючи залученню українських технологій до створення спільних продуктів. Значний акцент робиться на виробництві та адаптації військової техніки до сучасних умов війни, що дозволяє обом сторонам зміцнювати власні оборонні потенціали. Не менш важливою частиною також є й спільні навчання в рамках НАТО, де сторони активно співпрацювали та навчали своїх військових. Й по-третє проаналізовано політичні відносини України та Туреччини з часів заснування перших державних утворень цих країн по-сьогодні. Зовнішньополітична взаємодія між Україною та Туреччиною набула нового значення в умовах російської агресії. Туреччина займає важливе місце у міжнародній дипломатії щодо України, поєднуючи підтримку її суверенітету з прагненням залишатися посередником у конфлікті. Анкара неодноразово висловлювала засудження агресивних дій Росії, водночас зберігаючи діалог із Москвою, що дозволяє їй сприяти реалізації важливих ініціатив, таких як зерновий коридор та обмін полоненими. Створення угоди про зерновий коридор, що вивільнила частину економіки України та допомогла запобігти глобальних наслідків від припинення активних поставок продовольства до Африки та Близького сходу було б неможливим без участі в ній Туреччини. Турецька Республіка виступає важливим партнером України у формуванні чорноморської архітектури безпеки, спрямованої на стримування російської агресії та захист свободи судноплавства.

У загальному висновку, співпраця України та Туреччини визначається низькою факторів, а саме це геополітичні цілі, положення та події в регіоні. З геополітичної точки зору, країни мають спільні цілі та загрози як от в сучасному світі це прагнення РФ стати гегемоном яким вони були за часів імперії та СРСР. Співпраця Туреччини та України є природнім фактором, який спирається на військово-промислову сферу, торгівельно-економічну та політично-дипломатичну. Звісно це не стратегічне партнерство зараз, але це

можна зрозуміти, через те що сама Туреччина значно залежна від ресурсів з РФ її політика балансування допомагає їй на даний момент забезпечити свою стабільність та безпеку. Однак на перспективу, наша країна повинна зробити усе можливе, аби показати Туреччині що ми повинні стати стратегічними партнерами, через спільні цілі в Чорноморському регіоні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1) Требін М. П. Теорія міжнародних відносин. Харків : Право, 2022. 471 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/373632507_Pidruc_Teoria_miznarodnih_vidnosin_Trebin_2022_PV1 (дата звернення: 02.11.2024).
- 2) LibreTexts. 9.2: Теорії міжнародних відносин. LibreTexts - Ukrayinska. URL: [https://ukrayinska.libretexts.org/Соціальні_науки/Політологія_та_цивілістика/Книга:_Вступ_до_політики_\(Sell\)/09:_Міжнародні_відносини/9.02:_Теорії_міжнародних_відносин](https://ukrayinska.libretexts.org/Соціальні_науки/Політологія_та_цивілістика/Книга:_Вступ_до_політики_(Sell)/09:_Міжнародні_відносини/9.02:_Теорії_міжнародних_відносин) (дата звернення: 25.10.2024).
- 3) Марксизм: матеріальні передумови і основні принципи. Реферат. Освіта.UA. URL: https://osvita.ua/vnz/reports/econom_history/24591/ (дата звернення: 10.11.2024).
- 4) Шумський І.К. Вестфальська система як виток новомодерної системи міжнародних відносин. С.81–86. URL: <http://analiticbase.nlu.org.ua/?arg5=Вестфальська%20система> (дата звернення: 01.11.2024).
- 5) Система міжнародних відносин та їх типологізація. Studies. URL: <https://studies.in.ua/shpora-geopolitika/2429-65-sistema-mzhnarodnih-vdnosin-ta-yih-tipologzasya.html> (дата звернення: 08.11.2024).
- 6) Толстов С. Система міжнародних відносин:внутрішні зв'язки та регулюючі механізми. Наукова електронна бібліотека періодичних видань нан українисистема міжнародних відносин:внутрішні зв'язки та регулюючі механ. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/19882> (дата звернення: 09.11.2024).
- 7) ВЕГЕШ М. Геополітична енциклопедія. Електронний репозитарій ДВНЗ «УжНУ».

URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/30877> (дата звернення: 26.10.2024).

8) Школи і течії геополітики. Studies. URL: <https://studies.in.ua/geopolitika/1293-shkoli-techyi-geopolitiki.html> (дата звернення: 26.10.2024).

9) Kondratenko O. Геостратегічний вимір зовнішньої політики Російської Федерації: монографія Олег Кондратенко. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2017. – 607 с. Academia.edu - Find Research Papers, Topics, Researchers. URL: https://www.academia.edu/42116545/Геостратегічний_вимір_зовнішньої_політики_Російської_Федерації_монографія_Олег_Кондратенко_К_ВПЦ_Київський_універ_ситет_2017_607_с (дата звернення: 16.10.2024).

10) Горбулін В. П. Світова гібридна війна: український фронт (2017). Електронна бібліотека. Інститут історії України. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0013707> (дата звернення: 26.10.2024).

11) Лозовицький О. Геополітичні Інтереси – Чинник Розвитку Євроінтеграційних Прагнень Українського Соціуму. Ukrainian Society. URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2009/07/136-143__no-3__vol-30__2009__UKR.pdf (дата звернення: 25.10.2024).

12) Артѣмова М. Г. Історичні та геополітичні аспекти формування української державності у контексті цивілізаційного виміру. 2013.

13) Українська школа геополітики - Історіографія шкіл та течій геополітики - геополітика - політична географія. Віртуальна читальня освітніх матеріалів. URL: <http://subject.com.ua/geographic/geopolitica/41.html> (дата звернення: 26.10.2024).

14) Шмаленко Ю. Геополітичні концепції українських вчених на початку ХХ ст. Головне Видавництво Львівської політехніки. URL: https://vlp.com.ua/files/05_7.pdf (дата звернення: 26.10.2024).

15) Кудряченко А., Рудич Ф., Храмов В. Геополітика: Підручник - К.: МАУП, 2004. - 296 с. – Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН

України». Головна – Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України». URL: <https://ivinas.gov.ua/publikatsiji/monografiya/heopolityka-pidruchnyk-a-i-kudriachenko-f-m-rudych-v-o-khramov-k-maup-2004-296-s.html> (дата звернення: 26.10.2024).

16) Александров О. Російська Політика В Чорноморському Регіоні: Загрози Й Виклики Для України. Аналітична доповідь. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-06/150620_choronomorska-dopovid_fin.pdf (дата звернення: 01.10.2024).

17) Політика Росії в Чорноморському регіоні - Український інститут майбутнього. Український інститут майбутнього - Кадровий резерв майбутнього. URL: <https://uifuture.org/publications/polityka-rosiyi-v-chornomorskому-regioni/> (дата звернення: 28.11.2024).

18) Хевцуріані А., Парджані А. Геополітичне значення чорноморського регіону в глобальній політиці. Політичне життя. URL: <https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/12641> (дата звернення: 26.10.2024).

19) Isachenko D. Turkey in the Black Sea Region. Stiftung Wissenschaft und Politik. URL: https://www.swp-berlin.org/publications/products/research_papers/2023RP12_Turkey_BlackSeaRegion.pdf (date of access: 16.11.2024).

20) Soloviova E. Geopolitical analysis of Turkey's Black Sea policy. URL: <https://grani.org.ua/index.php/journal/article/view/1891/1858> (date of access: 13.11.2024).

21) Геополітика України: історія і сучасність : Збірник. Ужгород : МОН України, 2023. 225 с. URL: <http://geopolitics-of-ukraine.uzhnu.edu.ua/issue/view/17515> (дата звернення: 09.11.2024).

22) Какачія К., Валієв А., Лебанідзе Б. Чорноморська безпека після російського вторгнення в Україну: погляди з України, Грузії та Азербайджану. Українська призма. URL: <https://prismua.org/wp->

content/uploads/2022/09/Black_Sea_Security_2022_UKR.pdf (дата звернення: 26.09.2024).

23) Алієв М. Зовнішня політика туречини наприкінці 90-х рр. хх ст – на початку ххі ст. Київський міжнародний університет. URL: <https://vmv.kyumu.edu.ua/series/vmv/vipusk9/06.pdf> (дата звернення: 15.10.2024).

24) Геополітичні та безпекові плани Туреччини та місце в них для України. Defense Express. Військовий портал Defense Express - все про військову справу. URL: https://defence-ua.com/army_and_war/geopolitichni_ta_bezpekovi_plani_turechchini_ta_mistse_v_nih_dlja_ukrajini-5563.html (дата звернення: 26.11.2024).

25) Седляр Ю. Безпекова політика Туреччини у Чорноморському регіоні у постбіполярну добу. Libnas. library portal of national academy of sciences of ukraine. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Nvmdu_2018_2_13 (дата звернення: 13.11.2024).

26) Габер Є. Моделювання зміни туреччиною політики в чорноморському регіоні в умовах перебігу і завершення повномасштабного вторгнення рф в україну. Аналітичний портал. URL: https://analytics.intsecurity.org/wp-content/uploads/2024/02/Ukr_CIS_12_Turkiye.pdf (дата звернення: 08.11.2024).

27) Yenigün C. Review Article: Strategic Depth. ResearchGate. URL: https://www.researchgate.net/publication/281279497_Review_Article_Strategic_Depth (date of access: 16.10.2024).

28) Джилавян А. С. От кемализма к неоосманизму: ретроспективный анализ. Libnas. library portal of national academy of sciences of ukraine. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21I

D=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=filipol_2012_4(1)_14 (дата звернення: 26.09.2024).

29) Кучик. 1.2. Організація Чорноморського Економічного Співробітництва. readbookz.net. URL: https://readbookz.net/pbooks/book-42/ua/chapter-2085/#google_vignette (дата звернення: 14.11.2024).

30) Davut H. A., Sharapov M. Turkey and the Black Sea Economic Cooperation (BSEC). Biblioteka Nauki. URL: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwiusd_Zqu6JAxVHCBAIHeU3EfQQFnoECBwQAQ&url=https://bibliotekanauki.pl/articles/509127.pdf&usg=AOvVaw3a6hqmPZWLGEpqrQEOYA5C&opi=89978449 (date of access: 26.10.2024).

31) Gamawa Y. I. Turkey and the Black Sea Economic Cooperation: Opportunities and Challenges. ResearchGate. URL: https://www.researchgate.net/publication/341003776_Turkey_and_the_Black_Sea_Economic_Cooperation_Opportunities_and_Challenges (date of access: 21.11.2024).

32) Організації Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС). Міністерство інфраструктури України. URL: <https://mtu.gov.ua/content/organizacii-chornomorskogo-ekonomichnogo-spivrobotnictva-oches.html> (дата звернення: 02.11.2024).

33) Чорноморське економічне співтовариство. DSpace Repository. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/items/e2de5d9f-ddca-49a6-b436-76a6019f26de> (дата звернення: 08.11.2024).

34) Торговельно-економічне співробітництво між Україною і Туреччиною. МЗС України. URL: <https://turkiye.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/torgovelnno-ekonomichne-spivrobotnictvo-mizh-ukrayinoyu-i-turechchinoyu>.

URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2131/2060> (дата звернення: 09.11.2024).

35) Федун І. Туреччина – міжнародний торговельний партнер України. Економіка та суспільство. 2023. № 47.

36) SHABAN D. Турецько-українські економічні відносини в рамках зовнішньополітичних стратегій Турецької республіки - Судновплавство. Судновплавство. URL: <https://ua.sudohodstvo.org/tureczko-ukrayinski-ekonomichni-vidnosynu-v-ramkah-zovnishnopolitychnyh-strategij-tureczkoyi-respubliki/> (дата звернення: 05.11.2024).

37) Буряк А. Міжнародне економічне співробітництво України та Туреччини: особливості в умовах сучасності. eNUPPIR «Electronic National University «Yuri Kondratyuk Poltava Politechnic» Institutional Repository: Головна сторінка. URL: <https://reposit.nupp.edu.ua/bitstream/PolNTU/10989/1/74-та%20конф%20Т.1-436-437.pdf> (дата звернення: 26.11.2024).

38) Солових Є. Україна-Туреччина: політико-економічні аспекти взаємовідносин і перспективи розвитку. Вісник ХНУ ім. Каразіна. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=VKhMv_2018_8_10 (дата звернення: 05.11.2024).

39) Лахманюк Т. Україна і турецька республіка: шляхи співробітництва. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Lakhmaniuk_Tetiana/Ukraine_i_Turetska_Respublika_shliakhy_spivrobotnytstva.pdf (дата звернення: 07.11.2024).

40) Угода про вільну торгівлю між Урядом України та Урядом Турецької Республіки | Міністерство економіки України. Міністрестов економіки України. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk->

UA&id=36401bc9-cfa7-4a11-88e9-4beba31a25eb&title=UgodaProVilnuTorgivliuMizhUriadomUkrainiTaUriadomTuretskoiRespubliki (дата звернення: 10.11.2024).

41) Мороз С. Як змінить ринок ратифікація угоди про вільну торгівлю між Україною та Турецькою Республікою - Юридична Газета. Юридична газета – онлайн версія. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodne-pravo-investiciyi/yak-zminit-rinok-ratifikaciya-ugodi-pro-vilnu-torgivlyu-mizh-ukrayinoyu-ta-tureckoyu-respublikoyu.html> (дата звернення: 30.11.2024).

42) ПУГАЧОВА К., ШЕРЕМЕТ О. Перспективи формування зони вільної торгівлі між Україною та Туреччиною. Національний університет харчових технологій. URL: <https://eapk.com.ua/uk/article/download/perspektivi-formuvannya-zoni-vilnoyi-torgivli-mizh-ukrayinoyu-ta-turechchinyu> (дата звернення: 12.11.2024).

43) Jones D. Turkey Strengthens Defense Industry With Its Ukraine Partnership. Voice of America. URL: <https://www.voanews.com/a/6426727.html> (date of access: 03.11.2024).

44) Кудирко Л., Ватах Ю. Перегляд стратегічне партнерство України та Туреччини у військово-торговельній сфері. Головна. URL: <https://prostir.pdaba.dp.ua/index.php/journal/article/view/1554/1497> (дата звернення: 03.11.2024).

45) Turkey: Defense White Paper 2000. URL: https://www.files.ethz.ch/isn/154907/Turkey_2000eng.pdf (date of access: 26.11.2024).

46) Кацімон О. Україна та Туреччина поглиблюють співпрацю у сфері оборони: затверджено новий меморандум. Суспільне Новини. URL: <https://suspilne.media/863765-ukraina-ta-tureccina-poglibluut-spivpracu-u-sferi-oboroni-zatverdzeno-novij-memorandum/>.

47) Lechner Z. Turkey's response to the war in Ukraine in the context of systemic changes and regional dynamics. Repository of the Academy's Library - Repository of the Academy's Library. URL: <https://real.mtak.hu/196129/1/TURKEYSRESPONSETOTHEWARINUKRAINEINTHECONTEXTOFSYSTEMICCHANGESANDREGIONALDYNAMICS.pdf> (date of access: 20.11.2024).

48) Абрамова Ю. Яку зброю Туреччина постачає Україні: військові аналітики перелічили БПЛА, бронетранспортери та ракети. ТСН.ua. URL: <https://tsn.ua/zbroya/yaku-zbroyu-turechchina-postachaye-ukrayini-viyskovii-analitiki-perelichili-bpla-bronetransportereri-ta-raketi-2207500.html> (дата звернення: 10.11.2024).

49) Що відомо про турецькі бронемашини Kırpi і як їх використовує ЗСУ. espreso.tv. URL: <https://espresso.tv/poyasnuemo-dopomogli-zvilniti-kherson-i-kharkivshchinu-shcho-vidomo-pro-turetski-bronemashini-kirpi-i-yak-ikh-vikoristovue-zsu> (дата звернення: 13.11.2024).

50) Україна в міжнародних відносинах. Туреччина – Вікіджерела. Вільна бібліотека. URL: https://uk.wikisource.org/wiki/Україна_в_міжнародних_відносинах/4/Туреччина (дата звернення: 10.11.2024).

51) Політичні відносини між Україною і Туреччиною. МЗС України. URL: <https://turkiye.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/politichni-vidnosini-mizh-ukrayinoyu-i-turechchينوyu> (дата звернення: 01.11.2024).

52) Крук Н. І. Актуальні проблеми політики. Українсько-турецькі відносини в зовнішньополітичній стратегії України та Туреччини. 2013. 110 с. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/appol_2013_50_12. (дата звернення: 10.11.2024).

53) Стан та перспективи українсько-турецьких відносин. Аналітична записка. НІСС. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosini/stan-ta-perspektivi-ukrainsko-tureckikh-vidnosin-analitichna>. (дата звернення: 10.11.2024).

54) Кисельов Ю., Сонько С. Українсько-турецьке стратегічне партнерство: геополітичні аспекти. Науковий вісник Херсонського державного університету. URL:

<https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwiJ452h6vqJAxWxHxAIHcFzEx8QFnoECBYQAQ&url=https://gj.journal.kspu.edu/index.php/gj/article/download/205/199/&usg=AOvVaw2VeV0vtMJAVX7nbpjVMQmm&opi=89978449> (дата звернення: 03.11.2024).

55) Чалий В. Зміцнення безпеки в чорноморському регіоні і перспективи турецько-українського співробітництва. Центр Разумкова. URL: https://razumkov.org.ua/upload/UA-TR_2011_ukr.pdf (дата звернення: 01.11.2024).

56) Позиція Турецької Республіки щодо російської агресії в Україні – Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України». Головна – Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України». URL: <https://ivinas.gov.ua/viina-rf-proty-ukrainy/pozytsiia-turetskoi-respubliky-shchodo-rosiiskoi-ahresii-v-ukraini.html> (дата звернення: 26.11.2024).

57) Європейська правда. Зрозуміти Туреччину: що змушує Ердогана одночасно допомагати Путіну та Україні. Європейська правда. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/10/19/7148958/> (дата звернення: 26.11.2024).

58) Зернова угода – DW. dw.com. URL: <https://www.dw.com/uk/zernova-ugoda/t-65030117> (дата звернення: 17.11.2024).

59) Нів'євський О. «Зерновий коридор» для багатих країн? Без нього українське агро не виживе? Чи може Україна вивозити зернові без Чорного моря? Агроексперт Олег Нів'євський на цифрах пояснює економіку зернової угоди – Forbes.ua. Forbes.ua | Бізнес, мільярдери, новини, фінанси, інвестиції, компанії. URL: <https://forbes.ua/money/vikhid-rosii-z-zernovoi-ugodi-ne-kritichniy-kritichniy-dunay-agroekspert-oleg-nivevskiy-rozvinchav-odin-z->

putinskikh-mifiv-shchodo-ugodi-ta-rozpoviv-chomu-vona-bula-nevigidnoyu-dlya-silgospvirobnikiv--26072023-15050 (дата звернення: 10.11.2024).

60) Приазов'я Н., Янковський О., Бадюк О. Зернова угода без РФ: хто може захистити торговельні судна від нападу Росії у Чорному морі. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-zernovuukorydor-ataky-rosiyi-v-chornomu-mori/32510211.html> (дата звернення: 17.11.2024).

61) Прасад А. Залежна від російських газу і нафти Туреччина просить США дозволити оплату енергоносіїв через підсанкційний Газпромбанк – Forbes.ua. Forbes.ua. Бізнес, мільярдери, новини, фінанси, інвестиції, компанії. URL: <https://forbes.ua/news/turechchina-prosit-ssha-dozvoliti-oplatu-energonosiiv-cherez-pidsanktsiyniy-gazprombank-rosiya-e-ii-naybilshim-postachalnikom-gazu-26112024-25080> (дата звернення: 15.11.2024).

62) РСЗНИКОВ В. В. Державна політика у сфері європейської інтеграції України: теорія, методологія, практика : Монографія. Харків : «Діса плюс», 2020. 362 с.